

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Gendarmblaget

BRØNDERSLEV SPAREKASSE 1870-1970

Gendarmbladet

Gendarmbladet

Ved C. NØRRELYKKE

BRØNDERSLEV SPAREKASSE 1970

VENDSYSSEL TIDENDES BOGTRYKKERI . HJØRRING

FORORD

Gennem årtusinder har egen haft sit grosted i Vendsyssel. De segnede ege skjult i Vildmosens jord bekræfter det og peger på den udfordring til menneskets fantasi og dygtighed, som den knudrede eg altid har været. Men egen var og er også et symbol på levedygtighed, sejhed og modstandskraft. Af dens krogede grene gjorde bonden sin ard, skibsbyggeren sine spanter og bygmesteren bindingsværket.

Disse skabende og bevarende egenskaber gjorde egen til sparekassernes symbol. Og et bedre valg kunne ikke være truffet. Fra en spinkel begyndelse har sparekasserne udviklet sig til en betydende faktor. Den egekæp, der skulle være en støtte for små-sparere og en beskedent hjælp til selvhjælp for mennesker, som ville sætte nyt i gang eller udvide det bestående, er blevet til en stamme med dybe rødder i samfundet og med en krone, der vokser år for år livskraftig og livgivende.

Brønderslev Spare- og Lånekasse blev stiftet d. 1. april 1870 på samme grundlag og med samme formål som snese af andre sognesparekasser. Indtil 1896 var sparekassen byens eneste

pengeinstitut. I dette første kvarte århundrede lagdes grunden til det Brønderslev, vi kender i dag, og den sparekasse som trods skiftende vilkår fortsat er byens og egnens sparekasse.

Målt med historiens alen er 100 år ikke nogen lang periode. Alligevel er 100 år lig med tre generationer. Brønderslev Sparekasse blev stiftet før den jyske længdebane nåede op gennem Vendsyssel, før telefonen, før elektriciteten, før de brolagte gader og afrettede fortove, før alt det som i dag er os og vort.

Sparekassens protokoller og regnskaber fortæller, at dens ledelse så det ske og medvirkede til, at det kunne ske.

Det er årsagen til, at tilsynsrådet har valgt at markere 100 års jubilæet den 1. april 1970 med udsendelse af et utraditionelt jubilæumsskrift, hvor stort og småt er blevet sat i relief. Ifølge sagens natur er der kun tale om korte glimt af hændelser, som optog sindene og gennem den almindelige debat var med til at præge udviklingen.

En undtagelse er de dramatiske begivenheder på Store Brønderslev marked den 6. september 1886, hvor vendelboerne med hævede egespir gik

til modstand mod Estrups blå gendarmer. For vendelboerne var det så ubetinget det 19. århundredes store begivenhed, skelsættende og politisk modnende. Derfor har „Gendarmslaget“ fået en central placering i jubilæumsskriftet med en udførlig redegørelse for baggrunden, optøjerne på markedspladsen og de påfølgende konsekvenser.

Dette skrift er redigeret og skrevet af redaktør C. Nørrelykke, Hjørring, til hvem vi retter vor bedste tak for det store arbejde, som har været nødvendigt for at finde frem til og bearbejde det meget omfattende kildemateriale, der er anvendt.

BRØNDERSLEV 1 MARTS 1970

Peder Kjær. Marius Pedersen. Peter Vindum
Robert Larsen Knud Gjølberg
Elin Frederiksen Karl Høgelby

INDHOLDSFORTEGNELSE

<i>Gendarmslaget</i>	11
<i>By og egn gennem 100 år</i>	83
<i>Brønderslev Sparekasse, 1870 – 1970</i>	119
<i>Litteratur om Brønderslev</i>	125

Gendarmslaget

Gendarmslaget i Brønderslev den 6. september 1886 indtager ikke nogen fremskudt plads i parlamentarismens historie for sidste halvdel af det 19. århundrede. I nogle værker omtales det med 15–20 linier, i andre slet ikke. Årsagen kan være, at det af faghistorikere vurderes som en enkelt af mange episoder, der tilmed strafferetlig falder ind under begrebet „markedsøtøjer“, eller at commissionssagen for systemet, hvilket vil sige provisoriet, udviklede sig til en yderst pinlig affære, som man hurtigst muligt burde glemme.

I det følgende er søgt at give en redegørelse for den politiske udvikling op til 1886 samt en fremstilling af begivenhederne på markedspladsen og de konsekvenser, disse skulle få strafferetligt og politisk for befolkningen.

Tidsperioden fra foråret 1848 til efteråret 1863 stod i de politiske gruppedannelsers tegn. Man talte om Venstre, Centrum og Højre, hvoraf førstnævnte var afgrænset og organiseret allerede før 1848. Kærnen i Venstre var Bondevennernes Selskab stiftet i 1846, og hvis program omfattede almindelig værnepligt, afløsning af hoveriet, fæstegårdenes overgang til selveje – eller sagt på en anden måde: bondestandens

sociale og politiske ligestilling med andre befolkningsgrupper. Det bemærkelsesværdige ved bondevenneselskabet var dets stærke organisation, som helt prægede de første halvandet år af vort egentlige politiske liv og skabte både forundring og frygt inden for de øvrige befolkningsgrupper. Stærkest stod bondevennerne på øerne, hvor det opstillede eller anbefalede kandidater i 43 af øernes 54 valgkredse og fik valgt 30 til den grundlovgivende rigsforsamling. Ved valget af det første Folketing i 1849 sikrede man sig 33 af i alt 46 opstillede kandidater, hvilket sammen med bondevennernes gruppe i Jylland betød et klart flertal.

Den organisatoriske bedrift var så meget mere imponerende, da den så godt som udelukkende byggede på det levende ord. Man havde ganske vist Almuevennen, der udkom første gang i 1842, men mange almuefolk kunne hverken læse eller skrive. Til gengæld evnede de at lytte, og det var ikke bragesnak, når man uden blusel talte om, at „ordet besad skabende kraft, som på hin første dag, da det sejrede over mørket, så det blev lys“. At bondevenneselskabet i ordets egentlige forstand repræsenterede almuens fremgang deraf, at der forud for valget i 1849 blev rettet henvendelser også til husmænd og landarbejdere.

Men bondevenneselskabets virksomhed begrænsedes ikke til det direkte politiske. Man gik samtidig ind for landbostandens faglige sammenslutninger, herunder vel navnlig brand- og sparekasser. Den store venstrepolitiker C. C. Alberti skrev engang om Den Sjællandske Bondestands Sparekasse, som blev grundlagt i 1856: „Grundtanken for sparekassens stiftelse og udvikling er, at bondestanden i pengesager bør være frigjort for herremændenes og købstadsmændenes samt embedsmændenes formynderskab og råde over sine egne midler, således at sparekassens indre forhold afgøres efter selvstyrets hovedregler“.

Ud fra en sådan målsætning er det forståeligt, at såvel sognesparekasserne som brandforsikrings-selskaberne i bondealmuens politiske frigørelses-kamp, som varede århundredet ud, kom til at spille en betydelig rolle, men også at agitation og arbejdsform begrænsede bondevenneselskabet som politisk parti til så godt som udelukkende at omfatte bondealmuen.

Centrum var i årene mellem de to slesvigske krige identisk med De Nationalliberale, som var de første talsmænd for en fri forfatning. I 1840erne var der tale om et nært samarbejde med bondevenneselskabet, blandt hvis stiftere var den nationalliberale Orla Lehmann. De Nationalliberale var ikke egentlige forkæmpere for den almindelige valgret, men medvirkede dog ved junigrundlovens gennemførelse, der gav valgret til jordløse landarbejdere.

Modsnætningsforholdet mellem de to grupper

var af social og psykologisk art. Bondevennerne arbejdede for en fredelig gennemførelse af en social revolution, hvis endemål skulle være lige-stilling af samfundsgrupper. Kærnen i De Nationalliberale var akademikere, som følte sig kvalificeret til at bære magten og tage ansvaret. De var i besiddelse af den nødvendige dannelse, de havde kvalifikationerne og i betydningen den åndelige horisont, forbindelsen med tidens bedste tanker. I besiddelse af alle disse egenskaber mente de sig berettiget til at blive folkets valgte ledere.

Det forskelligartede syn var udtryk for en klassemodsnætning, som ved uddannelse, opdragelse og miljø måtte være forskellige og stod som udtryk for modsætningen mellem land og by, eller hvad samtiden kaldte de dannede og almuen.

I forbindelse med forhandlingerne om grundloven i 1849 havde bondevenner og nationalliberale været enige om, at det ville være uheldigt at give land og by hver sin repræsentation, idet man ikke ønskede at sætte skel mellem de to parter. Derfor gennemførtes en valglov, hvor hovedparterne af valgkredsene kom til at bestå af en købstad og et omliggende landdistrikt, hvilket betød, at land og by direkte konfronteredes i valgkampen. Dette skulle komme til at betyde alvorlige uroligheder med åbenlys slagsmål mellem byboere og landboere i forbindelse med valghandlingerne, og direkte eller indirekte blev mange byboere tvunget til at stemme liberalt, fordi de var byboere, og mange landboere til at gøre det modsatte, fordi de var landboere.

Mens bondevennerne opbyggede egne organisationer, var de nationalliberale tøvende og centrum-højre direkte modstandere af politisk organisationsarbejde. Forklaringen på denne forskelligartede indstilling var, at mens bondevennerne i deres kamp for ligestilling også måtte kæmpe mod almuens traditionelle ærbødighed for overklassen, så var denne ærbødighed en direkte fordel for såvel de nationalliberale som centrum-højre, der henvendte sig til samfundets højere lag. Man lavede altså en faktor, som ikke fordrede agitation, og som man mente udviklede sig bedst i det stille.

Enkelte indså dog paa et ret tidligt tidspunkt, at den passive konservatisme i det lange løb kunne være farlig. Det kom til udtryk i et såkaldt „sendebrev“, skrevet af en godsejer kort efter junigrundlovens vedtagelse i 1849 og udsendt til „medbrødre“. Af sendebrevet fremgår, at den nye forfatnings valgret har berøvet gods-ejerne enhver repræsentation. Det betød dog ikke, at godsejerne skulle spille fornærmet eller være forbitrede. De skulle hellere gå ind for Venstres krav om lige beskatning af godsejer- og bondejord og fæstegodsets overgang til selveje gennemført så hurtigt som muligt. Noget sådant ville betyde, at godsejerne kunne slippe billigere gennem reformerne, men det ville også betyde noget andet, nemlig dette: „når skatte- og fæsteforholdet engang er i orden, vil I have samme interesse som de øvrige landboere. Når I således er blevet – ved besiddelse og dannelse – blandt de første mellem ligemænd, da kan og skal I arbejde for fædrelandets bedste“, hed det i sendebrevet. Hvad der her blev givet udtryk for lå

ret nær op ad det nationalliberale synspunkt: når blot alle stridsspørgsmål var ryddet af vejen, ville det være både rimeligt og naturligt, at bondealmuen udpegede repræsentanter fra samfundets højere lag til at lede og styre. Samarbejdet mellem de store og de små bønder ville ikke være af øjeblikkelig betydning, men parolen blev afgørende både for tilblivelsen af grundloven af 1866 og for det politiske forlig i 1894 med provisorietiden som et politisk set nedværdigende mellemspill.

Det politiske spil i årene fra 1850 og indtil 1863 var først og fremmest koncentreret om at få ordnet kongerigets forhold til hertugdømmerne. Efter treårskrigen var Danmark henvist til at finde en form, hvorunder kongeriget og de tre hertugdømmer Slesvig, Holsten og Lauenborg kunne holde sammen i en helstat. Der var i denne forbindelse tale om et pres fra såvel tysk som russisk side, hvilket bekom Venstre og Centrum ilde. Venstre stod splittet som følge af en sympati for Ejderstaten, og en mistillid til de Nationalliberales holdning over for landboreformerne og i valgretsspørgsmålet og var i 1854 nær oplysning. A. F. Tscherning, der var helstatsmand søgte at redde partiet ud af den vanskelige situation ved at støtte den konservative regering. Det umulige i en sådan handle måde blev klart, da ministeriet Ørsted, uden Rigsdagens medvirken, udstedte en fællesforfatning, der i praksis indførte enevælden i alle væsentlige sager, der skulle være fælles for Rigsdagen. Fællesforfatningen gav anledning til et politisk stormvejr, hvorunder

Venstre indgik et „fornuftægteskab“ med De Nationalliberale. Efter at have væltet højreregeringen gik parterne dog hver til sit, hvorefter en række nationalliberale politikere sammen med moderate højrefolk dannede regering og søgte at tilfredsstille stormagternes fordringer om en fællesforfatning.

Resultatet blev et udkast, hvorefter den lovgivende magt blev lagt i hænderne på et rigsråd, hvoraf godt en tredjedel blev udpeget af kongen, en anden tredjedel blev udpeget af kongeriget og hertugdømmernes lovgivende forsamlinger, mens den sidste tredjedel valgtes af de indbyggere i monarkiet, som havde den største indtægt og formue. For kongerigets vedkommende betød udkastet, at 95 pct. af folketingsvælgerne var frataget valgretten til rigsrådet.

Fællesforfatningen skulle formelt ikke vedtages i Rigsdagen, idet den udstedtes af kongen. Til gengæld skulle Rigsdagen godkende de nødvendige indskrænkninger i junigrundloven. Venstre gik samlet mod forslaget, De Nationalliberale kviede sig, men frygtede på den anden side, at en forkastelse af forslaget kunne betyde, at de konservative benyttede „den europæiske nødvendighed“, altså stormagternes krav om en helstatsordning, som påskud til at genindføre enevælden. Et flertal stillede sig dog tilfreds med, at der indførtes et forbehold, hvorefter junigrundlovens område kun skulle være indskrænket, så længe fællesforfatningen var i „anerkendt kraft og virksomhed“.

Indenrigspolitisk betød fællesforfatningen, at Venstre og Centrum gled mere og mere fra hin-

anden. Et politisk spil tog sin begyndelse og kulminerede den 13. november 1863 med rigsrådets vedtagelse af „Novemberforfatningen“ gældende for kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvigs fællesanliggender. Vedtagelsen skete i strid med stormagternes ønsker og tidligere danske regeringers beslutninger og løfter.

Novemberforfatningens lovgivende forsamling havde et Folketing, hvortil valgretten var den samme som til junigrundlovens, og et Landsting, hvoraf en fjerdedel var kongevalgte, mens resten var valgt efter 1855-forfatningens principper.

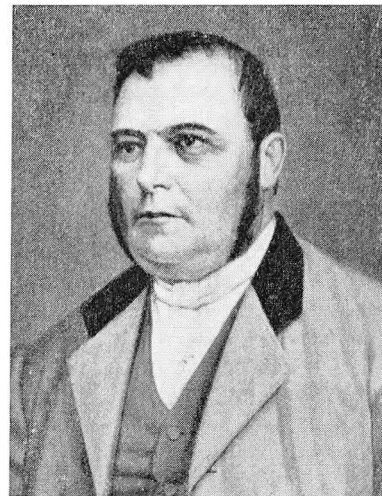
Novemberforfatningen blev anledningen til krigen i 1864 og det, som fulgte efter. De Nationalliberale, der i kraft af deres dannelse og begavelse mente sig selvskrevne til at føre Danmark og det danske demokrati frem, havde ved dilettantisme og politisk overmod ført landet og folket ud i ulykke.

Uagtet at der udfoldedes en livlig politisk aktivitet i Vendsyssel både i forbindelse med valgene til den grundlovgivende rigsdag i 1848 og de otte folketingsvalg i årene fra 1849 til 1863, må det vist erkendes, at det var så som så med den politiske modenhed blandt bondealmuen. Ganske vist lød der røster til gavn for bondens tarv, men sjældent var det ikke, at sådanne røster blev bragt til tavshed af bondealmuen selv. København var hjertet, hvorfra de politiske pulsslag udgik. Derfor blev det fortrinsvis embedsmænd samt overklassen i købstæderne og landdistrikterne, der hentede parolen hjem fra hovedstaden.

Men tankerne gærede i folket. I Nørrejysk Ti-

dende for den 2. maj 1854 findes en artikel med overskriften „Frem, bondemand, frem“. Den var skrevet af „Søren Christensen, gårdmand i det nordlige Jylland“ og identisk med skolelærer Lars Bjørnbak, Guldager i Vrejlev sogn. Artiklen er en appel til bondealmuen at se sig om, om at kundskab er magt og uvidenhed trældom. „I forstanderskaberne, i amtsrådene, i Rigsdagen! Er det den spækkede pung, der råder? Ja, noget, men dog mest det snilde og oplyste hoved“. Derfra går han over til på historisk grundlag at fremføre eksempler på de kløgtige hoveders magt. Han påstår, at når bønderne blev trælbundne, skyldes det deres egen uvidenhed, og han påviser, at den frihed, bønderne nu har opnået, havde de andre end sig selv at takke for. Bonden har været fuldstændig afmægtig, træl bunden af sin egen uvidenhed, og det var enevælden, der hævede bonden. Videre hedder det:

„Men nu er vejen åben, netop fordi grundloven har stillet bonden på lige fod med andre statsborgere, men nu er, synes jeg, vejen åben for bonden til, at han kan synke tilbage i trældommen. Nutidens bonde står langt tilbage, hvad angår dygtighed, benytter ikke sine muligheder for at opnå forøget indkomst gennem forbedret landvæsen og mejerivæsen. Men hvad er det, der gør, at bonden står tilbage? Mangel på almindelig oplysning. Derfor venner og brødre! Øjnene op og se eder omkring. Hvis I vil, kan I gå en lykkelig fremtid imøde. Men I kan også synke tilbage i trælstand. Sker det, er det eders egen skyld. I har ikke længere den enevældige konge til at beskytte eder. I er ikke børn længere. I må selv forsvare eder og eders private forhold. I må selv

Lars Bjørnbak (1824–78), redaktør, bladudgiver, politiker og skolemand, født i Lendum i Vendsyssel. Var stifter af den såkaldte „Bjørnbakske Bevægelse“, medstifter af Jydsk Folkeforening, stifter og redaktør af Aarhus Amtstidende og forstander for Viby Folkehøjskole.

værne om bondejorden, at den kan blive på bondehånd. Men det eneste tænkelige våben i denne kamp er dette: fremad til oplysning og dermed til åndelig dygtighed. Kundskab er magt, uvidenhed trældom!“ Lars Bjørnbak peger på sogneforstanderskaberne og fortsætter:

„– Hvor ofte har I ikke måttet vælge eders politiske modstandere til formænd i eders forstanderskaber, fordi I ikke blandt eders ligemænd fandt nogen med kundskab og dygtighed, ikke nogen anden, der var i stand til det ikke meget besværlige og vidtløftige skriveri, som sogneforstanderskabets formandspost medfører. Men hermed er I og voldgivne eders formands magt og vold.“

Nørrejysk Tidende udkom i Ålborg og havde næppe ret mange læsere i Vendsyssel. Alligevel blev Lars Bjørnbaks flammende appel indledning til et stykke politisk oplysningsarbejde, der blev til den bjørnbakske periode, eller måske rettere sagt den bjørnbakske bevægelse, som i Vendsyssel har kunnet spores helt op til vor tid.

Lars Bjørnbak (1824–1878) var søn af skolelærer Niels Bjørnbak (1786–1862) i Lendum. Han var læreruddannet på Snedsted Seminarium og lærer i Guldager fra 1844 til 1855. Som lærer hørte han til de avancerede. Med stolt foragt så han mange af de andre landsbylærere over hovedet. „Den pedantiske skolelærer er en forkludret kopi af præsten, og skønt han lader, som han er en dygtig karl og præsteknuser, når han er borte fra præsten, er han krybende og underdanig slave, så snart han nærmer sig velærværdigheden“, sagde han engang. Skolens hovedopgave var efter hans mening „at lære folket at søge undervisning i det skrevne ord, der altid må blive uddannelsesmidlet, når skolegangen hører op“.

Det var i Stændertiden, Lars Bjørnbak kom til Guldager. Skelsættende for ham blev Vester Brønderslev marked 1845, hvor han hørte bondevennen Rasmus Sørensen tale til en stor skare mennesker. Med kraft og glød talte Rasmus Sørensen bondens og folkets sag, men han høstede kun latter og hån fra forsamlingen. Til gengæld trykkede den unge Lars Bjørnbak ham varmt i hånden og tog ham med hjem til Guldager skole, hvor de lærte hinanden at kende. „Ædlere hjerte og redeligere vilje har næppe nogen haft end Rasmus Sørensen“, skrev Lars Bjørnbak ved en senere lejlighed. Han vendte sig også harmdir-

rende mod den behandling, Rasmus Sørensen ved senere lejligheder var udsat for bl. a. det sørgeligt berømte folketingsvalg den 4. december 1849 i Sæby, hvor Rasmus Sørensen opnåede 324 stemmer, mens den stedlige præst T. S. Kühnell kun fik 190 stemmer. Æren for valgets udfald tillægger en indsender i Hjørring Amtstidende redaktør Bernhard Ree, Ålborg.

„I Sæbykredsen havde han (Ree) efter sigende hvervet 300 stemmer til sig selv. Alle disse testamenterede han til forhenværende og velrenommerede skolelærer Rasmus Sørensen, der også havde været virksom i kredsen. Thi det er netop bønder, som slige personer søger at besnakke og dåre med falske forestillinger, hvilket desværre lykkes dem alt for godt. Mandag aften før valget kom altså Rasmus Sørensen til Sæby for at melde sig efter loven, og han søgte tillige at hverve stemmer i selve byen. En mængde vælgere strømmede hen til præsten med anmodning om at stille sig, hvilket han ellers ikke havde tænkt på, men som han under sådanne omstændigheder ikke troede at turde nægte. Pastor Kühnell stillede sig altså på valgdagen. Eks-skolemesteren fik pluraliteten af stemmerne af de i forvejen alt for vel bearbejdede bønder. I øvrigt endte historien meget bedrøveligt for den valgte rigsdagsmand, idet han ved udgangen fra rådstuen fik prygl af de opbragte vælgere, så at byfogeden snarest måtte få ham på en vogn og eskorteret et stykke fra byen. Således blev den gjedde kogt!“

Årsagen til den lidet pyntelige affære, som Lars Bjørnbak overværede på nært hold, menes at være, at byens bedre borgerskab og enkelte andre havde bildt fiskerne ind, at Rasmus Sørensen var

en fætter til degnen Martin Dietz fra Vrensted, som i 1818 førte mange af Sæbys borgere i forlegenhed ved, at disse ville forsvare Dietz mod statsmagten.

Førnævnte redaktør Bernhard Ree, der også var en af Lars Bjørnbaks nære venner, var ved landstingsvalget den 29. december samme år ude for en noget tilsvarende behandling, idet han blev overfaldet af en kæmner, en provst og en proprietær. De ville smide ham ud af valglokalet, og da han ikke ville gå frivilligt, bearbejdede de ham med knyttede næver. Uagtet at den politiske arena var farlig at betræde, stillede Lars Bjørnbak sig til valg i Hjørring amts 4. valgkreds, Jerslev, i 1852 „opfordret af flere vælgere“, men han trak sig tilbage til fordel for en anden venstremand, der for resten heller ikke blev valgt.

I 1855 flyttede Lars Bjørnbak til Viby ved Århus, hvor han blev degn og skolelærer, og i 1857 var han nået så vidt, at han kunne åbne sin „højere bondeskole“ samme sted. Forbindelsen med Vendsyssel blev holdt vedlige med jævnlige besøg og gennem artikler i Nørrejysk Tidende. Artiklen „Frem, bondemand, frem“ kom i 1856 som flyveskrift og øvede sin mission over det meste af Jylland.

Lars Bjørnbaks politiske arvtager i Vendsyssel blev broderen Thomas Bjørnbak (1819–1889). Thomas Bjørnbak blev kirkesanger og skolelærer i Sejlstrup i året 1844. Også han var stærkt optaget af skolespørgsmål, ligesom han var en dygtig landmand. I 1855 blev han leder af Smidstrup Folkehøjskole rejst med støtte af bl. a. konsul

Thomas Bjørnbak (1819–89), født i Lendum og bror til Lars Bjørnbak. Lærer i Smidstrup og i en årrække forstander for Smidstrup Højskole, senere for Fjellerad Højskole i Himmerland.

Chr. H. Nielsen, Hjørring, og andre fremtrædende mænd. „At jeg blev skolens leder må vel nærmest tilskrives den omstændighed, at jeg forud havde virket for at bane højskoletankens indgang hos folket“, skriver Thomas Bjørnbak i sine erindringer, „som vel også for, at jeg offentlig havde optrådt ved enkelte lejligheder, såsom på valgtribunen som stillingsmand, vel at mærke i de dage, da de politiske stridigheder ikke havde udviklet sig“. Højskolen i Smidstrup blev først og fremmest samlingssted for unge bondesønner og den opvakte kreds af landboere, som i disse år voksede stødt. Mange vanskeligheder skulle overvindes, og kravene til Thomas Bjørnbak var store. Fra omkring 1860 begyndte for alvor den politiske udkrystallisering, hvor „stridigheder udviklede sig blandt de forskellige samfundsklasser, og me-

ningerne om krig og fred spaltede sig“, som Thomas Bjørnbak skriver. Han hentyder her til de bevægede og skæbnesvangre dage efter Novemberforfatningens vedtagelse og Frederik d. VII's død. Først og fremmest var det folkets hyldest og lykønskning til Christian d. IX, der i Vendsyssel gav anledning til rystelser, fordi de delegerede fra landsdelen ikke var enige om lykønskningens form og indhold.

Men længe skulle det ikke vare, før høj og lav fik andre og mere alvorlige ting at tænke på. Uvejrsskyerne fra syd trak op over Danmark. Den 1. februar 1864 overskred preusserne og østrigerne Ejderen. Rent umiddelbart var der ikke tale om nogen større ængstelse. Man stolede på våbenlykken og den forenede hjælp fra Norge og Sverige. Slagord som „Danmarks sag er Nordens sag“ eller „Han (den svenske konge) kommer selv med 22.000 mand“ virkede opmuntrende – i hvert fald på visse kredse. Men andre tog det mere realistisk. Thomas Bjørnbak skriver et sted:

„– Datidens kyrofæer i Hjørring trommede egnens befolkning sammen i rådstuesalen og tyllede store ord i den tavse lyttende mængde om, „at slås til sidste mand“. Jeg kunne ikke fordrage den krigsrummel, og over alt, hvor det stod i min magt, søgte jeg at afvæbne krigsuyhlernes tomme fraser. Men først da tyskerne myldrede på Hjørrings gader, og de havde plantet deres fane på Skagens fyrtårn, blev munden stoppet på dem, der havde ført det store ord, så meget mere, som det dag for dag blev klart for os alle, at Danmark

var og blev overladt til sig selv, og at det kun var lutter tågebilleder, der blev rullet op for os, først om hjælpen fra Sverige, siden fra England og endelig fra Frankrig“.

At Thomas Bjørnbak og ligestillede blev titulert som „hjemmetyskere“ kan næppe undre. Bedre blev det ikke, da Thomas Bjørnbak sammen med godsejer C. Nyholm, Baggessvogn, og flere andre i maj-juni 1864 udformede en adresse til kongen, hvori det udtaltes, at „da det viser sig, at den idelig gentagne tale om venskabelige magters bistand på kampladsen savner tilstrækkelig hjemmel, da det viser sig, at Danmarks sværd tynger for lidt i vægtskålen lige over for en overlegen fjende, og da det endelig viser sig, at de hidtil førte underhandlinger, selv ved venskabelige magters mægling, ikke har ført til noget heldbringende resultat, så tillader vi os allerunderdanigst at frembringe for Deres Majestæt vor inderlige tak, fordi De har omgivet Deres trone med mænd, som – det er vort håb – i en forsonlig ånd vil virke hen til en anden orden af de forviklede statsforhold, at en fredelig og nogenlunde tålelig udgang af krigen kan forventes, dens følger mildnes og en varig fred begrundes“.

I Hjørring Amtstidende behandlede adressen efter alle kunstens regler. Bladet er navnlig forarges over, at kongen takkes, fordi han har taget sig et ny ministerium „der ved siden af at skaffe landet en efter omstændighederne tålelig fred også vil opretholde friheden i landet ved så vidt muligt at værne om grundloven af 5.

juni“. Bladet anbefaler adressen til alle „forstandige medborgeres overvejelse og ønsker for vor del, at det ikke skal vise sig i tiden, at d’herer C. Nyholm (af firmaet overretsprocurator Nyholm i København), og skolelærer Bjørnbak (af firmaet Lars Bjørnbak i Viby pr. Århus), der som første underskrivere må betragtes som adressens ophavsmænd, trods deres nøjsomme fordringer havde takket for tidligt“.

For Thomas Bjørnbak blev adressen skæbnesvanger. Rent umiddelbart turde hans modstandere ikke træde op mod ham, men „hævn-sygen lå skjult i hjertedybet“. Man ventede bare på en lejlighed.

Den 19. sept. 1865 indviedes i overværelse af Christian d. IX den nye pontonbro mellem Ålborg og Nørresundby. Ved denne lejlighed fik kongen overrakt en adresse fra beboerne i Vendsyssel, hvori der tales om, at „embedsmændene ikke skal være folkets herrer, men dets tjenere“ og videre siges, at „Deres Majestæt vil kunne regne med det menige folks medvirken til at gennemføre en sådan tingenes tilstand, som synes uden vanskelighed at kunne nås ved at genindsætte Rigsdagen i sin oprindelige myndighed og fjerne den ulykkelige Novemberforfatning“.

Sagen blev draget frem ved et møde arrangeret af den danske folkeforening i Hjørring den 5. november samme år. Det var konsul Chr. H. Nielsen, der advarede den talrigt repræsenterede bondestand mod en adresse, som var „lusket“ omkring i egnen, og hvori kongen opfordres til at

genindføre enevoldsmagten. Det var efter talerens opfattelse den samme adresse, som var overrakt kongen i Ålborg „af en deputation, som ingen havde valgt“. Forsamlingen ønskede at vide, hvilke personer der sigtedes til. Tre navne blev nævnt og blandt dem var Thomas Bjørnbak. Hjørring Amtstidende kommenterer mødet med bl. a. at skrive: „Med hensyn til hr. Bjørnbaks optræden ved denne og lignende lejligheder, blev der fra flere sider stærkt fremhævet, hvor uforvarligt det var, at den nævnte skoles styrelse skulle være betroet en mand, der giver sig af med landsforræderisk agitation“. Thomas Bjørnbak svarede med sagsanlæg, og ved dom afsagt ved Hjørring ret d. 9. okt. 1866 kendes for ret: „... de fornærmelige udtalelser bør være døde og magtesløse at være, så de ikke kommer citanten til skade på ære, gode navn og rygte“. Det hedder videre, at indstævnte redaktør Camillo Bruun til statskassen skal bøde 100 rd. eller i mangel af betaling i rette tid hen-sættes i fængsel i 30 dage, ligesom han skal betale Thomas Bjørnbak 10 rd. i sagsomkostninger.

Imellemtiden var der imidlertid sket et og andet. Amtmanden i Hjørring havde afæsket Thomas Bjørnbak en erklæring om hans forhold ved kongebesøget i Ålborg. Yderligere havde Thomas Bjørnbak som sognerådsmedlem været medvirkende til, at tre bønder fik sæde i Hjørring amtsråd, lige som han ved et landstingsvalg i Ålborg var blevet omtalt som „særlig medvirkende til, at valget gik det herskende parti imod“. Han var med andre ord blevet en farlig person for de sty-

rendes planer og måtte bøde herfor. Hans modstandere fik sammenflikket en klage bestående af „sammenskrabede“ anker og „selvlavede påfund“, som blev tilsendt skolerådet med krav om afskedigelse. Seks af rådets medlemmer stemte for afskedigelse, andre seks stemte imod, men da amtmanden hørte til førstnævnte gruppe, blev denne anset for den afgørende.

Derfor kunne redaktør Camillo Bruun også trøste sig med, at nok blev han dømt, men han havde også vundet, idet „hr. Bjørnbak allerede til 1. november vil være fjernet fra sit skoleforstanderembede i Smidstrup for at henflytte sin dårlige virksomhed søndenfjords“. Hermed hentydes til, at Thomas Bjørnbak dagen efter sin afskedigelse som forstander blev opfordret til at starte en bondehøjskole i Fjellerad i Himmerland, et tilbud han naturligvis tog imod og på sin vis blev en sejr midt i et nederlag.

Nederlaget på Dybbøl Banke slog hårdt, fordi det var moralsk og nationalt. Det delte nationen, og i denne deling lå en trussel om, at der kunne tabes endnu mere. Ansvar var først og fremmest den højere intelligens' og det bedre borgerskabs. Og mod dem vendtes bitterheden og anklagen, ofte med blodig uret, men også med gengældelsens styrke, fordi de, som historikeren Povl Engelstoft skriver, ikke ville forstå det krav, der politisk og socialt lød til dem: „ Ven, sæt dig lænere ned!“

De følgende år måtte derfor blive drøje at komme igennem. Når splidagtigheden i Rigsdagen på trods af omstændighederne ikke nedfæl-

dede sig i folkets brede masser, var forklaringen uden tvivl den, at der ikke blev levnet disse lejlighed til at samle sig efter slaget, fordi forfatningsspørgsmålet straks blev rejst. Landet havde to forfatninger: junigrundloven af 1849 for de særlige kongerigske anliggender og Novemberforfatningen af 1863 for de for kongeriget og Slesvig fælles sager. Forfatningerne var imidlertid skabt på en blanding af inden- og udenrigspolitiske opfattelser, og spørgsmålet lod sig ikke uden videre løse. De store brændende spørgsmål blev: er Novemberforfatningen af 1863 med sit fælles rigsråd bortfaldet med tabet af Slesvig, skal den erstattes af junigrundloven også for de fælles sager, eller skal der skabes en ny forfatning ved, at man samarbejder de to?

Det konservative ministerium Bluhme var af den opfattelse, at kongen skulle ophæve rigsrådet og tage absolutismen igen i de fælles sager, hvorefter man ville stille sine betingelser for at overgive Rigsdagen magten. De Nationalliberale ville bevare junigrundloven som helhed, men kombinere den med et Landsting, der så meget som muligt lignede Novemberforfatningen. Partiets forhold til bondevennerne var blevet stadig dårligere, og dets taktik gik ud på at hindre bønderne i at få flertal i Landstinget. Bondevennerne var tilhængere af junigrundloven i uforandret skikkelse. I. A. Hansen holdt således fra begyndelsen fast på, at der ikke måtte ændres en tøddel, mens Tscherning med sin stærke betoning af ligheden som det vigtigste, bedre kunne tænke sig en forhandling om enkelthederne. Ejendommeligt nok ændrede de to politikere opfattelse til det stik modsatte.

De politiske skillelinier var helt åbenbare, og under overfladen var der endvidere tale om tydelige sociale skel. De Nationalliberale var borgerskabets, embedsmændenes og proprietærernes parti, Venstre var gårdmændenes, mens gods-ejerne, hvis historiske linie var brudt i 1849, i stigende grad blev Højres egentlige grundlag. Husmændene og indsiderne var ladt helt ude af betragtning og havde ingen indflydelse.

Forhandlingerne om en ny grundlov foregik i vid udstrækning bag lukkede døre, hvilket var medvirkende til, at kun 37 pct. af vælgerne stemte ved valget til Rigsdagens Folketing den 30. maj 1865. I Vendsyssel var der ikke tale om nogen valgkamp, og kun de færreste vælgere havde nogen forståelse af valgets betydning for forfatnings-spørgsmålets løsning.

Efter valget samledes rigsrådet den 28. august. Regeringen fremsatte grundlovsforslaget, der efter langvarige forhandlinger havnede i et fællesudvalg, hvis konklusion var et forlig om Landstingets sammensætning præget af underhåndsförhandling mellem store og små bønder, eller om man vil, godsejerne og nationalliberale. Det nye Landsting skulle bestå af i alt 66 medlemmer, hvoraf 12 kongevalgte for livstid, og 54 medlemmer valgt for otte år, nemlig syv fra København, et for Færøerne, et for Bornholm og 45 for det øvrige land. Ministeriet Bluhme kunne imidlertid ikke tage ansvaret for fællesudvalgets indstilling, trådte tilbage og efterfulgtes af ministeriet Frijs. Forslaget blev derefter vedtaget i Folketinget med 74 mod 24 stemmer og i Landstinget med 44 mod 10 stemmer. Efter at forskellige formaliteter var bragt i orden, blev der den 12. maj

1866 udskrevet opløsningsvalg til Folketinget til afholdelse 4. juni og til Landstinget til afholdelse den 23. juni.

I Vendsyssel havde hverken regeringsskiftet eller grundlovsforhandlingerne givet anledning til større politiske krusninger. Men på foråret 1866 skete der imidlertid noget, som delte den vendsysselske befolkning i to politiske grupper: de nationalliberale kredse, bestående af embedsmænd og ledende borgere, navnlig i Hjørring, samt landsdelens proprietærer førte ved flere lejligheder et sprog, som var en direkte udfordring til bondevener og den bjørnbakske retning. Helt galt blev det, da bondevenernes ledende mand, oberst A. F. Tscherning, forud for folketingsvalget den 4. juni begav sig ud på en agitationsrejse og i denne forbindelse holdt møde i Brønderslev. Hjørring Amtstidende forsøgte forud for mødet at latterliggøre såvel talere som arrangører. Tonen afspejlede sig også af bladets referat fra mødet, hvori det bl. a. hed:

„Alle veje førte i går morges til Brønderslev Kro. Den store Tscherning havde berammet en forestilling i den naturlige forfatningsmagie, hvorved han uden andre apparater end sufficente påstande og spidsfindige tankeeksperimenter ville forblinde øjnene på alle svagtseende og vildledte. Her fra Hjørring drog en lang vognrække med talrige skuespilystne, der dog alle var besjælede af ønsket om at blotte taskespillerens vildledende kunstgreb. Kl. 10 myldrede pladsen uden for krostedet, og til rette tid indfandt hovedpersonerne sig, så forestillingen kunne begynde. Den opstil-

lede tribune viste sig at være anbragt meget slet for sol og vind, men dr. Gert Winther, der led-sagede obersten som udråber, fandt middel derimod ved at anbringe et bord på den anden side af huset, og på dette improviserede teater begyndte da forestillingen ved, at udråberen foreslog skolelærer Grønberg, Thise, som dirigent. Denne medtog med et henrykt smil statistbestillingen, der kun bestod i at stå stille på en og samme plet i de samfulde fire timer, comedien varede . . .“

Referatet sluttede:

„Det langvarige og trættende møde sluttede omsider med et leve „for kongen“, for dem „der ville en hurtig ende på forfatningsstriden“, for „gamle Danmark“, for „de vælgere, der ikke lader sig påvirke af agitatorer“, for „Tscherning“ m. m. samt med et måltid for nogle særlig indbudte, hvorved Gert Winther skal være set med skoleforstander Thomas Bjørnbak som borddame“.

Referatet gav Tscherning anledning til på et senere tidspunkt i Nørrejysk Tidende at gen-give, hvad han virkelig havde sagt. Han fremhæver heri, at Landstinget ingenlunde er en „sikkerhedsventil“ for den rolige udvikling, men vil medføre en kamp om „uløselige modsætninger mellem de to ting, hvori Folketinget vil ligge under, således som rigsrådets Folketing“. Forslaget er, hedder det i referatet, bragt frem som en forholdsregel, særlig rettet mod bønderne, den „kof-teklædte absolutisme“. „Disse have således været udfordrede til selvforsvar“. Og „ikke-bønder“ i alle skikkelser, Dansk Folkeforening, Augustfor-

ening, doktrinære og såkaldte konservative, kjoleklædte embedsmænd og proprietærer“ har stillet sig mod dem og sejret indtil nu ved at have udsigt til at få et med Folketing ligestillet Landsting, sammensat af 43–44 ikke-bønder og højst 20 a 21 bønder. „Det gælder nu det sidste slag for bondealmuen, dens politiske lighed med de andre medlemmer i statssamfundet. Husk vel på dette“.

Mens Tschernings udtalelser bevidst og systematisk blev holdt nede af landsdelens to blade Hjørring Amtstidende og Frederikshavns Avis, blev nogle „Alvorsord til vælgere i Vendsyssel i anledning af de forestående landstings- og folketingsvalg“ fra konsul Chr. H. Nielsen til gengæld publiceret efter alle kunstens regler. I udtalelsen siger konsulen, at ham forekommer det ikke, at nogen oplyst og virkelig fædrelandssindet bonde kan have noget imod grundlovsforslaget, at det så meget mindre, „som han jo ret vel ved, at hverken han eller hans standsfæller vil kunne styre staten alene“. Derfor anbefaler han også at genvælge landsdelens seks repræsentanter „just fordi de, for ikke at bringe vort dyrebare fødeland ind i et uberegneligt uføre og virvar, velovervejet har stemt for forfatningsudkastet“.

Folketingsvalget den 4. juni gav til resultat, at kun tre af „ja-sigerne“ blev genvalgt. Det var I. C. H. Fischer, Sæbykredsen, H. N. Quistgård, Hjørringkredsen, og Lars Jensen, Halvrømmekredsen. I Frederikshavn valgtes F. C. F. Tutein, i Vrejlevkredsen P. Chr. Thomsen, og i Nørresundbykredsen P. Chr. Zahle. Vendsyssel var herefter ligeligt delt mellem „ja-sigere“ og „nej-sigere“. Landstingsvalget den 23. juni gav til

resultat, at der kun valgtes „nej-sigere“. Og ved folketingsvalget den 12. oktober samme år gjorde vendelboerne for såvidt rent bord, idet ingen af dem, der havde stemt for den reviderede grundlov, blev genvalgt.

Arene efter 1866 var i politisk henseende præget af mangeartede strømninger kædet sammen med den folkelige og religiøse vækkelse, som på forskellig vis prægede Vendsyssel. Embedsmændene, bedsteborgere og kredsen af proprietærer havde svært ved at komme over valgnederlagene i 1866, mens bondestanden politisk havde svært ved at finde frem til den samling, som måtte komme. Sidstnævnte gruppe var ydermere hæmmet derved, at den stod uden noget talerør og derfor var henvist til så godt som udelukkende at nøjes med det talte ord. Hertil kom, at den gamle fejde mellem bjørnbakkerne og redaktør Camillo Bruun, der havde udviklet sig til pennefører for den højrefløj, der var under udvikling, på ny blussede op. Stemningen kommer klart til udtryk i et „kommenterende“ referat i Hjørring Amtstidende for 2. juli 1867, hvori det bl. a. hedder:

„Tre af den jyske bondestands „venner“, Lars Bjørnbak fra Viby, hr. Gert Winther og vor egen Knud Dybro, rejser i denne tid rundt i Vendsyssel, hvor de holder møder i forskellige krosteder. Indvarslingen til disse møder er ikke sket offentlig, hvilket jo er naturligt, når man kender de herrers hemmelighedsfulde måde at gøre vel på . . .

Uagtet forhandlingerne føres for „lukkede

døre“, er det dog ikke meget vanskeligt at indse, hvad de herrer vil fiske efter at have anstrengt sig for at forplumre vandene, naturligvis i bedste hensigt og af bare kærlighed til bondestanden. Dr. Gert Winther arbejder for den „almindelige“ og for sin private brandkasse og vil i den anledning have den vendsysselske brandforsikringsforening og kreaturforsikringsforening ødelagt. Hr. Lars Bjørnbak arbejder for en filial af såkaldte „Jydske Folkeforening“ og fisker i den retning efter abonnenter til sit blad Aarhus Amtstidende, og hr. Knud Dybro bestræber sig for at skaffe aktietegning til købet af Folkehøjskolen i Smidstrup . . .“

Også grundtvigske kredse holdt et større antal møder, hvor man navnlig beskæftigede sig med kirkelige og folkelige frihedsideer, og hvor der ind imellem blev gjort udfald mod bjørnbakkernes „materialisme“ og „madstræv“.

Den 22. september 1869 skulle der på ny holdes valg til Folketinget. Valget gav det overraskende udfald, at samtlige fem valgkredse i Hjørring amt fik nye folketingsmænd. Blandt disse var S. P. Christensen, Brønderslev, der i samfulde 26 år repræsenterede Vrejlevkredsen. Valget gav i øvrigt anledning til klage for uregelmæssigheder i forbindelse med valghandlingerne i såvel Hjørring- som Halvrømme-kredsen. Værst var det i Hjørring, hvor Knud Dybro, Vrensted, svoger til Thomas Bjørnbak, stillede sig sammen med kaptajn L. C. Nyholm, der var konservativ. Den skriftlige afstemning viste kun en forskel på fire stemmer. Nyholm fik 594

S. P. Christensen (1823–1900), født i Brønderslev. Soldat i krigen 1848–50, hvor han betegnedes som „en kæk og modig fædrelandsforsvarer“. Medlem af Brønderslev sogneråd og Hjørring amtsråd, og fra 1869 til 1895 folketingsmand valgt i Hjørring amts fjerde valgkreds.

og Knud Dybro 590 stemmer. Sidstnævnte var altså på nippet til at blive valgt, og når det ikke skete, var forklaringen ifølge Thomas Larsen „En gennembrudstid“ følgende:

„Knud Dybro havde om natten holdt høstgilde på sin gård og mødte om morgenen på valgtribunen synligt påvirket af spiritus. Desuagtet klarede han sin valgtale ret godt, men medens afstemningen foregik, tog byfoged Uttenreitter og nogle proprietærer sig gæstfrit af ham, indtil de alle var mere eller mindre medtaget. Knud Dybro mentes herved at have berøvet sig selv flere stemmer, og under andre forhold ville hans valg uden tvivl være sikret. Mod afstemningens slutning rygtedes det, at Knud Dybro havde

fået fire stemmer flere end modkandidaten. Byfogden gik da ud på trappen og ringende med en klokke opfordrede valgets leder på en ret utilsløret måde til nye anstrengelser for de konservatives sejr. Man fik da fat på otte syge og gamle mennesker, af hvilke nogle skal være taget ud af sengene og blev båret over i stemmelokalet“.

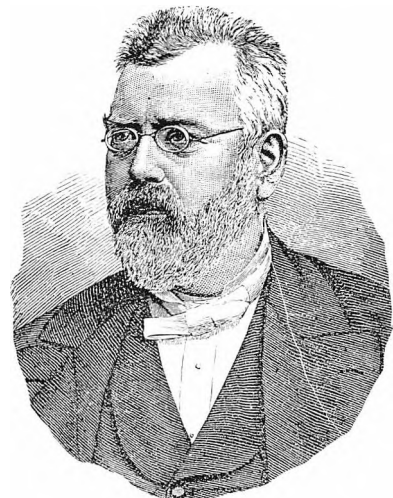
En klage over valgets forløb resulterede i første omgang i, at dets godkendelse blev udsat, men senere blev det dog godkendt. Modsat gik det i Halvrimmenkredsen, hvor valget blev forkastet og omvalg udskrevet.

I årene fra 1869 til 1872 blev skillelinierne mellem Højre og Venstre trukket stærkere op end tidligere. Gødsejere og Nationalliberale smeltede sammen, og de tre venstregrupper: „De nationale Venstre“, I. A. Hansens gruppe og „Bjørnbakkerne“ blev til „Det forenede Venstre“. Brydningerne inden for sidstnævnte var dog til at begynde med meget store, ja, ofte voldsomme. Mens grundvigianerne var stærkt forsvarsvenlige, var bjørnbakkerne forsvarsnihilister. Under ministeriet Holstein-Holsteinborg kom modsætningen mellem den reviderede grundlov og 5. juni grundloven dog stærkere frem og styrkede sammenholdet.

I 1871 kom endvidere det nye parti „Internationale“. Partiet blev dannet i København, og gav anledning til et voldsomt røre ud over landet. Medvirkende hertil var Lars Bjørnbak, der ved et møde i Århus den 15. oktober 1871 udtrykte sin glæde over, at arbejderne var be-

gyndt at slutte sig sammen, og sin sympati for, at arbejderne nu ville forlange mere i løn for deres arbejde. Bjørnbak så ingen vanskelighed ved, at gårdmandsklassen og arbejderstanden, der under ensartede forhold var vågnet til social bevidsthed, slog følge i politisk henseende. Fra konservativ side søgte man allerede på dette tidspunkt at vinde gårdmændene ved at prædike antisocialisme. Efter Bjørnbaks mening skulle man vogte sig for at ægge husmænd og omvendt. De første skulle huske på, at frihedens og lighedens sag hidtil var blevet båret oppe af gårdmændene, og de sidste skulle på deres side „med et ædelt og menneskeligt sind“ besinde sig på den pligt, de havde over for sig selv og over for samfundet, og som bestod i at slutte sig til det opståede røre, og derved lede det ind i et sundt og godt spor, der kunne komme hele vor udvikling tilgode.

Bjørnbaks synspunkter faldt i god jord hos mange og blev med kraft fremført ved flere møder i Vendsyssel, første gang ved et møde i Brønderslev den 30. november 1871, hvor Knud Dybro, Sundstedgård i Vrensted, ud fra arbejdervenlige, men ganske særligt forsvarsnihilistiske synspunkter gik ind for tankegangen. Det hele skulle dog ikke gå helt så let, som Lars Bjørnbak i øjeblikkets begejstring troede. Gårdmændene var ikke arbejdere, selv om de udgjorde en fremadstræbende samfundsklasse, og fra socialistisk side følte man sig i et modsætningsforhold til den besiddende landbostand. „Hvem er den fattige landarbejdsmands værste fjende? Ikke godsejeren, ikke herremanden, ikke proprietæren, nej, det er gårdmanden, kød af hans kød,

Christen Berg (1829–91), lærer og politiker. Medlem af Folketinget fra 1865 til sin død. Samlede i 1870 de forskellige venstregrupper til „Det forenede Venstre“. Bergs mål var folketingsparlamentarisme. Han var stifter af flere provinsblade og en hadsk modstander af provisoriet, hvilket i 1885 kostede ham seks måneders fængsel.

og blod af hans blod“, skrev Socialisten. Resultatet blev da også, at Lars Bjørnbak i maj 1872 brød sin direkte forbindelse med arbejderbevægelsen, men indtil sin død så han noget stort i tanken om en samling af arbejder og bonde. Og denne tankegang har helt op til vor tid været nævnt som en mulighed – navnlig i trange tider.

De nye partidannelser varslede en ny tidsepokes begyndelse. „Det forenede Venstre“ udsendte den 23. marts 1872 et udførligt program, hvis første punkt var: „Junigrundloven i dens fulde omfang er folkets moralske ret. Vor

udvikling bør derfor fremmes i denne grundlovs ånd“. Hermed var parlamentarismen gjort til partiets politiske mål, hvilket betød, at det folkevalgte tings førende stilling over for det privilegerede Landsting skulle hævedes trods forfatningsændringen, eller som Hørup udtrykte det: „Ingen over og ingen ved siden af Folketinget“.

Valget den 30. september 1872 blev – takket være C. Bergs personlige indsats – en stor sejr for „Det forenede Venstre“ og gav indirekte stødet til oprettelsen af Vendsyssel Tidende, hvis første numre udkom i slutningen af 1872, og som takket være redaktør Vilhelm Carlsen blev af den største betydning i de følgende kampår.

Det var først efter folketingsvalget den 14. november 1873, tanken om dannelse af politiske vælgerforeninger for alvor blev aktuel. Højre havde i forbindelse med valget vist, at en veltilrettelagt politisk agitation kunne give resultater, og inden for Venstre stod det klart, at et modtræk var nødvendigt så meget mere, som partiets repræsentanter på Rigsdagen havde opfordret ledende folk i landets forskellige egne til at tage organisationsarbejdet op i hvert amt og hver valgkreds. For Vendsyssels vedkommende stod man stort set på bar bund. Bjørnbakkerne havde ganske vist i enkelte sogne oprettet lokale kredse af Jydsk Folkeforening, og landsdelens grundtvigske kredse stod i nær kontakt med hinanden. Men det var også alt.

Sidst på året 1873 forlød det imidlertid, at Højre havde oprettet politiske organisationer i Hjørring, Frederikshavn og Sæby, og i Vend-

syssel Tidende opfordrede redaktør Vilh. Carlsen Venstre til at gøre noget tilsvarende. Om trent samtidig indbyder Lars Bjørnbak jyske venstremænd til et møde i Århus den 3. januar 1874, og umiddelbart efter indkaldtes til et folkemøde i Brønderslev den 2. februar med indtrængende opfordring til, at alle amtets kredse lod sig repræsentere. Mødet samlede 600 mennesker og måtte trods årstiden afvikles som fri-luftsmøde. Der blev talt af fhv. folketingsmand C. J. Haurselev, redaktør Vilh. Carlsen, prokurator Løgstrup, Frederikshavn, Claus Johansen, Vårst, lærer Højmark og konsul Mørk, Århus, der som højremand forsvarede regeringens politik. Mødet resulterede i, at man vedtog at danne en amtsvælgerforening for Venstre, hvis formål skulle være „på lovlig vis at værne om den os ved grundloven hjemlede valgret og forberede valg til Folketing og Landsting, til amtsråd og kommunalbestyrelse som for øvrigt at fremme og understøtte ethvert foretagende, der sigter at udvikle folkets åndelige og materielle velvære“.

Den nye organisations første opgave blev rundt om i sognene at oprette, hvad man kaldte „grundlovsværnerforeninger“, og dens første synlige resultat blev erobringen af to mandater ved landstingsvalget den 10. oktober 1874. Inden for Højre blev man betænkelig ved udviklingen. I landdistrikterne var partiet så godt som uden rygstød, og i købstæderne måtte man notere en spirende opposition. Der blev af samme grund rundt om i amtet holdt en række „luk-

kede“ møder, ligesom myndigheder og forretningsfolk søgte at hindre, at Vendsyssel Tidende fik de almindelige bekendtgørelser. Svaret på sidstnævnte forsøg var en adresse underskrevet af 600 mænd fra alle Vendsyssels sogne med krav om, at offentlige bekendtgørelser blev indrykket i bladet. Over for et sådant opbud måtte man bøje sig, men det skete ikke uden bitre ord og mange betænkeligheder. Autoriteterne betragtede nemlig fremgangsmåden som „en ny anmasselse af det parti, der var en fjendtlig magt i staten“. Ydermere anede man hist og her, at der var optræk til en økonomisk krig, og mange næringsdrivende blev betænkelige.

Men resultatet gav mange landboere blod på tanden. Rundt om i Vendsyssels sogne bl. a. i Brønderslev, Vrensted og Thise, holdtes en række møder, hvor parolen var: „Foren dig, og du er stærk, adskil dig, og du er svag“. Hensigten var at få Højre fjernet fra ledelsen ikke blot på Rigsdagen og i kommunalbestyrelserne, men også fra andre folkevalgte hverv, brandkasser og lignende. Vore egne hunde skal have lov til at gnave vore egne ben, blev der sagt. Og hårdt kunne det gå til. Da Thomas Bjørnbak i 1875 søgte at erobre posten som kasserer for Hjørring Amts og Kjær Herreds Brandforsikringsforening, men tabte, fordi grundtvigianerne også opstillede en kandidat med det resultat, at Højre beholdt posten, blev han fulgt til banegården i Hjørring af en flok vrede Højre-proprietærer, der truede ham med klø. Så galt gik det dog ikke, idet tilstedeværende grundtvigianere lagde sig imellem og med løftede stokke tvang proprietærerne ind i det ventende tog.

Udviklingen på Rigsdagen var medvirkende til at holde den politiske interesse vedlige. Under regeringskriserne i 1870 og 1874 havde kongen opfordret den tidligere indenrigsminister J. B. S. Estrup til at danne regering, men denne havde ikke taget imod opfordringen. Da kongen for tredje gang henvendte sig til Estrup, sagde denne imidlertid ja, og dannede den 11. juni 1875 sit landstingsministerium. Højre havde dermed fået den mest afgjorte modstander af folketingsparlamentarismen til fører, og man gled ind i en politisk periode, hvor det skel, grundlovsændringen i 1866 havde sat i befolkningen, blev udvidet til en dyb kløft, hvorover mulighederne for at slå bro synes yderst ringe.

Rigsdagssamlingen 1874–75 var præget af heftige debatter dels om militærspørgsmålet, dels om finansloven. På et vist tidspunkt faldt der udtalelser gående ud på, at ministeriet kunne tænke sig en provisorisk finanslov. Ængstelsen for en sådan var åbenbar, og resultatet blev et forlig mellem Landstingets Højre, De Nationalliberale og 30 medlemmer af det forenede Venstre med de mere forsigtige Thomas Nielsen og Villads Holm som ledere. 22 venstremænd med I. A. Hansen og C. Berg i spidsen gik stærkt imod forliget, og striden mellem de to grupper prægede forholdene inden for Det forenede Venstre og de politiske folkemøder i sommeren 1875.

Ved et stort folkemøde i Brønderslev den 15. juli uddeltes der drøje hug både til de 30 venstremænd, Højre og ministeriet Estrup. Den unge Viggo Hørup betegnede Højre som „en

stillestående sump bevokset med andemad og farlig for omgivelserne på grund af de giftige dunster. Venstre derimod har haft for megen tilgang, således, at der blev spildevand. Det er spildevandet fra Venstre, Højre lever af, ellers ville sumpen være udtørret for længe siden. I. A. Hansen sagde, at regeringen ikke kan opkræve skatter, når folket nægter at betale, og „selv om nogen vil komme og udpante skabet og dragkisten, vil ingen frisindet mand købe dem“.

Folketingsmand S. P. Christensen opfordrede Højre til nu at træde op, for at imødegå de mænd, „som de daglig i kroer og kroge skildrede som vilde dyr“. C. Berg gav udtryk for så god tro til modstanderne, at alle danske, Venstre som Højre, i tilfælde af en provisorisk finanslov, der var sat i scene ved revolution fra oven, ville „stå som en mand og prente dens ulovlighed ind i de tykke hoveder på det menederkomplot, der udstedte den, og endelig valgte dygtige mænd, der ved en energisk optræden ville mane denne snik-snak om provisoriske finanslove hundrede mile ned i jorden“.

Den indbyrdes strid i Venstre svandt dog hurtigt, da man på tinge stod over for Estrup, der indledte samlingen 1875–76 med en udfordring. Han udsatte rigsdagssamlingen til slutningen af november. Det omstridte forsvarsspørgsmål kom på ny til behandling. Fra regeringens side blev der krævet en ekstraordinær bevilling på 71 mill. kr., og da Folketinget forkastede disse forslag, blev tinget opløst den 30. marts 1876 og nyt valg udskrevet til 25. april.

I Vendsyssel arrangerede Venstre i hast en række møder rundt om i kredsene, mens det for Højre kneb med at bevæge partifæller til at påtage sig kandidathvervet. For Venstre blev valget en stor sejr, idet partiet vandt 15 nye kredse og kom ind i Folketinget med 74 kandidater. Om valget i Vendsyssel skrev Vendsyssel Tidende den 26. april bl. a.:

„– Hvad særlig Nordjylland og Vendsyssel angår, da har vælgerne ikke svigtet de forventninger, man turde nære til de brave, frisindede folk heroppe. – Frederikshavn, der i øjeblikket troede, at de næppe kunne komme til enighed, rakte i sidste øjeblik hinanden hånden. I Søby troede man, at godsejer Scavenius på grund af sin voldsomme agitation og sine „fremtidige“ jernbaneforbindelser, skulle have fået i hvert fald et betydeligt stemmetal, men den tro folketingsmand Mads Chr. Christensen gik ud af valget med en storartet tilslutning. Vrejlevkredsen er og bliver dog Vendsyssels stolthed, thi det må i sandhed have været et stolt syn at se de to-tre tusinde hænder strække sig kårende i vejret for den gamle prøvede repræsentant S. P. Christensen“.

Hjørring Amtstidende skrev i sin kommentar bl. a.:

„– Det er ikke fejhed eller åndelig død, som har bragt det danske folk til at vælge denne afgørelse, men en kortøjet, uædel, smålig materialisme, der har dikteret svaret. Det er de småforstandige opfattelsers sejr over de ideer, der kræver noget mere både af hoved og hjerte for at tilegnes i praksis, som vi nu er vidne til. Det er egenkærligheden i det små og hverdagsagtige,

som har overvundet de bedste følelser. Det er mangel på alvor og kraft til hverdagsbrug, der har bragt befolkningen til at skabe en repræsentation, som ved halve forholdsregler gør det sandsynligt, at der vil komme tab.

... Venstre har sejret, og sejren kan ikke nu vristes det ud af hænderne. Kun ét synes nu at være givet, nemlig, at Højre hurtigt og resolut må komme til klarhed over, at dets opgave er en anden end den gamle i den forandrede situation“.

Inden for Venstre skabte valget 5. juni-stemning. Inden for Højre begyndte man for alvor at organisere. Ved Rigsdagens sammentræden om efteråret stod det klart for de fleste, at der var optræk til uvej. I en ledende artikel i *Vendssysel Tidende* 6. november 1876 hed det bl. a.:

„– Over alt føler man, at der nu er noget meget alvorligt på færde for vort fædreland. Det ligger i luften. Selv den, der er ligegyldig, ja, fjendtlig over for det politiske røre, rejser hovedet for at se, hvad det er, der nærmer sig“.

Samtidig med de truende uvejrsskyer blev forholdet mellem land og by stadig mere spændt. Højre søgte at styrke organisationerne, som havde vist sig usikre. Venstre, hvilket vil sige landboerne, var gang på gang udsat for gener, når det gjaldt afholdelse af større møder i købstæderne, og inspireret af Lars Bjørnbak og rejsningen af Østergades Forsamlingsbygning i Århus gik man i gang med opførelsen af Forsamlingsbygningen i Hjørring, der „skulle give plads for

J. B. S. Estrup (1825–1913), politiker og godsejer. Medlem af Folketinget 1854–55 og 1864–98, derefter medlem af Landstinget 1900–13. I 1875 lod han sig udnævne til konsejlspræsident og finansminister. Gennemførte de provisoriske finanslove først i 1877 og derefter 1885–94. Udsat for et attentat i 1885, hvilket gav ham anledning til at gennemføre en strengere politisk kurs bl. a. forordningen om de berømmelige gendarmere.

store møder samt danne en slags hjemligt opholdssted for landboerne under deres ophold i byen“.

Indvielsen var fastlagt til den 4. januar 1877, men måtte udsættes som følge af snefog. Det gav Hjørring Amtstidende lejlighed til at fremkomme med følgende salut:

„For otte dage siden skulle den såkaldte „folkelige“ forsamlingsbygning i Hjørring have været indviet (snestorm). Festen blev udsat til i dag (snestorm). Bygningen er en frugt af samarbejdet mellem grundtvigianerne og bjørnbakkerne, hvorved de første fornægter det navn, hvorefter

de kalder sig. Det er ufatteligt, at besindige og fædrelandskærlige mænd kan bekvemme sig til at deltage i indvielsesfesten og derved vise dette foretagende en opmærksomhed, det ikke fortjener. De uprægede partimænd, der har stillet sig i spidsen for dette, er ikke skikkede til at bringe forsoning til veje mellem borgere, bønder og embedsmænd. De fremmede gæster, man havde ventet, er udeblevet. Hr. Th. Bjørnbak er dog allerede kommet i aftes, derimod sidder hr. Lars Bjørnbak fast et eller andet sted mellem Ålborg og Vrå“.

Først den 21. februar fandt den egentlige indvielse sted, og den forløb uden politiske finter. I et telegram til kongen hed det, at „vi ser i Deres Majestæt det bedste værn for det danske folks frihed, for de ved grundloven hjemlede rettigheder, og den almindelige valgrets betydning“ og i en sang skrevet af redaktør Vilh. Carlsen hed det efter en lovprisning af den folkelige frihedssæd bl. a.:

Ja, kraftig den spirer ved gård og ved vrå,
de bølge de høstvinde alt kan den nå.

Så Grundtvig og Tscherning
hav tak for jer gerning,
hvor I to gik foran, der følger vi små.

Så smukt I os lærte, så følge og vi,
vi vide, at lys skal stå friheden bi,
så derfor vi rejser
den bygning, her knejser,
til tak for jer gerning med tak vi den vie.

Uagtet disse og andre helt klare hentydninger ved folkelige sammenkomster, står avisernes referater som udtryk for en vis afdæmpethed. Man anede et uvejrs komme.

Og uvejret kom i slutningen af marts og kulminerede den 12. april med provisoriet. Det var striden om finansloven, der blev den direkte anledning og medførte, at Folketing og Lands ting den 31. marts vedtog loven i forskellig affattelse. En midlertidig finanslov gældende til 15. april blev udstedt, men den 4. april blev Rigsdagen hjemsendt, og den 12. april udstedte regeringen en provisorisk finanslov, hvorefter ministeriet bemyndiges til at afholde de nødvendige løbende udgifter i henhold til gældende lov, dog således, at hovedsummerne i den forelagte finanslov ikke overskrides. Desuden bemyndiges ministeriet til at opkræve gældende skatter og afgifter. En udførlig begrundelse fulgte provisoriet. Det hed i begrundelsen, at en foreløbig lov nu er „det eneste middel, hvorved staten kan holdes sammen og reddes fra fuldstændig opløsning“.

Udviklingen betød alvorlige rystelser inden for Venstre, hvis ledere paa forskellig vis havde manet det „sorte spøgelse“ i jorden. Højre var til gengæld højt oppe og søgte ved vedtagelser af svulstige tillidsadresser at bakke ministeriet Estrup op. Kongens navn blev fremhævet i hver enkelt adresse og ved Højres møder, og adressebevægelsen bar hurtigt præg af at have to formål, dels at støtte ministeriet Estrup, dels at stabilisere Højres stilling også uden for købstæderne. Til slutningen var dog ret varierende. Mens en

adresse forelagt ved et møde i Frederikshavn fik 800 underskrifter, fik en tilsvarende adresse i Hjørring 200 og i Sæby kun 36 underskrifter. Venstre måtte med god grund få det indtryk, at Højre ønskede at tilegne sig den konstitutionelle konge som fanemærke for partiets politik og demonstrede kraftigt herimod, hvilket gav anledning til uheldige optrin.

Den 23. april havde folketingsmand S. P. Christensen således indkaldt til et møde i Brønderslev, som havde samlet 500–600 mennesker. S. P. Christensen indledte med en politisk redegørelse, idet han mindede om, at enhver embedsmand, ham selv indbefattet, havde aflagt ed på grundloven. Hvad ville man kalde ham, hvis han svigtede denne ed? Han anbefalede tilhørerne at anskaffe og have grundloven ved hånden i denne tid, og mindede om, at Estrup og hans barn, det provisoriske, fejrede fødselsdag sammen. Nu lyder det fra Højre, at retten er lagt til side for magten, mens Venstre udtaler sig roligt og besindigt. Desuden sender man politi efter os. Man har en følelse af, at er eksemplet først givet til at gå uden for loven, kan folket let følge. Havde det været i Frankrig, havde folket sikkert efter det første skridt rejst sig og jaget kongen ud af landet, som hine gjorde i fortiden. Men vi vil, så længe som det er muligt, stå på lovens grund. Dog bør modstanderne ikke drive spillet for vidt. Senere i sin redegørelse sagde S. P. Christensen, at han ikke ville agitere for skattenægtelse, ja, måske endog advare mod en agitation af den art. Men man havde dog lov til

Under overskriften „Sorgeligt, men sandt“ bragte Punch i 1885 denne satiriske tegning med adresse til det sagnomspundne møde i Brønderslev den 23. april 1877, hvor folketingsmand S. P. Christensen foreslog af udbringe et leve for Estrup. Billedteksten var denne:

Folketingsmanden: – – – og så siger Høvefolk, te Provisoriummet er lovlø, men endda på en Måe sørgele; no spørger A Eder mine ærede vælgere, hvordan ka en Ting være lovlø, men endda sørgele?

En stemme: De skal A Døvløen gåle mæ sei Dæ, Svei Peter. Do æ no vor Rismasmai, å de æ lovlø, men de æ ilyvaller sørgele!

at sige, hvad han selv ville gøre. Han ville ikke betale skat og til protokollen nedlægge en bestemt protest mod lovligheden til at indkræve skatter. Taleren ønskede d’herrer auktionsholdere tillykke (efter udpantning af skatterne) og mente,

at det kunne være en fornøjelse at møde ved auktionerne og se, hvordan de gik.

S. P. Christensen skildrede derefter tilstandene, når magten afløser retten. Følgerne af en sådan tilstand vil være, at samfundet løsnes i alle fugerne. Der var kommet folk til ham og havde spurgt, hvad de skulle gøre, eftersom de ingen våben havde. Det var også antydnet, at våben kunne hentes i England. Han havde imidlertid afvist en sådan tanke, for de soldater, som måtte blive sendt mod folket, var folkets egne sønner. Skulle det ske, var det bare om at favne soldaterne og sige: Tak, nu har vi våben med det samme! Desuden er vi selv gamle soldater, sagde han. Derfor bærer vi erindringsmedaljen på vort bryst, men den bedste erindring om fri og mandig bedrift bærer vi i vort bryst. Vi behøver ingen synlige tegn.

Efter S. P. Christensens redegørelse fik forpagter Harald Branth, Sdr. Elkjær, ordet. Han forsvarede i voldsomme vendinger ministeriet Estrup og provisoriet. Parlamentarisme eller selvstyre ligger i grundloven, ikke udtrykt i ord, men underforstået. Men det går ikke an at indrømme det på den måde, Folketinget fordrer, sagde han. Det er nærmest et udtryk for, at man ikke finder den nuværende grundlov god nok. Men for at en forandring kan ske, fordres et flertal i hele den danske Rigsdag.

Redaktør Vilh. Carlsen, der også havde ordet, sluttede sit indlæg med at udbringe et leve for „vor folkekære konge (Forpagter Branth: Bravo) Frederik d. VII's minde“. Branth, der følte sig stærkt generet, ønskede nu at udbringe et leve for „den konge, der nu bevarer friheden“, men

kun 10 - 20 reagerede, hvilket Branth i heftige vendinger bebrejdede forsamlingen, som ikke undlod at reagere temmelig voldsomt. S. P. Christensen blev grebet af stemningen og foreslog forsamlingen at udbringe „et leve for Estrup“ og bad alle hans venner give ham „et rigtigt tordenhurra“. Resultatet var ikke uden virkning, thi efter referatet fra mødet kom kun „to hatte“ af de 500–600 i vejret.

Episoden vakte betydelig opmærksomhed. Hjørring Amtstidende betegnede det skete som „frugten af Venstrepressens fordærlige udskejelser, som man væmmes ved og må rødme over“. Vendsyssel Tidende svarede, at „Venstrepressen ud fra en ærlig overbevisning kæmper for en god sag, der står i pagt med det bedste i vort folk,“ derfor lader vi os ikke genere af udgydelser, der har så meget tilfælles med, hvad uopdragne lakajer råber på et herreløst hus' trappegang“. Højre tilgav for øvrigt aldrig S. P. Christensen hans leve „for Estrup“, som også fandt vej til vittighedsbladernes spalter.

Sommeren 1877 blev rig på store politiske møder, som afvikledes under kontrol af politi og herredsfogeder. I gentagne tilfælde blev der sagt hårde ord om politiets tilstedeværelse og opfordret „til at sætte magt mod magt“, bl. a. under henvisning til de „gamle vendelboers fordums kampe for den ubeskårne frihed“. Højre kæmpede imidlertid bravt i fortrøstning til ministeriet Estrups førerskab, og man undlod ikke at tage helt nye midler i brug i den politiske kamp. Det var Hjørring Amtstidende, der den

29. september 1877 uden forbehold proklamerede den økonomiske pression og under henvisning til, at det er Venstre, som har begyndt denne mod Højres blade, handlende o. s. v., bl. a. skriver:

„– Når en så anset godsejer som grev Holstein-Holsteinborg går i spidsen med at opsigte lån hos venstrebønderne for at kunne hjælpe højrebønder, der er bragt i pengeforlegenhed ved Venstres politiske fanatisme, er det at vente, at andre godsejere vil følge det således givne eksempel, hvilket vi finder ganske i sin orden“.

Artiklen gav anledning til en voldsom debat i alle vendsysselske sogne, hvor adskillige bønder i løbet af kort tid fik deres lån sagt op eller blev tvunget til at tie med deres politiske mening. Karakteristisk for striden er, at man mere diskuterede ansvaret for den økonomiske pression end netop dens berettigelse. Den 7. november skete der yderligere det, at Venstre afviste den provisoriske finanslov, der af Estrup blev fremlagt som bilag til finanslovsforslaget 1877/78. Regeringen stod nu uden nogen bevilling, og frygten for at komme længere ind i provisorier øgede spændingsforholdet inden for Venstre, hvis moderate fløj den 8. november sammen med Højre vedtog en midlertidig finanslov.

Før Højre var dette en stor sejr. Hertil kom, at man måtte forudse en splittelse af Det forenede Venstre. Præsten og politikeren P. Chr. Zahle giver i et brev skrevet kort efter forliget udtryk for stemningen ved bl. a. at skrive:

„– Det er nu for tiden en alvorlig stund. Vi

kan jo vel nok ønske en ende på striden, men ikke på ethvert vilkår. Mig tykkes, at Estrup var falden grundigere, hvis man straks havde nægtet ham hver eneste skilling og ikke indladt sig på noget ordskifte med et ministerium, der har budt det danske folk provisoriet. Der er midler nok, hvormed et kraftigt og enigt folk kan, selv uden skattenægtelse, som intet forslår, gjøre slige folk kjede af at regere. De skal over alt mødes med isnende kulde, og enhver meningsfælle af dem skal vide, at vi i dem ser en medskyldig i at bryde grundloven . . .“

De mest radikale venstremænd i Vendsyssel, som navnlig fandtes inden for grundtvigske kredse fordømte i hårde ord Det forenede Venstres eftergivenesshed, mens andre søgte at besværges stormen. Den 8. november 1878 brød stormen alligevel løs, idet Berg sammen med 27 andre medlemmer af Folketingets Venstre. Gruppen fik snart prædikateret „Det radikale Venstre“ modsat „Det moderate Venstre“, der havde Frede Bojsen som leder.

Kort efter sprængningen holdt Berg og Hørup nogle møder i Vendsyssel, hvor den moderate fløj fik både læst og påskrevet. Ved mødet i Brønderslev talte Hørup om et „nyt mellemparti, der var lige så godt som Højre selv“, mens C. Berg angreb „Højres redningsmænd“, hvis forræderi mod demokratiets sag, valgdagen ville hævnne. Kravet: ingen finanslov til dette ministerium samt udnævnelse af et rent Venstre-ministerium, bør ufravigeligt fastholdes, understregede C. Berg. At Berg også angreb tidligere meningsfæller, bl. a. folketingsmand M. C. Jungersen, valgt i Hjørringkredsen var også medvirkende

til at hidse stemningen op, hvortil kom en udtalelse af Berg gående ud på at sende 10.000 bønder til København i træsko.

Mest ubehagelig blev den første debat for redaktør Vilh. Carlsen, der anså det som sin pligt at støtte M. C. Jungersen, valgt i Hjørringkredsen, men derved kom i modstrid til bl. a. S. P. Christensen, valgt i Vrejlevkredsen. At Vendsyssel Tidende ydermere faldt for fristelsen til ikke at referere de radikale i samme forhold som de moderate, gjorde ikke spændingsforholdet mindre. Resultatet blev da også, at bladet måtte erkende sig som våbendrager for Det moderate Venstre, og at den radikale og grundtvigske fløj begyndte at tale om oprettelse af et radikalt blad, hvis opgave skulle være at „stække eller helst slå Vendsyssel Tidende ned“. Tonen var bidsk. Parolen var at afbryde enhver forbindelse med Vendsyssel Tidende og Aalborg Stiftstidende, og der blev talt om, at „selv luften i Forsamlingsbygningen i Hjørring har de moderate forgiftet“, så man må overveje, „om ikke den reaktionære luft i rådhusalen er sundere“. Resultatet blev et nyt radikalt blad Vendsyssel Folkeblad, hvis levetid dog kun blev knapt et halvt år.

Det politiske klima bedredes ikke i de følgende år, og folketingsvalgene i 1879, 1881 og 1884 bragte ingen egentlig politisk afklaring. Men bitterheden gnavede sig ind i alle menneskelige forhold og måtte før eller siden give anledning til en reaktion. Den 8. november 1884

havde C. Berg og Frede Bojsen dannet et nyt parti „Det danske Venstre“, hvortil 48 medlemmer havde sluttet sig, mens 24 medlemmer samlede sig om Folketingets Venstre med V. Hørup som leder. For det vendsysselske Venstre blev denne konstellation af en vis betydning, navnlig efter udstedelsen af den 2. provisoriske finanslov i slutningen af marts 1885.

Med denne beslutning flyttedes nemlig det politiske tyngdepunkt fra Rigsdagen og ud til vælgerne. I Vendsyssel lagde Højre ud med en række møder, som dog i nogen grad beherskedes af Venstre og derfor ikke blev den lovprisning af ministeriet Estrup, som var tilsigtet. Foruden de offentlige møder holdt Højre også en række private sammenkomster med faneindvielser og andre højtideligheder.

Også Venstre søgte at ruste sig og vinde terræn. Det skete bl. a. inden for de gamle skyttekredse, hvis ledelse Højre i mange tilfælde sad inde med. Venstremændene meldte sig imidlertid ind i foreningerne og vippede paa god demokratisk vis den siddende bestyrelse. Hvor det ikke var muligt oprettedes nye skytte- og riffelforeninger, og opøvelsen i våbenbrug tog fart i et forbavsende omfang. Det var ikke mindst tilfældet på egnen omkring Brønderslev, der nød godt af højskoleforstander Jørgen Terkelsens store interesse for skyttesagen. Retfærdigvis skal det understreges, at jordbunden var let at dyrke. De politiske utålelige forhold medførte et stadigt stigende ønske hos befolkningen om at sætte hårdt imod hårdt over for det estrupske system.

– Nå, Jens Persen, hvad mener han så om den provisoriske finanslov?

– Hva Faen, ska wi no igjen te å ha fenanslov, den sidst æ da wal et mier en jen oer gammel?

(Punch 1885).

Højre var ikke glad for denne udvikling. Man talte om „riffel-rummelen“ og hånede de rigsdagsmænd, der opfordrede befolkningen til at forsvare provisoriet tilligemed „Djævelen, hans gerninger og væsen, men som selv – med rifelen i hånd – fandt sig med sindsro i at nyde de provisoriske diæter“.

Så kom imidlertid riffelprovisoriet af 5. maj 1885, der satte anskaffelsen af våben under øvrighedens kontrol. Provisoriets formål var at standse bevægelsen mod Estrup, men det lykkedes ikke

i Vendsyssel. Havde man ikke våben, kunne man øve sig med stokkeslag. Mange trøede vel også, at Venstres ledende folk nok i en afgørende situation skulle evne at skaffe våben, og der blev i det skjulte talt om våbendepoter i klitterne langs med Vendsyssels vestkyst. At en så fremtrædende venstremand som Jens Busk på møder i Vendsyssel opfordrede folk til at købe bøsser, var ikke netop medvirkende til at dæmpe stemningen. Og det store flertal af vendelboere troede mere og mere på en folkerejsning med våben i hånd for at værne friheden, når ikke lovens almindelige midler strakte til.

Ved et stort skytte- og folkemøde i Hjørring den 12. juli 1885 demonstrerede „Folkepartiet“ sin kunnen. Fra mødet refererer Vendsyssel Tidende:

„– Den 12. juli 1885 vil stå som en mærkedag for Vendsyssels frihedsmænd. Folkepartiet udviklede her en kraft og ordet sammenslutning, som man nok havde følt, det besad, men idet man fik kendsgerningerne for øje, tændtes der en sådan forhåbning og tillid, at det blev en fest for alle. Enhver uden hensyn til alder og stand, følte det som en ære og stolthed, at stå under de mange Dannebrog i disse lange tætsluttede rækker, hvis store flertal på kun fire måneder har samlet sig til et frivilligt værn om fædrelandet, frihed og forfatning, og som til næste år ved denne tid vil være vokset til en endnu mere imponerende størrelse“.

Det berettedes videre, at friluftsmødet havde samlet flere tusinde mennesker og indledtes med

Jørgen Terkelsen (1834–1931), grundlagde Stenum Højskole i 1872. Skolen flyttede i 1890 til Vrå, hvor Jørgen Terkelsen fortsatte som forstander indtil 1902. Han var kendt som en fremragende skolemand og en ledende kraft inden for den politiske frihedsrørelse i Vendsyssel i provisorietiden.

en gymnastikprøve. En række hold nævnes, og det hedder derefter bl. a.:

„– Øster Brønderslevkredsens præstationer i batonering (stokkeslag), lønnedes med rungende bifald, ikke mindst, når de kraftige arme af og til svang stokkene, så stumperne fæg om dem. Man havde ligesom en tilbøjelighed til – i øvrigt i al godmodig velvilje – at adressere disse tørre hug til visse frihedsfjendske rygstykker, hvor man mente, de kunne gøre gavn ved at udbanke lidt af fortidens støv“.

Festens hovedtaler var C. Berg, der understregede, at fædrelandet trænger til alle sine tro sønner og døtre og fortsatte:

„– Der er fjender i landet. Vi vil have fred

til at arbejde for dets frihed og vel. Denne forsamling er ikke provisorister. Det må jeg lide. Så mange, som er imod provisoriet rækker hånden i vejret. (Så godt som alle rakte under øredøvende hurraråb hånden op). Det vidste jeg. De er alle mod provisoriet. (Ja, Berg leve). Jeg vidste nok, hvordan de tænkte. Jeg behøvede ikke at have været i Vendsyssel før for at vide, at der her rører sig et kraftigt frihedsliv. Hele landet over siger de: „Vendelboerne tåler det ikke!“ Og de siger andet steds ligeså: „Vi tåler det ikke!“ Lad det da være vor fælles tanke. Vi rækker hinanden fostbroderhånd, og de onde ånder skal manes ned. Thi vi vil have fred“.

Den 19. september holdtes et tilsvarende skyttemøde i Brønderslev, hvori deltog 1500 skytter med 27 faner. Mødet var arrangeret og ledet af Jørgen Terkelsen. Blandt talerne var folketingsmand S. P. Christensen, der bl. a. sagde:

„– Højre vil tilegne sig Gud, konge og fædreland. Vi kaldes frihedens fjender. Man gør os tilstanden utålelig ved spioneri, angiveri, tiltale, arrest, fængsel og commissionsdomstole. Skal det gøres til ret at udstede provisoriske finanslove, da er friheden tabt, thi skattebevillingsretten er hovedhjørnestenen i enhver forfatning. Men vi vil blive de gamle og sunde principper tro og bevare vor frihed. Jo alvorligere vor vilje er, jo før når vi enden“.

Forstander Jørgen Terkelsen sluttede mødet med at udtale, at „det var vor konges høje livsopgave at skabe et enigt og lykkeligt folk. Betingelsen for at dette kan lykkes bedre end hidtil, er Estrups fjernelse, derfor istemmer vi et: Bort med Estrup“.

Uagtet den politiske spænding og provisoriets tyngende byrde, gjorde attentatet mod Estrup den 21. oktober 1885 et stærkt indtryk på alle. Hjørring Amtstidende skrev, at ingen vel vil mene, at Venstre har foranlediget attentatet, men at partiet har et stort ansvar for det skete „på grund af den over alle grænser gående voldsomhed, agitationen er ført“. Bladet understreger, at „Venstre stedse var angriberen“ og fortsætter:

„– Den provisoriske finanslov blev først udstedt, efter at Venstre havde umuliggjort enigheden mellem tingene, riffelloven kom først, efter at Venstre åbenlyst havde søgt at væbne sine tilhængere mod regeringen, og hvis der nu træffes ekstraordinære foranstaltninger, så er disse resultatet af Venstres agitation“.

Vendsyssel Tidende fordommer attentatet, som er „en følge af den fanatisme og glødende uvilje som føles overalt, hvor man fornægter folkets ret“. Bladet fortsætter:

„– Når man lægger enkeltmands eller et lille mindretals vilje på tværs af befolkningens vej, afvæbner dens lovligt bestående foreninger, forfølger dem ved politiopsyn og politistave, sørger for i hver krog at holde magtens truende næve op under næsen på repræsentationen, samtidig med at man hånende peger på de mange menneskers værgeløshed og siger: „Hvad vil I gøre? Vi har magten og skal vide at bruge den“, ja, så vil man bringe ethvert ærekært folk i harmglød“.

Fleere af landsdelens demokratiske foreninger vedtog udtalelser, hvori man stærkt dømmer det „mod konsejlspræsident Estrup forøvede mord-

forsøg“ og advarer mod at bruge mordforsøget „som påskud til yderligere at indskrænke folkets frihed“.

Men folkets frihed blev indskrænket. Den 2. november forelå de provisoriske love om et militært gendarmerikorps, om overordentlige polititudgifter samt den provisoriske straffelov. Navnlig straffeloven og gendarmerikorpset vakte en voldsom forbitrelse inden for Venstre.

De første gendarmere kom til Hjørring omkring midten af november. Vendsyssel Tidende bringer meddelelse herom den 18. november og beklager byen, som landmændene herefter kun i nødsfald vil besøge.

Bladet anser det for sandsynligt, at landboernes tilbageholdenhed står i forbindelse med en økonomisk krig, „men befolkningen føler en uhygge over for disse fra andre lande indførte politisoldater, som bringer den til ikke at ønske at træffe sammen med dem, hverken på gader eller offentlige steder. Denne tilbageholdenhed er naturlig, men beklagelig, da byerne jo ikke har nogen direkte skyld i gendarmeriforanstaltningerne“.

Fra flere sider blev der mere eller mindre direkte advaret mod gendarmene, og man opfordrede til at holde sig fra steder, hvor de færdes, da det kan være en betænkelig sag at give sig i lag med slige folk, som består af unge uerfarne mennesker, „som kan være tilbøjelig til at tale som Niels korporal i Holberg“. Hjørring Amtstidende, der mand og mand imellem blev kaldt „Hjørring Provisorieblad“ eller slet og ret „Gen-

darmbladet“ gav ved flere lejligheder udtryk for en ikke ringe bitterhed. I bladet den 22. februar 1886 omtales nogle optøjer og plyndringer i London som eksempler på, hvad oppositionens politik kan føre til. Bladet henviser til de hjemlige forhold, og finder det ikke længere utroligt, „at vort nuværende Venstre med dets mange „europæiske“ og „halvsocialistiske“ bestanddele meget vel vil kunne gå med til socialistiske voldsgerninger som de samfundsklasser, som vækker misundelse. Og til dem hører ikke mindst den jordbesiddende klasse på landet, særlig gårdmandsstanden“.

Fra såvel Højre som Venstre gjorde man alt for at holde galden flydende. Højre var navnlig på vagt efter majestætsfornærmere og skolelærere, hvis mundkurv var utæt, mens Venstre sørgede for at drage de embedsmænd frem til offentlig beskuelse, hvis regeringsvenlige sindelag forledte dem til stærke politiske udtalelser ved lejligheder, hvor de i embeds medfør var til stede. Begge parter trådte ofte ved siden af, hvilket kun gav anledning til nye og voldsomere udfald.

Den 14. juni 1885 skulle C. Berg tale ved et møde i Holstebro. Politimesteren var mødt efter almindelig ministeriel ordre og havde placeret sig på tribunen. Berg ville imidlertid ikke begynde mødet, før politimesteren havde forladt tribunen, hvilket så skete med et par af mødeledernes bistand. Sagen vakte betydelig opmærksomhed, idet der blev rejst tiltale mod de implicerede parter, altså også Berg, der ved

kriminalretten i Holstebro i september idømtes fængsel i et halvt år på almindelig fangekost. Berg ankede dommen til Højesteret, der først på året 1886 stadfæstede denne, hvorefter Berg en tidlig søndag morgen i sit hjem blev afhentet til afsoning. Reaktionen i befolkningen var spontan. Navnlig i Vendsyssel blev der i hast arrangeret protestmøder i de demokratiske foreninger. Fra et møde i Brønderslev sendtes den 22. jan. følgende „Hilsen fra Vendsyssel til Folketingets formand, hr. C. Berg“:

„– Kredsbestyrelsen for Demokratisk Forening i Hjørring amts 4. valgkreds, der i dag er samlet i Brønderslev med undertegnede mænd, der danner sognebestyrelsen i valgkredsen, skal her ved som repræsentanter for ca. 2000 vendelboere bringe Dem en hjertelig tak for Deres lange, trofaste og opofrende virksomhed for folkefrihedens virkeliggørelse og for Deres kamp for vore grundlovsrettigheders bevarelse.

Dernæst ønsker vi at udtale vor hjerteligste deltagelse for Dem under de lidelser, som De nu må igennem ifølge den højesteretsdom, som vi vendelboere ikke er i stand til at forstå, da vi ikke evner at indse, at De har pådraget Dem skyld, hvorefter en dom kan fældes.

Med håb om, at Deres åndelige og legemlige kraft må bevares under lidelsen, så De igen må indtage den æresplads, der tilkommer Dem med rette som Folketingets formand og fører for det danske demokrati, at De, når De søger trøst i troen på dansk troskab, da ikke må glemme vendelboerne i Hjørring amts 4. valgkreds“.

Vendelboernes hilsen var underskrevet af 18 kendte folk med højskoleforstander Jørgen Ter-

kelsen og amtsrådsmedlem Jens Sørensen, Saksager, i spidsen.

S kæbnen ville, at C. Berg var henvist til at fejre sit sølvbryllup i fængslet. Fra hele landet strømmede det ind med hilsener til sølvbrudeparret, som i øvrigt blev fejret ved festlige sammenkomster mange steder i landet. I Brønderslev samledes et betydeligt antal mennesker til en fest, hvor folketingsmand S. P. Christensen holdt festtalen og udbragte et leve for sølvbrudeparret. Festligheden fik et efterspil derved, at den i byen og på Store Nibstrup indkvarterede gendarmstyrke tog opstilling uden for gæstgivergårdens vinduer, og da festdeltagerne ville gå hjem, blev det dem forbudt at gå i flok. Man spurgte så, hvor mange der gik på en „flok“, hvortil en gendarm svarede på „fynsk“: „En fire-fem stykker“. Efter denne oplysning samlede man sig i klynger på to-tre stykker og blev demonstrativ stående.

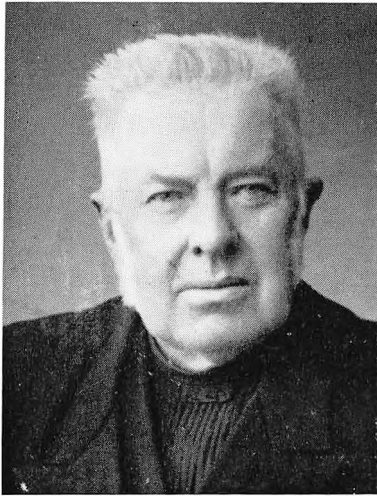
For Venstre blev sommeren 1886 ikke nogen god sommer. Politiet overvågede alle arrangerede møder, og gang på gang var der tale om mindre sammenstød. Tendenserne til økonomisk pression var enkelte steder ret fremherskende. Det kom bl. a. til udtryk ved et friluftsmøde i Musted skov arrangeret af de demokratiske foreninger i Vrejlevkredsen, der havde indbudt Hjørring liberale Forening til en festlighed. Blandt talerne var forstander Jørgen Terkelsen, der sluttede sit indlæg med at sige: „Det er blevet sagt om os her ude i 4. valgkreds, at vi organiserede økonomisk krig mod Hjørring. D’herrer kan hil-

se inde i byen og sige, at der ikke er tale om andet, end at vi nærer kærlighed og ærbødighed over for enhver borger, der står på lovens grund, men „vi vil ikke drikke dus med den, som spytter i vort krus“.

Forholdet til gendarmerne udviklede sig snart til det værre. Hvor de færdedes, var de udsat for hånsord og latter. Venstres tilhængere – hvilket vil sige snart sagt alle landboere – nærrede et gløddende had til de „blå“, som de mente „skulle kue den politiske friheds lovlige ytringer“. Samkvem af enhver art var på forhånd bandlyst. Venstrebladene nægtede bl. a. at optage en bekendtgørelse om hø og halm til gendarmernes heste, og hadet gjaldt ikke kun gendarmerne, men også de personer, som lod sig bruge i gendarmeriets tjeneste.

I slutningen af august var en såkaldt „bevægelig trop“ af gendarmkorpset blevet indkvarteret på Store Nibstrup. Den 6. september holdtes i Vester Brønderslev det årlige heste- og kreaturmarked, som for hele egnen var årets store folkelige begivenhed. Om markedsdagen 1886 har forfatteren Peder Jensen Kjærgaard, der var født og opvokset i Øster Hjermitzlev, på grundlag af oplysninger fra folk, som var til marked, tegnet følgende billede:

Som altid, hvor der er mange mennesker til stede, var der et festligt tummel. Karrusellerne snurrede, lirekasserne vrælede, og gøglerne stod på tribunen og skreg sig hæse. Der var kort sagt det samme liv, som vi kender fra nutidens markeder: æble- og vaffelkoner, boder med støvet

Jens Klausen (1846–1918) var født i Øster Hjermitzlev. En overgang præstegårdsforpagter i Børglum, ejer af Agdrupgård og Tidemandsholm. Kendt over det ganske Vendsyssel som „Den stærke Jens Klausen“ efter at han på Brønderslev marked vred halsen om på en tyr. Sad fængslet i 11 dage i forbindelse med gendarmoptøjerne, hvilket gav anledning til almindelig opstandelse.

hvedebrød. Der stod bager Møller fra Stenum. Han var kendt som et poetisk gemyt, god til at lave vers, som blev klistret på kagehjerterne. Bager Møller har været en god hjælp for mange hjertebeklemtede ungersvende, der ikke kunne komme af sted med at sige det, der skulle siges til den udkårne. Når han f. eks. købte et kagehjerter og gav pigen, og hun rødmede læste bager Møllers poesi:

„Altid jeg på dig vil tænke,
hvad mon du monne skænke?“

så skulle hun være meget tungnem, dersom hun ikke kunne fatte meningen.

Og der var pottemagere fra Uttrup, og for-

skellige handlende lige fra kræmmere, der solgte silkebånd, til lovringfolk med pundstunge træsko og vældige plejlsagler, og frem for alt: et bølgende folkehav der fik markedspladsens lette sandjord til at rejse sig i en støvsky.

Ved et værtshus stod den blinde spillemand og visedigter Christian Poulsen og foredrog sine viser, der alle var meget sørgelige og meget lange. Folk ikke alene købte sangene, men de sang dem også. Især det alenlange sørgekvad: Hjalmar og Hulda var meget yndet. Den var så god at malke efter. Når pigerne ikke skyndte sig for stærkt, og dvælede et passende tidsrum ved de mest sørgelige steder, kunne sangen forslå, mens man malkede alle kørne.

Der var hele gader med værtshustelte. Her opfriskedes – ved en klar dram, og en god kaffepuns – gamle bekendtskaber, eller herregårdskarlene afgjorde et gammelt mellemværende. Årsagerne kunne være forskellige, men en blåøjet pige var mere end anledning nok til et slagsmål.

I et af disse beværtningstelte sad to karle fra herregården Gl. Vrå. Den ene af dem stærkt beruset, og nu ville han slå.

I stedet for selv at ordne urostifterne eller tilkalde en af sognefogederne, begik værten den ubesindighed at lade en opvarningskone løbe og tilkalde gendarmerne.

Disse kom øjeblikkelig og greb fat i synderen for at få ham slæbt bort fra pladsen.

Muligvis optrådte gendarmerne til at begynde med upåklageligt. Det er også muligt, at gendarmerne, vidende at de var ansat i den mægtige Estrups gendarmeri, tog mere håndfast ved end strengt nødvendigt.

Nok er det, at da de kom slæbende med karlen, begyndte mængden at trænge på for at se, hvad der var på færde. Og bag dem trængte nye skarere på, skubbede og albuede sig frem. I løbet af et øjeblik var der en trængsel uden lige.

Egentlig er der vel ingen som rigtig ved, hvordan sagen udviklede sig, kun, at i løbet af få øjeblikke gik det over til håndgemæng mellem markedsgæster og de to gendarmere, der straks trak klingene.

Nu blev der en råben og skrigen. Folkemængden øgedes, og trængslen forstærkedes, så ingen kunne komme hverken frem eller tilbage. Kvinder og børn skreg, mens tilstrømningen fortsattes. Hadet til provisoriet, Estrup, gendarmerne – alt det, der fulgte i den enerådende godsejers kølvand, steg som et pres indefra i de tusinders sind. Der blev råbt og skreget: På dem – Klask dem, de hunde! – Ned med Estrup osv.

Skikkelige vendelboere, der aldrig havde gjort så meget som en kat fortræd, hidsedes op til vildskab. Nu var gengældelsens time inde. Gendarmene slog om sig med sabler. Markedsfolkene greb, hvad de kunne få fat i: plejlslagler, hasselkæppe, vognkæppe og stokke – lige meget hvad, bare det var noget, der kunne slå. Folkehavet bølgede frem og tilbage, hujende og skrigende, trampende hen over pottemagerens lervarer, fiskehandlernes klipfisk og tørflyndere – ingen havde tid til at gå udenom. Kageboderne væltede, alt væltedes og blev trampet ned. Det hvinede i luften af tunge slagler og stokke, og gendarmernes sabler blinkede. De traf, hvor de kunne, og flere fik slag oven i hovedet, så blodet flød.

Da lød der pludselig kommandoord, og gen-

darmerne beordredes bort fra markedspladsen. Det var herredsfoged Gulstads ordre. Men at slippe bort fra den rasende mængde var lettere sagt end gjort, stadig angrebet som de blev. Nu begyndte tunge sten også at suse gennem luften. De havde nok med at væрге for sig. Det var et helt under, at ingen kom af med livet.

Men omsider kom gendarmerne bort fra den ophidsede mængde og tog opstilling ved kroen.

Det var dog ikke nok, de skulle jages helt bort. Råbene og skrigene tog fat på ny: Ned med Estrup! – På dem igen! – På dem!

Der var netop lige før markedet holdtes, kørt en mængde skærver i dynger på Hjørring-Ålborg landevej, og de blev nu brugt som kasteskyts. Nu måtte gendarmerne vige og trak sig tilbage til deres kvarter.

At gendarmerne ikke gjorde brug af de skarp-ladte skydevåben, skal ene og alene skyldes sergent Madsens besindighed. Var det sket, er det vel også tvivlsomt, at de var sluppet levende derfra.

Selve markedspladsen var ikke til at kende fra før. Overalt lå væltede og nedtrampede udsalgsboder. Hos træhandlerne var der ikke en pind tilbage, da hvis den egnede sig til at slås med. Det var første gang i de handlendes tid, at de havde fået varelageret rømmet på få minutter.

Heller ikke uden for teltbyen, hvor der stod lange rækker af heste og kreaturer, kunne der rigtig komme gang i det igen, udover at enkelte handelsheste nu og da blev mønstret for de tyske opkøbere. Såvidt Peder Jensen Kjærgaard.

Også de lokale blades beretninger virker subjektiv. I Hjørring Amtstidende for 7. september 1886 hedder det således:

„– I Brønderslevvegnen, den mest opagiterede, krasseste venstreegn i Vendsyssel, er der allerede flere gange forefaldet sammenstød mellem gendarmere og folkehobe, under hvilke disse har bestræbt sig for efter evne at lægge deres fjendskab for ordenens håndhævere for dagen. Det kom derfor ikke helt overraskende, da det i går aftes kl. 6 - 7 rygtedes i Hjørring, at der ved Brønderslev marked havde fundet et større optrin sted i samme stil. Med stor hurtighed løb rygtet gennem byen, og der var ikke få mennesker til stede ved ekstratogenes ankomst. Overalt på gader og offentlige lokaler sås smågrupper, som drøftede det samme tema, at de seks gendarmere, som havde station i Brønderslev, nær var blevet myrdet af en ophidset mængde; overalt hørtes en stærk forbitrelse over denne skandale, og det var ikke blide domme, man fældede over herredsfoged Gulstad i Børglum herred, som efter sigende forbød gendarmene at bruge våben og beordrede dem til at trække sig tilbage. Den almindelige menig var, at herredsfogeden aldeles havde tabt hovedet. Ved aftentogets ankomst var Stationsvejen sort af mennesker, som med begærlighed søgte oplysninger hos øjenvidner om skandalen, og mængden spredte sig ikke, før politifuldmægtigen havde opfordret dem til at skilles.

Besindighed er under sådanne forhold ganske vist en hoveddyd hos øvrigheden. Men det er klart, at besindigheden kan drives for vidt, så vidt, at den over for det store publikum tager sig

ud som svaghed. Om dette har været tilfældet i går, er det naturligvis umuligt at sige allerede nu. Men stærkt påtrænger sig det spørgsmål: „Hvorfor blev der ikke rekvireret forstærkning fra Hjørring eller Ålborg? Dette synes sandelig ikke at have kunnet være overflødigt, når man husker, at Brønderslev er midtpunktet for en kreds, hvor kendsgerninger har vist, at autoriteten i det hele står på temmelig svage fødder. Det måtte dog være dobbelt nødvendigt at håndhæve agtelse for øvrigheden.

Det forefaldne optrin vil selvfølgelig foranledige en streng undersøgelse, og det vil rimeligvis også tages under overvejelse, om det i det hele er forsvarligt i denne egn at tillade større forsamlinger – et spørgsmål, der vil være fuldstændigt på sin plads nu, da vi om otte dage skulle have et politisk møde udtrykkelig særlig bestemt for denne egns beboere. Redaktionen har ganske vist været af den samme anskuelse, som de byrådsmedlemmer, der stemte for at give tilladelse til venstrefesten den 15. ds. Men nu, da begivenhederne i Brønderslev har vist, at der kun behøves en markedsdag for at sætte den slumrende fanatisme i flamme, så er sandsynligheden stor nok for den antagelse, at nogle ophidsede politiske talere kunne udrette endnu mere, og under sådanne forhold ville det påtænkte møde sikkert udsætte den offentlige fred for fare“.

Frederikshavn Avis, der også omtalte begivenhederne, skrev bl. a.:

„– Da om eftermiddagen en gendarm viste sig for at tage en urostifter i varetægt, havde de

blå klæder omtrent samme virkning på den stærkt opagiterede Venstre-Brønderslevbefolkning som et rødt klæde på en tyr. Der var ved denne lejlighed flere tusinde mennesker til marked. Hoben tog skærver op fra landevejen, som et hagivejr fór stenene i retning af gendarmerne. Det var hovedsagelig unge bønderkarle og drenge, der besørgede stenkastningen, men man så også ældre gråhårede mænd bøje sig til jorden efter sten for at tage del i udåden. Hoben omringede gendarmerne, der forsvarede sig med blanke våben. Nu bad herredsfogeden imidlertid gendarmerne holde inde, og de trak sig tilbage under mængdens spottende råb. Alle gendarmere skulle have fået større eller mindre skrammer ved stenkastene, og et par af urostifterne skulle være blevet sårede.

Det er overordentlig beklageligt, at den offentlige myndighed, når den udfolder sin magt, må trække det korteste strå. Hr. herredsfoged Gulstad burde have sikret sig tilstrækkeligt mandskab til bekæmpelse af muligt opstående uroligheder, hvorved det for retshåndhævelsen beklagelige udfald af den i sig selv så sørgelige episode ville være undgået. Man må imidlertid håbe, at anstifterne til det uhyggelige optrin må få at mærke, at den tid er forbi, da Vendsyssel var „norden for lov og ret“.

Mens de to højreblade betragtede gendarmerne som en fuldt ud lovlig institution, var tonen i Vendsyssel Tidende en anden:

„– Provisoriets garde havde i går en stor dag ved Brønderslev marked. Der flød blod for de

våben, hvormed man mod folkerepresentationens vilje har forsynet Estrupregimentets hvervede.

Efter hvad vi foreløbig har kunnet samle af de endnu forskelliglydende beretninger, faldt begivenhederne omtrent som følger:

En herregårdskarl – så vidt vides fra Gammelvrå – var beruset. Han væltede nogle borde i et markedstelt. Ejeren. Victor Mouritzen, Hjørring, sendte et bud efter en politibetjent. Til al ulykke medbragte budet i stedet en gendarm. Denne puffede sig efter sigende noget voldsomt frem, hvorved der vakttes en del uvilje blandt de forsamlede. Efter at han havde anholdt karlen, hvem en kammerat havde søgt at tale tilrette, samlede en folkemængde sig om ham uden for teltet, hvor han blev kastet til jorden og banket, eller, som en anden beretning meddeler, „klemt inde“ tilligemed endnu en gendarm. Nogle flere gendarmere kom til. Der var i alt tre ryttere og tre fodfolk. De trak blank og huggede om sig samt foretog et par anholdelser. Stillingen blev imidlertid i høj grad truende, idet menneskemængden befriede de anholdte og samledes tæt om hr. Vahnfons væbnede. På den tid indtraf herredsfoged Gulstad. Han beordrede efter forlydende sablerne i skeden, og holdt mængden tilbage med understøttelse af bekendte civile. Efter øjenvidners udsagn syntes i dette øjeblik alt at tyde på, at det gjaldt snese af menneskeliv. Mange blødte. Ikke destomindre fik gendarmerne plads at trække sig tilbage. De indtog imidlertid stilling på vejen, og da den ophidsede menneskemængde så det, styrtede ca. tusind mennesker over mod dem. Man trampede over væltede kreaturer og boder, og det regnede bogstaveligt med kaste-

skyts. Småsten, frugter fra væltede kurve, og hvad der ellers lå løst. Mange faldt, blev slået og blødte stærkt. Så trak de gående gendarmers sig tilbage, dækket af de ridende. Da de blev fri af stimmelen, flygtede de hurtigst muligt til kvarteret, Nibstrup, forfulgt et langt stykke af vrede mænd. Så snart gendarmene havde forladt markedet, blev alt roligt.

Det hedder, at en søn af ejeren til Nibstrup, Højer, kom kørende til Brønderslev station i fuld karriere, for at telegrafere efter gendarmers fra Hjørring eller soldater fra Ålborg.

Gendarmene var fra først af ikke til stede på markedet. Da der klagedes over, at vejen forbi kroen var ufarbar, rekvirerede herredsfogeden de seks gendarmers, som holdt en passage åben. Det var dem, der kom til at spille en så sørgelig rolle i det nævnte optrin.

Markedsgæsterne forfulgte dem under råbet: „Bort med gendarmene!“

Havde provisoriets hvervede ikke blandet sig i det fra først ubetydelige spektakel, ville det sikkert som sædvanlig være forløbet uden nogen som helst alvorlig følge.

Folk fortæller, at det var et frygteligt syn, at se kampen. Den ubevæbnede mængde trængte voldsomt ind på de stærkt rustede provisorie-soldater, idet man stadig råbte: „Slut sammen! Slut sammen! Folk“. Bataljeråbet fra krigen. Der lød dyrebøl, menneskeskrig og jamner mellem hinanden. Vreden steg for hver uskyldig, der modtog et hug. En mand fra Underåre, der holdt med en ko, fik et slemt sabelhug over hånden. En, der stod og vendte ryggen til, fik først et klingslag over armen, så et på skulde-

ren og et i hovedet. Det sidste bedøvede ham, men han sprang straks efter op, og gav, efter hvad rygtet siger, gendarmen et slag på hovedet med sin stok. En karl havde fået fat i en knip-pel, hvilken han brugte som et gevær ved bajonetfægtning. Han afparerede med sikkerhed den ridende gendarmbefalingsmands hug og gengældte dem med stærke puf i angriberens bryst. Sognefogeden fra Tolstrup, Anders Hauen, fik et sabelhug over hånden under forsøget på at hjælpe gendarmene. En karl fra Filholm fik et farligt sår i hovedet. Rygtet talte i aftes om, at en civil skulle være død af modtagne sår, men det bekræfter sig ikke.

D'herr. herredsfoged Gulstad og Stockfleth, premierløjtnant, foretager i dag undersøgelser i Brønderslevkredsen. Efter sigende er endnu ingen anholdt.

Man ville bedrage sig selv, hvis man dyssede sig i den tro, at der kun behøvedes en krassere fortsættelse af det samme system, der har sendt disse rustede våbendragere ud som patrouiller, der vogter på enhver af befolkningens bevægelser under deres daglige færd. Det bevises noksom af Brønderslev-affæren. Det her flydte blod råber ikke her på en kneblet ro, der dog en dag let kan blive til kampskrig. Det råber til enhver fædrelandskærlig mand om, at vi bør nå til en virkelig fred, grundet på forfatningsmæssige tilstande, således at folket tillidsfuldt føler sin borgerret og sit borgerliv betrygget . . . Som karakteristisk nævner vi, at man fra provisoristernes side hører hidsige klager over, at hr. Gulstad ikke lod hugge ind eller vel endog skyde på befolkningen, hvilket rimeligvis ville have pry-

det den smudsige markedsplads med en hob blegelig, ikke at tale om, at gendarmerne rimeligvis ville være blevet sønderrevne. Vi under Højremanden hr. Gulstad, der end ikke ville tåle, at man i Brønderslev fejrede Bergs sølvbryllup med musik, dette indblik i hans meningsfællers brave tankegang“.

At myndighederne blev grebet af panik og at herredsfoged Gulstad helt tabte fatningen fremgår deraf, at han den 8. september erklærede Brønderslev by i en slags belejringstilstand. Det skete i en offentlig kundgørelse af følgende ordlyd:

Bejendtgjørelse.

Paa Grund af de i B.-Brønderslev den 6te ds. stedsfundne Uordener paabjedes herved i Medfør af Lov Nr. 21 af 4. Febr. 1871 § 7 følgende midlertidige Foranstaltninger:

1. Samtlige Beværtningssteder i Vester-Brønderslev skulle lukke kl. 9 Aften.
2. Al Sammenstimlen paa offentlig Plads, Gade eller Vej i B.-Brønderslev By forbydes.
3. Efter Kl. 10 Aften maa ikke flere end 4 Personer sammen færdes paa offentlig Plads, Gade eller Vej i B.-Brønderslev By.

Overtredelse heraf vil blive straffet med Bøder indtil 200 Kr. eller med simpelt Fængsel indtil 1 Maaned.

Borglum Herredskontor i Hjøring, den 8de Septbr. 1886.

Gulstad.

Samtidig med denne kundgørelse skrev Vendsyssel Tidende i en kommentar bl. a.:

Vi forstår ikke, hvilken nytte, man vil nå med disse påbud om at lukke kl. 9, og om, at man efter kl. 10 ikke må gå flere end fire personer sammen. Meningen er naturligvis ikke, at købmand X ikke må følge sin bedstemor og tre tanter hjem i god borgerlig sengetid; den er sikkert heller ikke, at der ej må stå flere end fire samlet, når der er marked og (optøjer) opkøb. Men hvad mener man da? Bestemmelserne ville dog altid virke generende for folks daglige færden. Men brønderslevboerne er jo i det hele ikke skyldige i andet, end at de bor på den plet, hvor en del, væsentlig tilrejsende markedsgæster, tilfældigvis „eksploderede“ i en uviljesytring over for den nye tingenes tilstand. Det er højst rimeligt, at de aldeles ikke er glade derover, og nu at betynde deres by med en række frihedsindskrænkninger minder derfor stærkt om at bruge svøben på det sted, hvor en bremse har siddet.

Og mens myndighederne traf forberedelser til en storstilet undersøgelse havde rygterne frit løb. Aalborg Stiftstidende kunne meddele, at det var landpolitiet, der til gendarmerne havde skreget: „- Brug jert værge!“ og at en gendarm var faret frem mod en flok bønderkarle, idet han råbte: „- I har drillet mig så længe, nu skal I få!“.

Bladet beretter samtidig, at en gendarm gav sin hest kraftigt sporestik i siden, hvorved den slog bag ud og ramte en bonde for brystet, så han styrtede bag over. Nordjyllands Folkeblad oplyser, at gendarmsergent Madsen havde søgt at sprede sværmen ved at ride ind i den, men blev modtaget med slag og stenkast. En råbte:

„Fanden med kongen, vi har ingen konge her“. Han fik et sabelhug over venstre hånd, hvorfor „provisoriebladet“ mener, at han må være let kendelig. Bladet fortæller videre, at samtlige gendarmere har fået større eller mindre skrammer, og på sergent Madsens hvide lædertøj sås endnu to dage efter slaget „blodpletter fra et hul i nakken, som han fik ved et stenkast“. Den på markedet placerede landbetjent hævdes ikke at have set noget til opløbet imod gendarmene, „han var beskæftiget med at anholde en fuld mand, der til syvende og sidst løb fra ham“.

To dage efter slaget og samtidig med kundgørelsen om belejringstilstanden ankom 32 gendarmere under ledelse af gendarmløjtnant Stockfleth til Brønderslev hidkaldet fra Hjørring, Frederikshavn, Skive, Hobro og Århus. De blev indkvarteret på kroen og på gæstgivergården samt for en halv snes vedkommende hos gårdmand Anders Meilsted, forpagter Jens Thomsen, gårdmand Søren Nielsen, på Risager og hos folketingsmand S. P. Christensen. Om indkvarteringen skriver Aalborg Stiftstidende, at den samlede styrke foruden to sergenter og to korporaler bestod af 28 menige med 16 heste. Gårdforpagter Jens Thomsen nægtede at modtage indkvartering, men faldt til føje „da der anvendtes magtsprog“. Folketingsmand S. P. Christensen, der måtte modtage to mand, forlangte nøje opgivelse, „hvilke rettigheder og pligter“ han havde over for disse.

Gendarmene patruljerede dag og nat med skarpladte våben og havde en streng tjeneste.

Da de den første dag paraderede i overværelse af en hel del af befolkningen, blev våbnene ladte, og der blev af kommandøren sagt højt og tydeligt til folkene, at de havde med magt at adsplitte enhver sammenstimling af mennesker.

Fra flere højrekredse blev der fremsat krav om nedsættelse af en kommission, og myndighederne udpegede kriminalassessor Vitus Ingerslev til sammen med tre københavnske betjente at forestå opklaringen af sagen. Samtidig med at kommissionen begyndte at arbejde, gik der hårdnakkede forlydender om fremmede agents ankomst til Vendsyssel, og befolkningen advares i venstrebladene til at udtale sig forsigtigt „i provisoristers og ukendtes overværelse, idet man frygter for hemmeligt politi“.

Derimod imødekom myndighederne ikke et krav fra Hjørring Amtstidende om forbud mod et planlagt venstremøde i Hjørring den 15. september, men fandt dog anledning til at udstede en bekendtgørelse om forbud mod sammenstimling m. m., som man formentlig troede ville dæmpe stemningen eller genere arrangementet. Det lykkedes dog ikke. Tværtimod kan man sige, at mødet blev det bedste bevis for, at den vendsysselske landbobefolkning på trods af gendarmere, kundgørelser og mulige hemmelige politifolk ikke uden videre lod sig kue. Det fremgår af en tale holdt af den kendte frihedsmand F. C. F. Tutein, Høgholt, der ved tidligere lejligheder havde været i alvorlig karambolage med gendarmene, og som her skal gengives i sin helhed efter Vendsyssel Tidende:

Der er altså flydt blod i kampen mod det estrupske regiment. I Brønderslev skete det, at vendelboerne begyndte striden. Dette er sket før, men århundreder er henrundne, siden det skete sidst.

En lang række af enevældige konger har magtet at regere Danmark uden blodsudgydelser. Oftere har stærkere stemninger løftet sig mod regeringerne, ofte har afdelinger af hæren måttet hjælpe til at opretholde regeringens myndighed, men våben er ikke brugt, og blod er ikke flydt. Først under det estrupske regiment kom det dertil.

Kong Christian den IX nærer sikkert en lige så faderlig kærlighed til sit folk som nogen af hans forgængere, og dog har det ministerium, han skænker sin tillid, i hans 23. regeringsår bragt Danmark ind i den lange række af stater, hvor borgernes blod må flyde, for at regeringens myndighed kan hævdes.

I 1864 flød fædrenes blod i kampen for kong Christians ret. 1886 slås mod Estrups gendarmere.

Årsagen til det skete søges efter søgerens politiske standpunkt enten hos den i Vendsyssel drevne agitation mod regeringen eller i befolkningens betragtning af gendarmene som det estrupske regiments synlige repræsentanter. Efter min anskuelse er ingen af disse årsager den virkelige.

De, der udtaler sig således, kender efter min mening ikke denne egns tankegang og åndsretning. Vendelboen er fordomsfri. Han er modtagelig, ikke blot for den politiske lærdom, der kommer til ham fra hans meningsfæller, de slemme agitatorer, men også for, hvad rigtigt der læres af hans politiske modstandere. Af Højres

ordførere har han modtaget sin opfattelse af de provisoriske love, ikke alene om de politiske betingelser for slige loves udstedelse, men også om de juridiske betingelser for deres fortsatte gyldighed. De fleste venstremænd i Vendsyssel kender nøjagtig Højres lære om disse spørgsmål, hvilket er en hel del mere, end man tør påstå om de fleste medlemmer af det nuværende Højre. Vendelboen ved, at professor og doktor i lovkyndighed . . .,* medlem af Landstinget og det estrupske regiments ivrigste forsvarer i og uden for Rigsdagen, lærer, at enhver provisorisk lov taber sin gyldighed ved at blive forkastet i et af Rigsdagens ting, selv om loven i dette er indbragt af et af tingets medlemmer, og ikke af regeringen. Vendelboen ved, at efter indstilling af mænd som Madvig, Orla Lehmann og M. B. Brunn har Landstingets Højre enstemmigt sluttet sig til den anskuelse, at en provisorisk lov taber enhver gyldighed, hvis den efter dens udstedelse følgende rigsdagssamling forløber, uden at loven på denne er vedtaget. Om disse spørgsmål nærer vendelboen ikke den ringeste tvivl, og det krænker hans egen stærkt udviklede retsfølelse at se, hvordan regeringen, støttet af det nuværende Højre, kaster alle dette partis tidligere konstitutionelle grundlovsregler over bord, forulemper og fortrædiger politiske modstandere og regerer landet uden om og imod Rigsdagen. Allerede forfatteren Goldschmidt har skildret vendelboerne som et udpræget retsfolk, og jeg tror, at dette er rigtigt. Vendelboen er fra barndommen af vant til et hårdt og tarveligt liv. Det bar-

*) Navnet udeladt i Vendsyssel Tidendes referat.

ske klima og landets naturlige beskaffenhed vænner befolkningen til kun at stille få fordringer til livet, og den finder sig derfor i meget, som andre ville finde utåleligt. Men den finder sig ikke i uret. Og netop efter alt, hvad Højre selv har lært om provisoriske love, må han i gendarmen se den personliggjorte uret. Han kan ikke se andet end, at når en gendarm anholder en mand, så har gendarmen ikke mere ret til sligt end enhver anden privat mand. Han kan ikke se andet end, at hvis gendarmen bruger våben, da er han kun en simpel voldsmand, imod hvem man værger sig, som man kan. Dette må tale til hans undskyldning, selv om man, som jeg, ikke billiger, hvad der skete i Brønderslev, om jeg end i meget deler de følelser, hvor ud af man handlede. Egnens politimestre kender befolkningens anskuelser og ved af erfaring, hvor let det er ved anvendelse af de kræfter, hvis lovlighed befolkningen anerkender, at overholde orden selv ved meget store forsamlinger. De gør derfor stor uret både mod befolkningen og mod gendarmerne, ved at bringe disse i berøring med hinanden. De kunne derved opnå at behage magthaverne og deres politiske partifæller, men sandelig ikke gunstige betingelser for lovlig ordens opretholdelse, deres vigtigste embedsgerning.

De enkelte deltagere i kampen, der senere har været så uheldige at komme i øvrighedens magt, ville ikke få nogen blid skæbne, selv om deres endelige domsfældelse må anses for meget tvivlsom. Regeringen har det i sin magt at holde dem i lang varetægtsarrest og at gøre denne tung at udholde, men de må trøste sig med, at befolkningens store flertal anerkender, at de kun er

ofre for et overfald af personer, der mangler enhver beføjelse til at optræde som ordenens opretholdere.

Egnens politimestre er selvfølgelig efter kampen i Brønderslev meget ivrige efter at vise sig i et gunstigt lys for deres foresatte, og offentliggør derfor adskillige løjerlige regler. Da der har været slagsmål i Øster Brønderslev, pålægger politimester Gulstad beboerne i Vester Brønderslev forskellige indskrænkninger, bl. a. den, at ikke mere end fire personer må færdes sammen på landevejen efter kl. 10 om aftenen. En mand kan altså køre hjem fra besøg med sin hustru og to børn på vognen. Det tredje må ikke komme med. I Hjørring forbyder politimester Høst Venstre at drage i samlet tog til dette møde. Hr. Landstingsmand Høst ved af erfaring, at Venstres ledere her på egnen både ville og kunne udøve deres så ofte beklagede indflydelse på befolkningen således, at der ved partiets politiske møder aldrig har fundet nogen af dets medlemmer begået uorden sted. Han burde som erfaren politimand vide, at lederne lettere kunne holde orden i et større tog, når dette er ordnet som sluttet procession, end når deltagerne aldeles uordnede drager til mødepladsen. Når han ikke desto mindre forbyder et samlet tog, opnår han kun to ting, nemlig at vanskeliggøre ordenens opretholdelse samt hos sine partifæller og foresatte at stå som den, der kan og vil gøre noget, der er Venstre ubehageligt. – I udlandet forbyder myndighederne af og til processioner og optog, fordi der frygtes fornærmelser og vold mod optøget fra deres side, der ikke kan deltage deri og ikke sympatiserer med deltagerens anskuelser. Mon

en slig frygt skulle ligge bag den ærede landstingsmands bekendtgørelse?

I det hele må man undre sig over, at disse embedsmænd, som dog vidste, at de ikke kunne røgte deres embede forsvarligt uden understøttelse hos den hæderlige del af befolkningen, ved alle hånde drillende foranstaltninger gør den fjendtlig stemt imod sig. Vore sammenkomster vanskeliggøres eller forbydes, og nu har man også fundet på at disciplinere politiske modstandere ved at indkvartere gendarmerne hos dem. Sligt hører jo med til det nuværende regerings-system og vil sikkert indbringe vedkommende tak og beundring i de konservative klubber. „Det er pinedød godt til dem, de hunde“, vil man der sige. Men når man tillader sig, mod hans ønske og uden nogen som helst nødvendighed, at indkvartere gendarmen hos et medlem af Rigsdagen, så tror jeg, man skal have ros for at have opfundet den mest udsøgte usømmelighed.

Siden jeg taler om embedsmænd, må jeg notere en pudsighed. Politimestrene vanskeliggør eller forbyder vore sammenkomster, som jeg før bemærkede, men Statsbanernes bestyrelse anordner extratog for at bringe folk til disse møder.

Stakkels embedsmænd.

Heller ikke Vendsyssel Tidende lagde fingre-
ne imellem. Navnlig var bladet forbitret
over provisoriets kritik af, at gendarmerne ikke
fik ordre til at ride ind i mængden og hugge
eller skyde. Forbitrelsen kom til udtryk i en ar-
tikel, hvori det bl. a. hed:

„- Når man nu fra provisoristernes side råber på, at gendarmerne burde haft ordre til at ride ind i mængden, til at hugge ind eller endog til at skyde, så taler man næppe af hadsk ondskab over for kredsens folkeflertal, man har blot ikke tænkt på, hvordan det ser ud, når heste tramper bryst og mave itu på væltede mennesker, også kvinder og børn, så at indvoldene slynger sig om dyrenes ben, man har ikke gjort sig regnskab for, hvad man ville føle, når der lå en snes mennesker og skreg af dødelige hugsår eller hvad man selv ville dømme, når langtræfende skydevåben på må og få sendte døden ind i en skare, af hvilke en stor part ganske roligt stod der for at sælge kreaturer eller lod sig rive med for ej at blive trampet ned af en frembrydende menneskemængde. Alle de gode ønsker i den retning er ikke slethedens, men kun fanatisk letsindigheds børn“.

At dømme efter politiprotokollen er der ikke sket anholdelser på selve markedsdagen den 6. september. Det hænger formentlig sammen med de lokale myndigheder, specielt herredsfoged Gulstads usikkerhed, en for ringe politi- og gendarmstyrke og den forvirring, der herskede på pladsen.

Derimod fortæller protokollen om to anholdelser den følgende dag. Det drejer sig om gårdejer Niels Christensen af Årup og en Niels Anton Christiansen af Tømmerby, der begge fremstilledes for herredsfogeden ved et retsmøde i Brønderslev den 8. september. Af politiprotokollen fremgår det, at Niels Christensen er-

191

1886 - 8 d'opt.
 De Arup, i det den i almindelighed overbevener.
 Opt. 1886. — Arup, 24. Decbr.
 Forhindt vedt. —

N. = 186. 1886. Forhindt vedt. —

Geværerne blev Christianen af Arup.
 Der igennem faldt en blommehæder, blev
 fremskudt. Han forklarede, at han efter
 Skedebogen opholdt sig lige udenfor byen
 ved den nordre Ende af Gaden, hvor han
 Arup stod og så det at den Arup. Gendarm-
 mens, der havde stået inde på Marked-
 pladsen, som da vidende ved den Arup 4.
 herfulgt af en stor Ulemme. Og som
 den i Menneskenes Arup. Han deltog i 14
 Arup. Hadt om at for Geværerne Arup,
 men han vilde at have brugt Vold inden
 disse eller at have forhindt den. —

Dommeren bemærkede, at Sergent
 Madsen af Gendarmene vilde have tagt
 Arup. og Arup og Gendarmen Arup som
 en Person, der, da Sergent i Arup og Arup
 ved Arup opfordrede Folk til at gå, snævre
 at det der er ingen Konge, samt at han
 havde råbt om Gendarmene. Det
 med Skildet.

Arup. sagde på Forhold at han brugt
 de omvendte Arup. Deres Arup kan
 at han ikke kan hente det.

Opt. og vedt. Arup. aff. til Arup.

Retsreferat af det første forhør indført i politiproto-
 kollen for Børglum herred. Den anholdte er gårdejer
 Niels Christensen, Arup, der efter forhøret blev fængslet.

kendte at have deltaget „i det almindelige råb
 om at få gendarmene bort, men han nægter at
 have brugt vold mod disse eller at have forhånet
 dem“. Videre hedder det:

„— Dommeren bemærkede, at sergent Mad-
 sen af gendarmene i dag havde taget anholdte
 i øjesyn og genkendt denne som en person,

der, da sergenten i kongens og lovens navn op-
 fordrede folk til at gå, råbte: „— Der er ingen
 konge“, samt at han havde råbt om gendar-
 merne: „— Ned med skidtet“.

Dette nægtede Niels Christensen dog. I hvert
 fald kan han ikke huske det, hedder det i pro-
 tokollatet.

Niels Anton Christiansen kunne ikke fortælle
 andet, end at han var blevet trukket ind i ska-
 ren uden at kunne forhindre det, og at han der-
 efter blev slået i hovedet og faldt besvimet om
 på jorden.

Endelig blev der foretaget afhøring af gård-
 mand Lars Chr. Christensen af Tømmerby, til
 hvem dommeren indledende bemærkede, „at det
 var ham blevet opgivet, at anholdte markeds-
 dagen skal have rost sig af at have skubbet en
 gendarm omkuld“. Lars Chr. Christensen sva-
 rede hertil, at han havde opholdt sig ved det
 telt, hvor tumulterne opstod, men „han deltog
 aldeles ikke i tumulterne“, og han har ingen
 gendarm slået omkuld eller set ligge på jorden.

Dagen efter — den 9. september — var retten
 sat i Hjørring, hvor gæstgiver Victor Mouritzen,
 afgav forklaring. Det fremgik af denne, at det
 var i hans telt, at tumulten var opstået. Hen på
 eftermiddagen kom der en beruset person i følge
 med to andre samt „et fruentimmer, der er fra
 Tornby og går for at være berygtet“ ind i tel-
 tet. Den berusede person forlangte en halv bajer,
 og da dette blev ham nægtet, gjorde han spek-
 takler. Tre gange blev han smidt ud, men han
 vendte tilbage igen. Da han slog Mouritzen i
 øjet, opfordrede denne en af de tilstedeværende
 til at hente politiet. Denne vendte imidlertid til-

bage med den oplysning, at der intet politi fandtes på pladsen, men at der var en gendarm ude på landevejen. Hertil svarede Mouritzen, at så var det nok bedst at hente gendarmen. Det skete så, og den berusede blev lempet uden for teltet, hvorefter gendarmen begav sig tilbage til landevejen. Om tumulterne kunne gæstgiveren intet oplyse. Han havde intet set og først hørt om dem senere på dagen.

I de følgende dage og uger fortsatte anholdelserne, men de fleste byggede på forlydender og var derfor uden større betydning for sagens opklaring. Folk var yderst forsigtige med, hvad de sagde, og mange var tydelig nok betænkelige ved, at de i de første hektiske dage var faldet for fristelsen til at prale af egen indsats i kampen mod gendarmene. Blandt disse var Lars Christensen fra Børglum, bedre kendt under navnet „Ilder Lars“. En dag blev han afhentet af en gendarm og tog en rørende afsked med familien, der ikke ventede ham tilbage lige straks. Men om aftenen, da nogle naboer var kommet for at trøste konen, træder Lars pludselig ind af døren.

„– Men vi troede, at du sad i hullet“, blev der sagt. „– Nej“, svarede Lars, „ål pladser war så optå, dæ war kun hønshust tebag, å dæ villi di pinde intj ha illeri ej!“

Og sandt var det, at arresthusene i såvel Hjørring som Sæby var overfyldte, men „Ilder Lars“s store held var nu nok, at han kun var afsløret som en pralhals.

Navne på anholdte personer var „godt“ stof i de lokale blade, og det var tydeligt nok provisoriebladene, der var bedst underrettede. Her var forbindelserne i orden. Venstrebladene brugte i vid udstrækning vendingen „efter forlydende“. Stor opmærksomhed vakte det, da Vendsyssel Tidende den 30. september kunne meddele:

– I dag anholdtes gårdejer Jens Klausen, Agdrup. Hvad han mistænkes for er os ubekendt, men han har næppe haft fat på gendarmene, da de i så fald rimeligvis var gået i stykker. Jens Klausen, der i øvrigt er en særdeles rolig og fredssommelig mand, er nemlig en fuldstændig kæmpe. Det var ham, som i sin tid vred halsen om på en rasende tyr, der forulempede hans folk. Anholdelsen betyder i øvrigt et særdeles alvorligt tab for den almenagtede mand. Han, der er en meget dristig borger, skulle i morgen påbegynde et vigtigt vejarbejde, han har påtaget sig, og samtidig er hans besætning stillet i karantæne på grund af miltbranden på Hjermitlevgård. Således kan anholdelsen gerne betyde hans og hans families ruin. Det er at antage, at der har været overordentlig tvingende grunde til på et sådant tidspunkt at rive ham bort fra hans hjem.

Meddelelsen blev med betænkelighed bekræftet af myndighederne, som for øvrigt var rasende over vendingen om, at det var Jens Klausen, „som i sin tid vred halsen om på en rasende tyr, der forulempede hans folk“. Den var for tydelig. Den jævne befolkning var til gengæld

stærkt optaget af Jens Klausens anholdelse. Han var ikke blot kendt som en kæmpe, men også som en klarsynet mand, og nogen nød skulle hans familie i hvert fald ikke komme til at lide, mens han for frihedens sag „sad inde“. At det heller ikke blev tilfældet fremgår af en meddelelse i Vendsyssel Tidende for 7. oktober, hvori det bl. a. hedder:

Forleden, da vor højagtede ven, gårdejer Jens Klausen, blev fængslet, bemærkede vi, at denne arrestation gerne kunne betyde hans ruin, idet den faldt samtidig med, at hans besætning stilledes i karantæne. Men vi talte uden at regne med den resolute og dygtige modstandsevne, der kan beånde vendelboernes færd, „nær dæ æ Nø på Fahr“. Vi har i dag fra Jens Klausens hustru fået et brev om at skrive en tak for hende. Det kunne ikke falde os ind at rette os efter hendes ønske; thi hendes eget brev taler i al simpelhed et så smukt og hjerteligt sprog, at det er langt bedre, end hvad vi kan skrive op, og bringer enhver pågældende den tak, som fylder hendes sind.

Hendes skrivelse siger bl. a.:

— — — min tanke har været at bede Dem om i mit navn at indrykke en tak i Vendsyssel Tidende til alle dem, både fjern og nær, som i disse dage har vist mig så store tjenester, og ydet mig trøst og lindring ad så talrige veje, en venlighed, som hverken jeg eller min stakkels fængslede mand i disse for os så trange tider kunne eller ville have ventet af nogen, end ikke af vore nærmeste. Jeg har været tilbuddt hestehjælp til tromlen til vejarbejdet alle vegne fra; jeg kan snarest sige, at der ikke er et sogn i hele Børg-

lum herred, hvorfra der ikke er folk, der har haft bud til mig om, at de ville yde hjælp på en eller anden måde, ja, endogså fra Hvetbo og fra Vennebjerg herreder har jeg haft sådanne vidnesbyrd om deltagelse.

Valsningen af vejen kommer derfor til at gå alene ved vennehjælp. På grund af, at vore heste er stillet under det offentliges opsigt, har vi købt en hest, men der er mange, der har sagt til mig, at det var en skam, at vi skulle købe nogen; den gang havde vi jo allerede købt den, og så lader vi de fremmede mænds heste gå skiftevis 3 a 4 dage, som vi finder det nødvendigt. Men især vil jeg inderlig takke Lars Jensen, Børglum, som en time efter min kære Jens' arrestation havde det hele ordnet, så valsningen kom i gang efter bestemmelsen . . .

Det var en streng dag for mig. Et kvarter efter at jeg hørte budskabet om min kære Jens' arrestation kom dyrlægen og herredsfogeden og erklærede, at hestene ikke måtte køre på vejen, og så vidste jeg jo ingen råd, thi jeg, der en halv snes dage før havde født en lille datter, var måske heller ikke så stærk som ellers; men når nøden er størst, er hjælpen jo nærmest, thi endnu samme aften kom Lars Jensen og meddelte mig, at han havde talt med Jens, og at det var ordnet med vejevæsenet. Derved faldt næsten som en sten fra mit hjerte, thi det var ingen let sag for os at komme over det tab, som al den elendighed ville have forvoldt, der lige i et øjeblik styrtede ind over os i den i forvejen trykkende tid . . .

Tab bliver der jo alligevel, men det finder jeg mig godt i, thi folk kan ikke bevise os mere tjeneste, end de gør. Nu mener jeg, De kender mine

tanker, og hvis De synes, det er passende for mig, beder jeg Dem venligst om at ordne det og indrykke det i Vendsyssel Tidende . . .

Jeg har slået mig til ro så godt, jeg kan, og det er meget bedre, end jeg selv ventede; men jeg må fuldkommen erkende, at det er Vorherre, der giver sin styrke dertil. Blot min kære Jens vidste, jeg har det så godt, som jeg har det, og alt går så vel, som det går.

Hermed tegner jeg mig på det venligste.

Trine Klausen.

Jens Klausen blev for øvrigt løsladt efter nogle ugers forløb, uden at der blev rejst tiltale mod ham. Det hævdes at være sket efter en afhøring, hvor politiassessor Ingerslev indtrængende bemærkede: „De har nok alligevel været med til at prygle gendarmene, Jens Klausen?“ Men Jens Klausen rakte beskedent sine kæmpenæver frem, idet han bemærkede: „– Nej, hr. assessor, var en gendarm kommet mellem disse to, ville han ikke være sluppet godt fra det“.

Og så fik Jens Klausen lov til at gå.

Hvor mange afhøringer og anholdelser, der blev foretaget i forbindelse med sagen, lader sig ikke fastslå, idet en meget væsentlig part af akterne for sag nr. 196/1886 er forsvundet. Mens alle andre sagsdokumenter fra Børglum herreds politiret foreligger, mangler denne. På anden vis er det dog muligt at fastslå, at afhøringer og anholdelser blev foretaget i flæng, og at den mindste vrangvilje over for „de blå“ eller provisoristerne var nok. Man var simpelt hen

skrækslagne og handlede derefter. Hvor tilspidset forholdene var vil fremgå af, at seks af de ti i Hjørring garnisonerede gendarmere hver nat bevogtede rådhuset, for „at ingen skulle have held til at befri fangerne“.

Behandlingen af fangerne var i øvrigt ikke den bedste. Pladsforholdene var som nævnt dårlige, varetægtsarresten ofte urimelig lang og kosten sløj. De arresterede var formentlig beklemte ved situationen, men vidste på den anden side, at den altovervejende del af den vendsysselske befolkning stod bag dem. Og efterhånden som undersøgelserne skred frem, var der adskillige, som tog sagen fra den mere muntre side. Det var tilfældet med sognefoged Anders Madsen Houen, Tolstrup, der i tiden lod opskære en stor spegepølse og skiverne indsy i hans underbukser, hvilket kom ham og andre tilgode under opholdet i arresten.

Men arrestationerne var ikke alt. Ved et folkemøde i Thise Bakker, hvor der blev talt af pastor Pommerencke og lærer Mørch Madsen, stod syv skarpt bevæbnede gendarmere placeret omkring talerstolen, mens en sergent havde til opgave at opnotere de „utilbørlige ord“, som måtte blive brugt mod det herskende system. I andre tilfælde blev møderne simpelt hen forbudt, og da krigsminister Bahnson i en tale i Frederikshavn „tordnede mod Venstres krav om parlamentarisme, og manede det vendsysselske Højre til fortsat kamp derimod“, blev stemningen endnu mere ophidset.

Den 20. september holdt Stenum Højskole

efterårsmøde. Hovedtaleren var den norske stortingspræsident B. Ullmann, der sagde, at Højrepartiet er ens jorden over. Det er som en tom flaske med en smuk etikette og guldpapir om proppen. Han sluttede sin tale med at sige:

„– Danske mænd og kvinder, hold ud i kampen! Og så et til: Der er ingen som helst grund til at gå uden for loven. Der står over for hinanden en døende retning og en livskraftig retning. Hvorfor da gøre oprør mod en, der alligevel skal dø? Jer kamp gælder ikke alene Danmark, men hele det trekløvede nord. Vær aldrig nogen sinde bange for, at Højre skal sejre, nej mænd om de gør. Jeg kender dem. Højre sejrer aldrig. Og så til slut: Lykke på rejsen med jert flertalsstyre, I styrer imod! Lykke på rejsen!“

Referatet i Vendsyssel Tidende blev gengivet i Frederikshavn Avis med en bemærkning om, at „Stenum Højskole støttes af staten“.

Længe var det dog ikke tilfældet. En dag kom telegram om, at det ikke længere var tilfældet, og telegrammet blev senere bekræftet i form af et cirkulære til skolerådene. Motiveringen var, at da „forstanderen for Stenum Folkehøjskole i Hjørring amt, Jørgen Terkelsen, under påberåbelse af grundlovens § 49 har nægtet at betale de kgl. skatter for april termin d. a., hvorefter der er foretaget udpantning hos ham for bemeldte skatter, skulle ministeriet tjenstligt meddele skolerådene, at denne folkehøjskole som følge heraf udgår af den af ministeriet under 5. april 1886 udfærdigede fortegnelse over de højskoler, hvis elever skolerådene er berettiget til at tilstå understøttelse af det til fattige elever på højskolerne bevilgede beløb“.

Statstilskuddet var altså ikke inddraget af politiske årsager, men fordi Jørgen Terkelsen under påberåbelse af grundloven havde nægtet at betale de kongelige skatter. For at ingen skulle være i tvivl, bragte Vendsyssel Tidende hver dag på forsiden følgende opsats:

Af Danmarks Niges Grundlov.

§ 7.

Forinden Kongen tiltræder Regeringen, afgiver han skriftlig i Statsraadet den edelige Forsikring, ubødelig at holde Rigets Grundlov. Af Forsikringsakten udstedes tvende ligelydende Originaler, af hvilke den ene overgives Rigsdagen for at opbevares i sammes Arkiv, den anden nedlægges i Gehejmearkivet.....

§ 12.

Kongen er ansvarfri; hans Person er hellig og ukrænkelig. Ministrene ere ansvarlige for Regeringens Førelse.....

§ 25.

I særdeleshed paatrængende Tilfælde kan Kongen, naar Rigsdagen ikke er samlet, udstede foreløbige Love, der dog ikke maa stride mod Grundloven, og altid bør forelægges den følgende Rigsdag.

§ 49

Forinden Finantsloven er vedtagen, maa Skatterne ej opkræves. Ingen Udgift maa afholdes, som ikke har Hjæmme i Finantsloven eller i en Tilståelsesbevillingslov.

Udviklingen var vand på det lokale Højres mølle. Stillingen var stabiliseret, og noget af det tabte skulle vindes tilbage. Efter at Folketingets finansudvalg havde afgivet betænkning om finanslovsforslaget 1887/88 opløstes Folketinget den 8. januar 1887 og valg udkrevet til 28. januar. Tidspunktet for opløsningen betragtede Venstre som et nyt attentat mod den almindelige vælgers politiske indflydelse, og for Vendsyssels

1884 *Sol: i Børglum Hoved Stokhold 27/6 1884.* *429*
 Genvalgmeddelelse i Hjørring.
M. Andersen Hjørring den 15. September 1884. *430*

Det *meddeles* *af* *denne* *Stokhold* *at* *den* *Selskab* *af* *denne* *Genvalgmeddelelse* *af* *den* *15. September 1884.* *431*
af *den* *15. September 1884.* *432*
af *den* *15. September 1884.* *433*

Den *25. Juni* *1884* *blev* *afholdt* *et* *Stokhold* *af* *denne* *Stokhold* *af* *denne* *Genvalgmeddelelse* *af* *den* *15. September 1884.* *434*
af *den* *15. September 1884.* *435*
af *den* *15. September 1884.* *436*
af *den* *15. September 1884.* *437*
af *den* *15. September 1884.* *438*
af *den* *15. September 1884.* *439*
af *den* *15. September 1884.* *440*

Det *blev* *foretaget* *mange* *afhøringer* *med* *påfølgende* *anholdelser*, *og* *de* *gulnede* *rapporter* *er* *tydelige* *udtryk* *for*, *at* *der* *ikke* *skulle* *ret* *meget* *til*, *før* *en* *mand* *var* *under* *mistanke*.

Der *blev* *foretaget* *mange* *afhøringer* *med* *påfølgende* *anholdelser*, *og* *de* *gulnede* *rapporter* *er* *tydelige* *udtryk* *for*, *at* *der* *ikke* *skulle* *ret* *meget* *til*, *før* *en* *mand* *var* *under* *mistanke*.

Der *blev* *foretaget* *mange* *afhøringer* *med* *påfølgende* *anholdelser*, *og* *de* *gulnede* *rapporter* *er* *tydelige* *udtryk* *for*, *at* *der* *ikke* *skulle* *ret* *meget* *til*, *før* *en* *mand* *var* *under* *mistanke*.

Der *blev* *foretaget* *mange* *afhøringer* *med* *påfølgende* *anholdelser*, *og* *de* *gulnede* *rapporter* *er* *tydelige* *udtryk* *for*, *at* *der* *ikke* *skulle* *ret* *meget* *til*, *før* *en* *mand* *var* *under* *mistanke*.

Der *blev* *foretaget* *mange* *afhøringer* *med* *påfølgende* *anholdelser*, *og* *de* *gulnede* *rapporter* *er* *tydelige* *udtryk* *for*, *at* *der* *ikke* *skulle* *ret* *meget* *til*, *før* *en* *mand* *var* *under* *mistanke*.

Der *blev* *foretaget* *mange* *afhøringer* *med* *påfølgende* *anholdelser*, *og* *de* *gulnede* *rapporter* *er* *tydelige* *udtryk* *for*, *at* *der* *ikke* *skulle* *ret* *meget* *til*, *før* *en* *mand* *var* *under* *mistanke*.

Ved folketingsvalget den 25. juni 1884 var folketingsmand S. P. Christensen blevet genvalgt uden modkandidat med 1419 ja-stemmer mod 63 nej-stemmer. Denne gang var Højre imidlertid indstillet på at vippe S. P. Christensen, der som modkandidat fik proprietær J. K. Winde, Gammel Burholt. Spændingen var stor, og metoderne så man stort på.

Aftenen før valget kaldte den fremtrædende og meget fanatiske provisorist, proprietær O. Møller, Hvilshøjgård, således sine husmænd sammen og sagde, at alle, der ville stemme på Højres kandidat, altså J. K. Winde, kunne få kørelighed, en solid madpakke og en halv potte brændevin til styrkelse og opmuntring. Hans tilbud blev fremført i et tonefald, der ikke var til at tage fejl af, og hans hvasse blik fik alle husmænd på nær Jens Peter Sørensen til at slå blikket ned og bøje nakken. „- Vil han ikke stemme på Højre?“ spurgte proprietæren truende. – „Nej“, svarede Jens Peter Sørensen med fast røst og uden at sænke blikket. „- Så får han selv klare turen til Vrejlev, og han får hverken madpakke eller brændevin“, sagde O. Møller, idet han vendte sig om og gik.

Men Jens Peter Sørensen kom til Vrejlev ved egen hjælp og i så god tid, at han så arbejdskammeraterne svinge ind foran kroen i et par store høstvogne. Helt stille forløb det ikke. Man kendte Møller og formentlig også hans metoder. Der blev råbt op om „Møller og hans kreaturer“, som skulle holdes væk. Det blev de nu ikke, men enkelte bl. a. „Smed Frands“ blev vippet nogle gange, inden de var klar til at deltage i valghandlingen, hvilket skete ved håndsoprækning og kom-

Der blev foretaget mange afhøringer med påfølgende anholdelser, og de gulnede rapporter er tydelige udtryk for, at der ikke skulle ret meget til, før en mand var under mistanke.

vedkommende blev valgkampen en af de mest fanatiske i parlamentarismens historie.

Værst var det naturligvis i de to kampkredse, Frederikshavn og Hjørring, men også i Vrejlevkredsen stak provisoristerne klumpfoden frem.

munevis. Resultatet blev, at S. P. Christensen genvalgte med 2117 stemmer, mens J. K. Winde kun opnåede 139 stemmer. Inden for Venstre jubledede man over sejren. Frie mænd lod sig ikke uden videre kue. Inden for Højre var stemningen en anden, og for Jens Peter Sørensen betød valgudfaldet og hans politiske ærlighed, at han mistede sit arbejde på Hvilshøjgård.

I Hjørring og Frederikshavn og for landet som helhed havde Højre fremgang, men i Folketinget havde oppositionen uændret 75 mandater mod regeringens 27. Provisorielegene kunne fortsætte – og den fortsatte.

Lokalt gav det sig udslag i nogle brandkassedebatter og sprængningen af Hjørring Amts landøkonomiske Selskab den 7. maj 1887. Sprængningen kom dog næppe som nogen større overraskelse, idet det helt siden dyrskuet i 1882 havde knebet med at holde den ulmende politiske glød under kontrol. Dyrskueepisoden bestod i, at kammerråd Toft under fællesspisningen udbragte et leve „for en højagtet landmand fra kredsen, der tidligere havde været selskabets formand, og som man måtte ønske længe at blive siddende i kongens råd“. Han hentydede her til Estrups indenrigsminister E. V. R. Skeel, Dronninglund, og det var mere, end selskabets frisindede medlemmer kunne tage.

For provisoristerne var den politiske udvikling særdeles velkommen. Det gav folk andet at snakke om end gendarmslaget, hvis opklaring mere og mere fik et komisk skær. Hjørring Amtstidende søgte ganske vist på forskellig vis at holde gryden

i kog med mere eller mindre forblommede trusler. Navnlig havde bladet et godt øje til skolelærere og præster med sympati for Venstre, og som bladet mente øvede „en fordærvelig indflydelse på folkestemningen“. 2. maj 1887 hed det i en artikel, at „foreløbig ville vi lade sværdet hænge over de skyldiges hoved, men den tynde tråd, hvori sværdet hænger, kan imidlertid let bryde“.

Gennem alle provisorieårene var Vendsyssel velsignet med regeringstro amtmænd, som var åbenbare støtter for Højre. Først var det amtmænd, baron Vilhelm Wedel-Wedelsborg (1827–1914), der i kraft af sin charme var dobbelt farlig, og som ved folketingsvalgene i foråret 1881 lod sig opstille som venstremanden M. C. Jungersen modkandidat uden dog at opnå valg. Hans efterfølger blev den tidligere byfoged i Sæby, Adam Frederik Moltke (1821–1886), som døde den 21. november 1886 på et tidspunkt, hvor den politiske utryghed var på sit højeste. Under påvirkning af situationen udnævntes den landskendte provisorist og senere justitsminister Nicolaj Reimer Rump (1834–1900) til amtmænd over Hjørring amt, og hans greb om tingene blev omgående mærkbart. Tonen inden for Venstre blev mere afdæmpet, og man længtes efter en afslutning.

Trods de mange afhøringer og anholdelser var det dog ikke muligt for Vitus Ingerslev og hans folk at fastholde sigtelserne i mere end 29 tilfælde, og havde der ikke blandt disse været nogle enkelte, som på anden vis havde gjort sig skyldig i overtrædelser af straffeloven og et par sognefogeder, som havde udvist forsømmelser „af dem som sognefogeder påhvillende pligter“, så

havde det hele indskrænket sig til en sag om almindelig markedshalløj. De sigtede havde ydermere antaget overretssagfører Svend Høgsbro som privat defensor, hvilket havde fået enkelte til at trække tilståelsen for at have råbt skældsord efter gendarmerne og brugt skærver som kasteskyts tilbage.

Da enkelte af de tiltalte fortsat holdtes i vare-tægtsarrest, blev dommen imødeset med stigende utålmodighed og en ikke ringe spænding. Men først den 29. juni 1887 var sagen så langt fremme, at assessor Vitus Ingerslev kunne afsige:

Kommissionsdom i Brønderløv-Sagen.

Efter at det ved allerhøjeste Kommissiorialbefaling af 9de September 1886 har været pålagt undertegnede Assessor i Kjøbenhavns Kriminal- og Politiret, Ingerslev, at onstille Undersøgelse angaaende de ved et Marked i Brønderløv den 6te s. M. stedfundne Uordener, er det i Anledning af de Oplysninger, der under den nævnte Undersøgelse er fremkommen, ved allerhøjeste Kommissiorialbefaling af 10de Decbr. 1886 pålagt undertegnede Assessor i den nævnte Ret yderligere at undersøge og påtjende nærværende Sag, under hvilken tiltales:

- 1) Tjenestekarl eller Stomagersvend Andreas Nielsen af Sønder-Mølle,
- 2) Gaardejer Niels Christensen af Arup,
- 3) Gaardbestyrer Niels Anton Christensen af Filholm for Overtrædelse af alm.

borgerlig Straffelov af 10. Februar 1866, dens §§ 99 og 103,

- 4) Gaardejer Lars Chr. Christensen af Tømmerby,
- 5) Husmond Carl Andersen af Øster-Brønderløv,
- 6) Gaardejer Jens Chr. Andersen af Kolnaa og
- 7) Gaardejer Martin Nikolaj Christensen af Søndergaard i Høllensted for Overtrædelse af Straffelovens § 103,
- 8) Gaardejer Ditlev Jørgensen af Smidstrup og
- 9) Gaardejer Anton Pouli Rosenbech af Uggerhalne for Overtrædelse af Straffelovens §§ 99 og 103,
- 10) Fidehugger Christian Hansen af Aalborg for Overtrædelse af Straffelovens § 103,
- 11) Stomagerlærling Anton Marius Kjeldsen af Ø.-Brønderløv og
- 12) Tjenestekarl Thomas Peter Jensen af Julianeholm for Overtrædelse af Straffelovens §§ 99 og 103,
- 13) Tjenestekarl Anton Carlén, kaldet Krag, af Gammel-Braa,
- 14) Tjenestekarl Gul. Mogensen af Thise og
- 15) Tjenestekarl Niels Sørensen af Brensted for Overtrædelse af Straffelovens § 103,
- 16) forhenv. Sognefoged Anders Madsen (Houen) af Tømmerby i Tolstrup Sogn for Overtrædelse af Straffelovens § 103 samt Forsømmelse af de ham som Sognefoged paahvilende Pligter,
- 17) Ungkarl Ole Jens Christian Olesen af Ø.-Brønderløv og

- 18) Tjenestekarl Thomas Chr. Nielsen af Hjulløv for Overtrædelse af Straffelovens § 103.
- 19) Husmand Jens Sigvart Frederiksen af Guldbager Hede for Overtrædelse af Straffelovens §§ 99 og 103 samt for Bedrageri,
- 20) Gaard- og Teglværksejer Anders Madsen af Mellemhaven og
- 21) Sadelmager Anders Sørensen af Thise for Overtrædelse af Straffelovens § 103,
- 22) forhenværende Sognefoged Lars Andersen (Banggaard) af Stenum, og
- 23) suspenderet Sognefoged Anders Christian Jakobsen af Linderup i Øster-Brønderlev for Forsømmelse af de dem som Sognefogder paahvilende Pligter,
- 24) Husmand Lauritz Jensen af Tolstrup Hede for Overtrædelse af Straffelovens §§ 99 og 103.
- 25) Tjenestekarl Niels Christian Jensen af Huult for Overtrædelse af Straffelovens § 103,
- 26) Daglejer Søren Pedersen af Kalum Hede for Overtrædelse af Straffelovens §§ 99 og 103,
- 27) Tjenestekarl Niels Christian Jensen af Sogagergaard for Overtrædelse af Straffelovens § 103,
- 28) Tjenestekarl Jens Martinus Mathiesen af Nørre-Saltum for Overtrædelse af Straffelovens § 225 og
- 29) Arbejdsmand Christen Martin Christian Johannessen af Hjulløv Mark for Overtrædelse af Straffelovens § 146.

For Tiltalte Nr. 13 Anton Carlstens Bedkommende vil Sagen imidlertid være at afvise, da Stævningen paa Grund af, at hans Opholdssted ikke har kunnet udfindes, ikke er bleven forkyndt for ham, hvorimod der ikke findes Foje til efter den af Overretssagfører Høgsbro, der har givet Møde for ham som privat engageret Defensor, derom nedlagte Paastand at tillægge denne Tiltalte Kost og Tæring hos det Offentlige.

De Begivenheder, som have givet Anledning til nærværende Sag, ere efter de i saa Henseende tilvejebragte Oplysninger i det Væsentlige følgende:

Den 6te September f. A. afholdtes der Heste- og Kreaturmarked i Brønderlev i Børglum Herred. Foruden Herredets Politibetjent Carlsten var der nogle Sognefogder fra de omliggende Sogne til Stede for at holde Den men ved sin Ankomst til Markedet Kl. 2 Eftermiddag fandt Herredsfogden i bemeldte Herred, Gullvad, Bejen som Markedspladsen aldeles ufremkommelig, og da vedkommende Sognefogder erklærede sig ude af Stand til at holde den i mere forbar Stand, sendte han Bud efter den paa den nærliggende Gaard Ribstrup stationerede Gendarmafdeling. Denne, der bestod af Sergent ved Gendormerikorpsiet Christian Madsen og de 5 menige Gendarmere Nr. 96 Sommer, Nr. 164 Goth, Nr. 180 Petersen, Nr. 237 Andersen og Nr. 252 Jensen, af hvilke Sergenten og de to førstnævnte Menige vare beredne, afdrog kort efter og fik Ordre til at holde Bejen ryddelig, hvilket uden Vanskelighed lykkedes dem. Omtrent

Nr. 4 $\frac{1}{2}$ fik Sergent Madsen af en civil Person Anmodning om at yde Assistance i Anledning af, at en beruset Person havde pippet Klammeri i et Telt, der laa paa Markedspladsen Vest for Chausseen, og da kort efter et Fruentimmer gjentog denne Anmodning, idet hun ytrede, at der i Teltet var et frygteligt Slagsmaal, og at Bærten stod i Fare for at blive Raet ihjel, beordrede han de to uberedne Gendarmere Nr. 180 Petersen og Nr. 252 Jensen til at gaa op til det paa-gjældende Telt for at forsøge paa at bringe Slagsmaalet til Ophør. Paa Vejen til Teltet bleve Gendarmene fulgte af en stadig voksende Flok Mennesker, fra hvilke der lød drillende og haanende Tilraab; men der var dog ikke Noget, der gjorde Mine til at lægge dem Hindringer i Vejen. Da de vare komne til Teltet, gik Gendarm Jensen ind i dette, medens Petersen forblev udenfor. I Teltet udpegede Bærten, der stod med blødende Næse, to yngre Karle for Jensen som Speltakelmagerne og bad ham at fjerne disse, og efter hans Anmodning forlod ogsaa den ene af dem Teltet, medens den anden, der var meget beruset, ikke vilde gaa ud, hvorfor Jensen og Bærten med Magt satte ham udenfor, hvor han faldt om og blev liggende. Gendarmene Jensen og Petersen vilde nu anholde de to Speltakelmagere, men da de gjorde Mine til at tage fat paa den berusede Person, styrtede en Del Mennesker ind paa dem og slubbede og stødte dem til Side i den øjensynlige Hensigt at hindre Anholdelsen. Hoben omkringede under forbitrede Raab Gendarmene

saat tæt, at det var dem i høj Grad vanskeligt at røre sig, og Gendarm Petersen modtog efter sin Forklaring bagfra flere Slag i Rækken. Politibetjent Carlsen var imidlertid kommen til Stede, og da saavel hans som Gendarmernes Opfordringer til Hoben om at give Plads og trække sig tilbage viste sig frugtesløse, raabte han til dem, at de skulde værges sig med deres Sæbler, hvis Klinger kun ere ca. 1 Alen lange, og ved at svinge disse omkring sig skaffede de sig nogenlunde Lust. De vedblev imidlertid at være omkringede af en tæt og truende Mængde, fra hvilken der lød høje og fjendtlige Raab som: „Med Gendarmene“, „Slaa dem ihjel“, ligesom mange Stokke vare løftede imod dem. Gendarm Andersen havde imidlertid sluttet sig til sine Kammerater og søgte ligeledes med dragen Sabel at holde sig Hoben fra Livet, og omtrent samtidig med ham ankom Sergent Madsen. Medens denne forgjæves søgte at berolige Mængden, kom Herredsfoged Gulstad til Stede, og da hans Opfordringer til Hoben om at trække sig tilbage ligeledes viste sig frugtesløse, gav han Ordre til, at Fodgendarmene skulde stikke deres Sæbler, ved hvis Benyttelse isøvrigt ingen af Mængden var bleven saaret eller bestodiget, ind, og at samtliche Gendarmere skulde trække sig tilbage mod Chausseen. Denne Ordre blev efterkommet, og Gendarmene, til hvilke de to uberedne, menige Gendarmere kort efter sluttede sig, bevægede sig nu mod Øst, idet Herredsfoged Gulstad søgte, stadig talende Folk til Rette, at holde sig mellem Gendarmene og Hoben, der under uafbrudte

og stedse stærkere Raab som „Med med dem“, „Ind paa dem“ sluttede sig tæt sammen bag Gendarmerne og trykkede stærkt paa i Retning fra Vest til Ost. Da Gendarmerne vare komne til det nordvestlige Hjørne af en Høve, der hørte til den umiddelbart vest for Chausseen beliggende Kro, lod Herredsfogden Gendarmerne gjøre Holdt, men da Mængden vedblev med uforandret Styrke at trænge ind paa dem, gav han Ordre til, at de skulde trække sig tilbage til Chausseen. Ogsaa denne Ordre blev efterkommet, men i det Øjeblik, da de tre Fodgendarmer naaede Chausseen ved Krobygningens nordøstlige Hjørne, bleve de trængte et Øjeblik mod Syd hen foran Kroens Fogde, saaledes at en Del Mennesker kom imellem dem og de ridende Gendarmere, og Angrebet paa dem antog nu en mere energisk Karakter, idet de ikke blot som tidligere blev puffede og stødt, men der blev slaaet løs paa dem blandt Andet med Stolke og grebet fat i dem, hvorfor de traf Sablerne og huggede løs paa Angriberne, hvorved Flere bleve saarede, og et Par Sikker faldt til Jorden. Sergeant Madsen, der med to beredne menige Gendarmere søgte at komme hen til Fodgendarmerne, rettede nu med høj Røst en Opfordring i Kongens og Lovens Navn til Mængden om at forholde sig rolig og gjøre Blads, men da denne Opfordring ikke frugtede, og han bemærkede den Fare, hvori Fodgendarmerne vare stødte, kommanderede han: „Sablen ud, slaa til“, og alle tre beredne Gendarmere gjorde nu et Indhug paa den Høb, som skilte dem fra Fodgendarmerne, hvormed de i saa Øjeblikke naaede hen til.

Da alle 6 Gendarmere saaledes atter vare samlede, blev der — efter hvad der fra forskellige Sider under Sagen er forklaret — et Øjebliks Stillestand, men Stillingen var fremdeles meget betænelig, idet en særdeles stor Mængde, fra hvilken der hele Tiden lød forbitrede Raab og Trusler, stod sammenpresset over for Gendarmerne. I dette Øjeblik kom Herredsfoged Gullstad, der af Mængden var bievnen skilt fra Gendarmerne, atter hen til dem, gikrede sin Betænelighed ved Situationen, og da der nu — efter hvad saa vel han som Gendarmerne have udsagt — fra Høben blev kastet Jord, Smaasten og Skjærver mod Gendarmerne, gav han Sergenten Ordre til at trække bort med sine Folk. Gendarmerne rykkede nu i sluttet Trop med Fodgendarmerne foran ned ad Landevejen i sydlig Retning, forfulgte af en ophidsset og støjende Mængde, fra hvilken der jævnlig blev kastet Skjærver efter dem, hvilken Stenregn navnlig tiltog, da Høben passerede nogle paa Chausseen henliggende Skjærvebunker. Efter at Gendarmerne vare højede om ad en Sidevej, der fører til Ribstrup, astog Forsølgningen dog efterhaanden, og Mængden vendte syngende og hoverende tilbage til Markedspladsen.

Mængdens Optræden ved den omhandlede Lejlighed maa efter det foreliggende i alt Fald for en væsentlig Del antages at hidrøre fra Uvilje mod, at Gendarmerne fungere som Politii paa Markedet; den kan ikke antages at skyldes nogen forud lagt Plan, og det er ej heller op'lyst, at Noget

under Tumulsterne optraadte som egenlig Leder eller Hovedmand for disse.

Med Hensyn til den mod Gendarmene udbøvede Vold er det oplyst at Fodgendarmerne have modtaget Slag dels med Stokke, dels med Hænderne, uden at disse dog have efterladt andre Følger end en forbigaaende Omhed, ligesom de, da Rytterne tog af for dem, kun i ringe Grad blev ramt af Skærverne. De tre beredne Gendarmere bleve derimod alle trukne adskillige Gange af Skærver, uden at der dog herved blev paaført dem nogen egentlig Skade, naar undtages, at Seraent Madsen erholdt et blødende Saar i Nakken og Gendarm Goth en ikke ubetydelig Kontusion ligeledes i Nakken, hvilke Læsioner dog efter kortere Tids Forløb vare helbrede, uden at det kan antages, at de ville efterlade skadelige Følger for de Paagjældendes fremtidige Helbred.

Alle Gendarmene vare uniformerede og bevæbnede med reglementmæssige Sabler samt vare forsynede med ladte Revolvere, af hvilke de imidlertid ikke gjorde nogen Brug.

Med Hensyn til de hver af de Tilstalte Nr. 1—12 og 14—29 paafigtede Ulovligheder bemærkes Følgende:

1) Tilstalte Andreas Nielsen, der er født den 29de April 1863 og ikke funden forhen straffet, er ved egen Tilstaaelse og det i øvrigt oplyste overbevist at have deltaget i det omhandlede, voldelige Overfald paa Gendarmene, idet han i det Øjeblik, da disse efter Angrebet foran Krobmanningen stod i Begreb med at tiltræde Tilbagetoget ad Landevejen, og Hoben be-

gyndte at kaste Sten paa dem, har kastet en Kampestensskjærve lidt større end et Hønsæg ind mod dem samt bukket sig ned for i samme Hensigt at tage endnu en Sten op, hvori han blev forhindret ved, at en tilstedeværende, civil Person gav ham et Par Slag i Hovedet. At nogen af Gendarmene er bleven truffen af bemeldte Sten, er ikke oplyst. Tilstalte har udsagt, at han indsaa, at han ved flige Stenkast kunde saare Gendarmene ikke ubetydeligt, men vil dog ikke have haft til Hensigt at tilføje nogen af dem Skade af større Betydning; han har derhos erkjendt, at han var sig bevidst, at Gendarmene efter Øvrighedens Foranstaltning vare udkommanderede for at holde Orden paa Markedspladsen, at han indsaa, at det var Mængdens Hensigt ved Vold og Trusler at fordrive Gendarmene fra Markedet, og at han selv vilde hjælpe med dertil.

2) Om Tilstalte Niels Christensen, der er født 28de Maj 1845 og ikke funden forhen straffet, er det ved hans egen Tilstaaelse i Forbindelse med Sagens øvrige Oplysninger, deriblandt de af flere Vidner afgivne, til Dels beedigede Forklaringer, godtgjort, at han, medens Gendarmene opholdt sig paa Markedspladsen vest for Chausseen, har paa en fremtrædende Maade taget Del i Mængdens Indtrængen paa dem og i de mod dem rettede truende og ophidsende Raab, samt at han, efter at Gendarmene vare trængte ned paa Landevejen, har, omtrent i det Øjeblik, da de beredne Gendarmere traf Sablerne for at komme deres uberedne Kammerater til Undsætning, taget fat i

Sergent Madsens Ven, som det maa antages for at rive ham af Hesten eller i anden mod ham fjendelig Hensigt. Tiltalte har erkjendt, at det var ham klart, at Mængden havde til Hensigt ved truende Optæden og sufsist Tryk at fordrive Gendarmene fra Markedet, at han selv delte denne Hensigt, og at han var fuldkommen paa det Reene med, at Gendarmene vare efter Øvrighedens Foranstaltning udfommanderede til at holde Orden paa Markedet, og til hans senere Anbringende om, at han havde den Forestilling, at Gendarmene ifkun havde at gjøre med holde Orden paa Sandevejen, findes der ikke at kunne tages noget Hensyn.

3) Tiltalte Niels Anton Christensen, der er født 30 Maj 1858 og ikke funden forhen straffet, har tilstaaet at have gjort sig skyldig i følgende Forhold. Under Gendarmenes Tilbageog inde paa Markedspladsen ned mod Chausseén deltog Tiltalte ivrig med den øvrige Hob i at trænge ind paa dem i den Hensigt med Magt at fortrænge dem fra Markedet, hvilket han var fuldkommen klar paa og saa var den øvrige Mængdes Hensigt. Da de tre Fodgendarmen ved Kroens nordøstlige Hjørne bleve slubbede og stødte frem af de Nærmeststaaende, befandt Tiltalte sig tæt bagved Gendarmene, og efter hvad han nok tror, deltog han i Raabet: „Med med Gendarmene“. Da disse bleve trængte et Stykke mod Syd hen foran Kroen, søer Tiltalte, der var fulgt med, ind paa en af dem, greb fat i ham for med Magt at fjerne ham og hindre ham i at bevæge sig frit paa Markedet. Efter hvad der maa

antages, fik han nu af en af de andre Gendarmen et Sabelhug i Hovedet, saa at han faldt bevidstløs om. Tiltalte har erkjendt, at han vidste, at Gendarmene vare til Stede paa Markedet efter Øvrighedens Ordre og i deres Stillings Medfør. Rigthigheden af denne Tiltaltes Tilstaaelse er bekræftet ved Sagens andre Oplysninger, og for saa vidt Tiltalte senere har paa staaet, at han vel nok har haft fat i en Gendarm, men ikke grebet fat i ham, at han ikke har nogen Mening om, i hvilken Hensigt han havde fat i Gendarmen, samt at han ved den omhandlede Lejlighed ikke vidste, i hvilket Øjemed Gendarmene vare komne paa Markedet, findes der ikke at kunne tages Hensyn til disse Forandringer i hans en Gang afgivne Tilstaaelse, som derfor vil være at lægge til Grund for Sagens Afgjørelse.

4) Tiltalte Lars Christian Christensen, der er født 23. August 1846 og ikke funden forhen straffet, har tilstaaet, at han har gjort sig skyldig i følgende Forhold.

Efter at han, der vidste, at Gendarmene vare til Stede paa Markedet for i deres Tjenestes Medfør at holde Orden paa dette, havde bemærket, at en Hob Mennesker inde paa Markedspladsen under høje og forbitrede Raab trængte ind paa en Fodgendarm i Nærheden af det i Sagen omhandlede Markedstelt og opfattet, at Hobens Hensigt var ved truende Optæden og voldeligt Tryk at fordrive ham fra Markedet, har han, idet han lod sig rive med af Hobens Ophidselse og en kort Tid delte dens Hensigt, deltaget i at trænge ind paa

Gendarmen og raabi med, saa vidt han tror dog kun ved at raabe Hurra. Denne Tilstaaelse har Tilstalte vel i en af den for ham mødte privat engagerede Defensor den 16. April d. A. fremlagt Erklæring tilbagekaldt, men i et den 12. Maj d. A. afholdt Forhør har han paany godkjendt den fornævnte Tilstaaelse som i Et og Alt rigtig, og da der herefter ikke findes at kunne toges Hensyn til, at han i en af bemeldte privat engagerede Defensor fremlagt Erklæring af 31. Maj d. A. atter har tilbagekaldt Tilstaaelsen, vil denne, hvis Rigtighed bekræftes af Sagens andre Oplysninger, være at lægge til Grund for Sagens Afgjørelse.

5) Om Tilstalte Carl Andersen, der er født 7. Januar 1841 og ikke funden forhen straffet, er det ved hans egen Tilstaaelse og det iøvrigt oplyste godtgjort, at han, der saa Gendarmernes Tilbagetog ad Landevejen et Stykke Syd for Kroen, bemærkede, at der blev kastet Sten efter dem af den forfølgende Mængde, og forstod, at Mængden var i Færd med ved Trusler og Vold at fordrive dem, fik Lyst til at deltage i dette Forehavende, og at han i denne Hensigt sluttede sig til Mængden, fulgte med et kort Stykke og deltog i dens Raab. Tilstalte har erkjendt, at han vel skjønnede, at Gendarmene vare til Stede paa Markedet ifølge Paalæg af en Øvrighedsmyndighed og i deres Bestillings Medfør.

6) Tilstalte Jens Christian Andersen, der er født 10. Juni 1849 og ikke funden forhen straffet, er paa samme Maaade overbevist at have, da Gendarmene befandt

sig paa Markedspladsen vest for Chausseen, deltaget i det Tryk og Pres, der af Hoben blev udøvet mod dem, samt i de truende og ophidsende Raab, der udstødtes mod dem, idet han gif ud fra, at det vilde lykkes den samlede Mængde ved sin truende Optræden og sit Tryk og Pres mod dem at drive Gendarmene bort fra Markedet, og selv havde samme Hensigt, alt uagtet han vel forstod, at Gendarmene vare udkommanderede for i deres Tjenestes Medfør og efter Øvrighedens Foranstaltning at holde Orden paa Markedet.

7) Tilstalte Martin Nikolai Kristianen, der er født 20. Marts 1840 og ikke funden forhen straffet, er paa samme Maaade overbevist at have, da Gendarmene befandt sig paa Markedspladsen vest for Chausseen, deltaget i at trænge ind og presse paa dem, idet han tænkte sig, at Mængdens Djemed var ved sin truende Optræden og ved det syssle Tryk og Pres, den udøvede mod Gendarmene, at fordrive dem fra Markedet, og selv dulle denne Hensigt, skjøndt han gif ud fra, at de i deres Stilling Medfør vare til Stede for at holde Orden paa Markedet.

8) Om Tilstalte Ditlev Førgensen, der er født 21. Juni 1860 og ikke funden forhen straffet, er det paa samme Maaade godtgjort, at han har slutet sig til den Hob, der paa Landevejen foran Kroens Facade med hævede Stokke og truende Raab angreb Fodgendarmene, samt at han har slaaet en af disse — som det maa antages Gendarm Nr. 252 Jensen — med sin Stok, der var en almindelig, temmelig tynd Spasere-stok af stærkt, haardt Træ; i

det samme fik han imidlertid af en anden Gendarm nogle Sabelhug, hvorefter han trak sig tilbage. Han har udsagt, at han ikke vilde tilføje Gendarmene nogen Skade af større Betydning, men har erkjendt, at han ved sin voldelige Optræden vilde hjælpe til at fordrive dem fra Markedet, hvilket han indsaa var det, der tilsigtedes af hele den mod Gendarmene optrædende Mængde, samt at han indsaa, at Gendarmene ifølge en Foranstaltning af Ørigigheden vare til Stede for i deres Stillings Medfør at holde Orden paa Markedet.

9) Tiltalte Anton Pauli Rosenbeck, der er født 30. Juli 1851 og ikke funden forhen straffet, er ved egen Tiltale og det iøvrigt oplyste overbevist at have gjort sig skyldig i følgende Forhold. Da Gendarmene tiltraadte Tilbagetoget ad Landevejen mod Syd, sluttede han sig til den Mængde, der, som han forstod, i den Hensigt ved Trusler og Tryk at fordrive dem fra Markedet, trængte ind paa dem, idet han delte denne Hensigt, og da Enkelte begyndte at kaste Sten efter Gendarmene, greb han ogsaa en Kampestenskærve omtrent af en Tommes Diameter og kastede den efter dem. Efter hvad han har udsagt, antog han ikke, at Stenen vilde ramme nogen af Gendarmene, og havde i ethvert Fald ikke til Hensigt at tilføje dem nogen egentlig Skade, men han har erkjendt, at han dog kastede Stenen, for paa denne Maade at fremstynde og befordre deres Tilbagetog fra Markedet, uansete, at han var paa det rene med, at de vare til Stede paa samme i Bestillings Medfør. At Stenen

har ramt nogen af Gendarmene, er ikke oplyst.

10) Om Tiltalte Filehugger Christian Hansen, der er født 12. Oktober 1835 og ikke funden forhen straffet, maa det ved de tilbøielige beedige Forklaringer, der ere afgivne af Slogtermestrene Peter Magnussen, Julius Magnussen, Peter Lauritz Haagen sen, Handelsmand Ole Christian Larsen m. fl., mod hans Benægtelse anses godtgjort, at han, da Mængden inde paa Markedspladsen i Nærheden af det tidnævnte Telt trængte ind paa og forulempede Gendarmene, har som en af de ibrigste deltaget i Mængdens Indtrængen paa Gendarmene og ophidset Mængden ved truende Raab og Gestus — som det efter alt det foreliggende maa antages — i det Øjemed at hjælpe til med at faa Gendarmene fordrive fra Markedet. Tiltalte var, efter hvad han har erkjendt, fuldkommen paa det rene med, at Gendarmene vare til Stede paa Markedet efter Ørigighedens Foranstaltning, for der i deres Bestillings Medfør at hjælpe til Ordenens Opretholdelse.

11) Tiltalte Anton Marinus Kjeldsen, der er født 17. August 1868 og ikke funden forhen straffet, er ved egen Tiltale og det iøvrigt oplyste overbevist at have sluttet sig til den Mennekesmængde, der under truende Raab forfulgte Gendarmene paa deres Tilbagetog ad Landevejen Syd for Kroen samt at have ved bemeldte Lejlighed selv kastet en Sten af Størrelse som et Hønsæg mod dem. Tiltalte har udsagt, at han vel indsaa, at Stenen, hvis den ramte en af Gendarmene, sandsynlig vilde tilføje Vedkommende en Kontusion

eller et Saar, uden at han dog havde til Hensigt at tilføje nogen af disse Skade af større Betydning, og til et af ham senere fremfat Anbringende om, at han end ikke vil have tænkt sig Muligheden af, at Stenen kunde ramme nogen af Gendarmerne, findes der ikke at kunne toges Hensyn. At Stenen har truffen nogen af Gendarmerne, er dog ikke oplyst. Efter hvad Tiltalte har erkjendt, forstod han fuldkommen, at Mængden havde til Hensigt med Magt at fordrive Gendarmerne fra Markedet og delte denne Hensigt, skjønt han vel indsaa, at Gendarmerne vare til Stede i Bestillings Medfør for at holde Orden paa Markedet.

12) Om Tiltalte Thomas Peter Jensen, der er født 1. Januar 1866 og ikke er funden forhen straffet, er det ved hans egen Tilstaaelse og det iøvrigt oplyste godgjort, at han paa det Tidspunkt, da samtlige 6 Gendarmere tral sig tilbage fra Markedspladsen ned mod Landevejen, har deltaget med den forfølgende Mængde i at trænge voldsomt ind paa dem, at han var blandt dem, der angreb de 3 Fodgendarmere, da disse foran Kroen vare blevne stillet fra deres beredne Kammerater, og at han under Kampen uden selv at være bleven tilføjet nogen Overlast er faret ind paa en af Gendarmerne og har grebet med den ene Haand i dennes Krave, medens han med den anden Haand greb om Sablen i den Hensigt at rive den fra Gendarmen for saaledes at afvæbne ham. Gendarmen rev imidlertid Sablen til sig med et kraftigt Ryk, hvorved Tiltalte erholdt et mindre Saar paa en Finger, og han tral sig da

tilbage. Tiltalte har erkjendt at have indset, at det var Mængdens Hensigt ved Trusler eller Magt at fordrive Gendarmerne fra Markedet, og at han selv delte denne Hensigt, uagtet det var ham klart, at Gendarmerne efter Ørigighedens Foranstaltning vare udfommanderede for at holde Orden paa Markedet. Han har endvidere udsagt, at han, da han paa den anførte Maade deltog i Haandgemængtet uden for Kroen, indsaa, at Gendarmerne da vare haardt trængte af Mængden, der tydeligt nok vilde afvæbne dem, og kun brugte deres Vaaben for at værgе sig.

14—15) De Tiltalte Julius Mogenssen og Niels Sørensen, der ere fødte henholdsvis 18. Febr. 1866 og 7. Decbr. 1865 og ikke fundne forhen straffede, ere paa samme Maade overbeviste at have paa Markedspladsen vest for Chausseen deltaget i Mængdens Indtrængen paa og Pres mod Gendarmerne. De indsaa, at Mængden ved sin voldsomme Fremtrængen og sine truende Raab mod Gendarmerne havde til Djemed at fortrænge disse fra Markedet og delte selv denne Hensigt, uagtet de vel indsaa, at Gendarmerne vare til Stede paa dette efter en Ørighedsmyndigheds Ordre.

16) Tiltalte Anders Madsen, der er født 14. Febr. 1828 og ikke fundet forhen straffet, er ved egen Tilstaaelse og det iøvrigt oplyste overbevist at have gjort sig skyldig i følgende Forhold. Tiltalte var til Stede paa Markedet, hvor han som Sognefoged i Jurisdiktionen skulde hjælpe til med Ordenens Opretholdelse, og bar derfor Politiskilt paa Bryttet. Medens

han opholdt sig inde paa Markedspladsen vest for Chausseen, blev han opmærksom paa, at der fandt Tumultur Sted, idet han saa de ridende Gendarmere bevæge sig ned mod Landevejen, fulgt og omringede af en Mængde Mennesker, som i øjensynlig ophidset Stemning og under Raab og Tummel trængte ind paa dem. Han begav sig nu ned paa Landevejen ad Kroen til og bemærkede da, at Gendarmene af Mængden bleve trængte ned paa Landevejen om Kroens nordøstlige Hjørne, og at Vejen fyldtes af raabende og ophidsede Mennesker, der klarlig lagde an paa og være i Færd med ved Trusler og Magt at fordrive Gendarmene fra Markedet. Han, der imidlertid var kommen hen ved et udenfor Kroens Fortov anbragt Rækværk, blev nu helt omringet af Mennesker og saa, at der foran ham fandt Haandgemæng Sted mellem Fodgendarmene og Mængden, som angreb dem med Stokke. Under alt det passerende havde Tiltalte, som han har udsagt, nærmest af Ligegyldighed, idet han tænkte, at Gendarmene kunde klare sig selv, ikke gjort noget som helst Forsøg paa at stanse Optøjerne, saa nogen af Deltagerne anholdt eller fik sig Bevist for nogen af de Bedkommendes Identitet, alt uagtet han vel vidste, at de 6 Gendarmere vare udkommanderede efter Herredsfoadens Foranstaltning for i deres Tjenestes Medfør at hjælpe til ved Ordenens Opretholdelse paa Markedet.

Medens han stod paa det sidst anførte Sted, fik han et Slag over Haanden, som han antog var tilføjet ham af en Gendarm. Efter hvad han under Sagen har tilstaaet, blev han, der i Forvejen nærede Ubillie

mod Gendarmene, da revet med af den almindelige Ophidselse og deltog i de mod Gendarmene rettede truende og ophidsende Raab i den Hensigt derved yderligere at ophidsede Mængden til at trænge ind paa Gendarmene og fordrive dem fra Markedet. Da en stor Del af Hoven nu trængte sig efter Gendarmene, der imidlertid havde tiltraadt Tilbageetog ad Landevejen mod Syd, fulgte han et kort Stykke med, idet han ogsaa da i samme Hensigt som før deltog i de truende og ophidsende Raab mod Gendarmene. Rigtigheden af denne Tilstaaelse er bestrøket ved Sagens andre Oplysninger, og for saa vidt Tiltalte senere har nægtet at have villet fordrive Gendarmene og afgivet vallende Erklæringer om sin Udfærd, idet han i et den 9de Maj d. A. afholdt Forhør har udsagt, at han ikke turde benægte, at han — som meldt — gjentagne Gange havde deltaget i de truende og ophidsende Raab mod Gendarmene, men derefter til den af ham privatengagerede Defensor har afgivet en Erklæring, der gaar ud paa, at han kun er fremkommet med et vredt Udbrud om Gendarmene, og at dette var foranlediget ved det ham tilføjede Slag, findes der ikke at kunne tages Hensyn til disse Forandringer i hans en Gang afgivne Tilstaaelse, og denne vil derfor være at lægge til Grund for Sagens Afgjørelse. Tiltalte er under 3die November f. A. afstediget fra sin Stilling som Sognefoged.

17) Tiltalte Ole Jens Christian Olesen, der er født den 16de April 1867 og ikke funden forhen straffet, har til-

staaet, at han paa Markedspladsen vest for Chausseen har deltaget i Mængdens Trængen ind paa og Pression mod Gendarmerne, ligesom han ogsaa da raabte Hurra med, idet det stod ham klart, at Mængdens Hensigt var ved truende Optræden samt ved Tryk og Pres at fordrive Gendarmerne fra Markedet, hvilken Hensigt han ogsaa selv delte, uagtet han fuldt vel indsaa, at Gendarmerne ved den paa-gjældende Lejlighed vare til Stede paa Markedet i deres Tjenestes Medfør, samt at de vare udkommanderede dertil for efter Øvrighedens Foranstaltning at hjælpe til at holde Orden paa Markedet. Han har endvidere tilstaaet, at han, da Gendarmerne vare komne ned paa Landevejen, var med i den Høb, der trængte frem og angreb Fodgendarmerne, og at han, da en af Gendarmerne i Nærheden af ham svingede sin Sabel, greb efter denne for at afvæbne Gendarmen, uden at han dog fik fat i Sabeln. Da Gendarmerne derefter trak sig tilbage syd paa, forfulgt af Mængden, deltog Tiltalte i samme Hensigt som ovenfor anført i denne Forfølgelse et godt Stykke henad Landevejen. Rigtigheden af denne Tilstaaelse er bestrøket ved Sagens andre Oplysninger, og for saa vidt Tiltalte senere har paastaaet, at han kun greb efter Gendarmens Sabel for at hindre denne i at ramme ham med den, findes der ikke at kunne tages Hensyn til denne Forandring i hans en Gang afgivne Tilstaaelse, og denne vil derfor i sin Helhed være at lægge til Grund for Sagens Afgjørelse.

18) Om Tiltalte Thomas Christian

Nielsen, der er født 11te Novbr. 1862 og ikke funden forhen straffet, er det ved hans egen Tilstaaelse og det iøvrigt Oplyste godtgjort, at han, da Gendarmerne bleve trængte ned paa Landevejen, har deltaget med Mængden i at trænge ind paa dem, samt at han, da Gendarmerne paa deres Tilbagetog sydpaa blev forfulgt af Mængden, ligeledes et Stykke Vej deltog i Forfølgelsen. Han opfattede klart, at Mængden havde til Hensigt ved Trusler og Bold at fordrive Gendarmerne fra Markedet, og delte selv denne Hensigt, ligesom han indsaa, at Gendarmerne vare til Stede paa Markedet efter en Øvrighedsmyndigheds Foranstaltning for at holde Orden.

19) Tiltalte Jens Sigvart Frederiksen, der er født 25. Juni 1858 og anset ifølge Rjær Herreds Egtrætsdom af 23. December 1879 efter Straffelovens § 228 jfr. § 57 med Fængsel paa Bond og Brød i 3 Gange 5 Dage og ifølge Krigsretsdom, affagt 13. Oktober 1881 ved 5. Dragonregiment, efter alm. borgerlig Straffelov § 247 med simpelt Fængsel paa Bond og Brød i 5 Dage, er ved egen Tilstaaelse og det iøvrigt oplyste overbevist om at have sluttet sig til den Skare, der forfulgte Gendarmerne paa deres Tilbagetog syd for Kroen, og deltaget i Forfølgelsen et godt Stykke henad Vejen til Ribstrup, idet han var mellem de sidste, der opgav Forfølgelsen, samt at have herunder kastet flere dog ikke meget store Sten efter Gendarmerne. At nogen af disse herved er bleven saaret, er ikke oplyst. Efter sin Forklaring tænkte Tiltalte ikke paa at tilføje Gendarmerne

nogen Skade af større Betydning; hans Hensigt med Stenkastningen, som med Forsølgelsen overhovedet, var den samme som — efter hvad han skønnede — den hele Mængde havde, nemlig ved Vold og Trusler at fordrive Gendarmene fra Markedet. Tiltalte har erkjendt, at han var paa det rene med, at Gendarmene efter Øvrighedens Foranstaltning vare udfommanderede for at hjælpe til Opretholdelse af Orden paa Markedet.

Om denne Tiltalte er det derhos paa samme Maade godtgjort, at han, der stod i Gjældsforhold til Partifulier Morten Christensen af Hjøring, idet denne havde diskonteret to Bexler for ham, har den 15. September f. A., da han paa Christensens Bopæl havde faaet den ene af disse Bexler — nemlig en af ham til Christensen den 4. Januar f. A. udstedt Tomaaenedsvægel, lydende paa 600 Kr. — ihænde, ilurevet denne og bortkastet Stumperne af den i den Hensigt ivigagtig at fragaa og unddrage sig Betalingen af Gjælden efter bemeldte Vægel. Tiltalte har først udsagt, at Christensen selv havde leveret ham Bexlen til Eftersyn og ved en Forglemmelse lodet den blive i hans Væрге, medens han, Christensen, en kort Tid forlod Stuen, hvor de opholdt sig, men Rigtigheden af denne Forklaring har Christensen benægtet og paa-staaet, at Tiltalte selv hemmelig maa have tilvendt sig Bexlen, der laa paa en Bult i den Stue, hvor de opholdt sig, og Tiltalte har derefter erklæret, at han ikke tør benægte Muligheden af, at han, som af Christensen forklaret, selv har taget den.

20) Tiltalte Anders Mathsen, der er

født 22de Maj 1842 og ikke funden forhen straffet, er ved egen Tilstaaelse og det i øvrigt oplyste overbevist om at have paa Markedspladsen vest for Chaukséen deltaget med Mængden i at trænge ind paa Gendarmene ned mod Landevejen. Han var paa det Reue med, at Mængden lagde an paa ved sin truende Optræden og ved voldeligt Tryk og Pres at fordrive Gendarmene fra Markedet og dells selv denne Hensigt, uagtet han godt indsaa, at Gendarmene vare til Stede paa Markedet for i deres Tjenestes Medfør og efter Øvrighedens Ordre at holde Orden her.

21) Med Hensyn til Tiltalte Anders Sørensen, der er født 7de Juli 1849 og ikke funden forhen straffet, er det ved, hvad han har erkjendt, og ved, hvad der i øvrigt er oplyst, godtgjort, at han har udvist følgende Forhold: Han befandt sig paa den Tid, da Tumulterne begyndte, inde paa Markedspladsen vest for Chaukséen og begav sig derefter ned paa Landevejen. Han havde set en Del Mennesker strømme ned mod Landevejen bagefter og omkringende nogle Gendarmere, og da han, der som berørt gif samme Vej, var kommen i Nærheden af Kroens Gavl, blev det ham klart, at Mængdens Forehavende gif ud paa med Magt og Trusler at fordrive Gendarmene fra Markedet. En ubekjendt Person spurgte ham da, om han var Højremand eller Venstremand, og da han havde erklæret, at han var Venstremand, spurgte Personen ham, om han ikke vilde „være med“. Tiltalte, der vel forstod, at Meningen af Spørgsmaalet var, om han vilde være med til at fordrive Gendarmene, gikrede

da, at han ikke havde andet end sine bare **Ræber**, og at det ogsaa nu var forbi. Personen spurgte da, om Tiltalte ikke vilde loane hans Stof, og kjøndt Tiltalte vel forstod, at Stokken blev givet ham, for at den skulde bruges mod Gendarmene, modtog han den og styrtede sig umiddelbart herefter med denne i Høanden gennem Mængden ind mod det Sted, hvor Fodgendarmerne værgede sig mod Mængdens Anfald. Tiltalte har nu vel nægtet herved at have handlet i nogen mod Gendarmene fjendtlig Hensigt, men til dette efter alt det passerede gaaer usandsynlige Anbringende findes der ikke at kunne tages Hensyn. I denne Henseende bemærkes det yderligere, at Tiltalte, hvis Forklaringer under Sagen have vist sig kjendelig prægede af Lyst til at skjule Sandheden, ikke har kunnet give nogen rimelig Forklaring om Hensigten med sin Afsærd. Han har saaledes først udsagt, at han ikke gjorde sig nogen Tanke om, hvad han vilde med Stokken, senere, at han tænkte sig mulig at kunne bruge den til at parere med, hvis Noget skulde faa i Sinde at slaa ham, og slutelig har han atter udsagt, at han ikke kan sige, hvilken Hensigt han forbandt med at modtage Stokken, ligeledes har han først erklæret sig ude af Stand til at forklare, hvad hans Mening har været med umiddelbart efter, at han havde modtaget Stokken, at styrte sig ind i Mængden, og senere udsagt, at han handlede saaledes af Nygjerlighed. Præstegaardsforpagter Hans Vech Bohmann Brinck har endvidere edelig forklaret, at han der stod ved Hjørnet af Kroen, umiddelbart før det der stedfundne

Angreb paa Fodgendarmerne har set Tiltalte i den tætteste Brimmel i en øjensynlig ophidset Tilstand og under høje og ivrige Raab trænge sig voldsomt fremad bagter og i umiddelbar Nærhed af Gendarmene, og forskjellige Oplysninger tyde fremdeles paa, at Tiltalte i Dagene efter Mordet har ladet sig forlyde med, at han havde deltaget i den fjendtlige Optræden mod Gendarmene. Efter alt det saaledes foreliggende kan det ikke betvivles, at Tiltalte ved sin Indtrængen paa Gendarmene har villet slutte sig til Mængdens ham bevidste Forehavende, nemlig ved truende og voldsom Optræden at fordrive Gendarmene fra Mordet.

22) Tiltalte Lars Andersen, der er født den 9de Februar 1833 og ikke funden forhen straffet, er ved egen Tilståelse og det i øvrigt oplyste overbevist om at have gjort sig skyldig i følgende Forhold: Tiltalte var til Stede paa Mordet, hvor han som Sognefoged i Jurisdiktionen skulde hjælpe til med at holde Orden, og har i den Anledning Politiskilt paa Byttet. Medens han opholdt sig inde paa Mordpladsen vest for Chausseen, blev han opmærksom paa, at der i nogen Afstand henne mod Vest havde samlet sig en stor Mennessmasse, der under voldsom Raaben og Skrigen omringede nogle ridende Gendarmere. Det var ham klart, at Mængdens Forbitrelse var rettet mod Gendarmene, og Tumulten saa farlig og foruroligende ud, idet Alt tydede paa, at det hvad Øjeblik det skulde være kunde komme til et blodigt Sammenstød mellem Mængden og Gendarmene. Tiltalte saa, at

disse bevægede sig langsomt ned mod Chausseen, men tabte dem derefter af Sgnee. Da han derpaa begav sig ned paa Landevejen, var han Djenvidne til, hvorledes Gendarmerne bleve forfulgte et godt Stykke Vej med Stenkast. Tiltalte har erkjendt, at han — som han har udsagt af Frygt for selv at lide Overlast — ikke paa noget Tidspunkt af Tumulten gjorde noget som helst Forsøg paa enten ved Ord eller Gjerning at stanse disse eller paa nogen Maade stride ind mod Tumultuanterne saa lidt som paa at sikre sig Venis mod nogen af disse, for at han senere kunde blive draget til Ansvar, uagtet han vel indsaa, at Gendarmernes Tilstedeværelse paa Markedet skyldtes en Dyrighedsmyndigheds Foranstaltning, og at de af deres Forsatte vare udkommanderede til denne Tjeneste. Tiltalte er under 30te December f. A. aflediget fra sin Stilling som Sognefoged.

23) Tiltalte Anders Christian Jacobsen, der er født den 17de Oktober 1841 og ikke funden forhen straffet, er ved egen Tilstaaelse og det iøvrigt oplyste overbevist om at have gjort sig skyldig i følgende Forhold: Tiltalte var til Stede paa Markedet og skulde som Sognefoged i Jurisdiktionen hjælpe med til Ordenens Opretholdelse. Tiltalte, der da Tumulterne begyndte, havde været inde i et Telt paa Markedspladsen Vest for Chausseen, gik derafra ned mod denne. Da han nærmede sig Kroen, hørte han Tummel og Støj, og da han naaede denne, blev det ham klart, hvad der gik for sig. Han opfattede strax, at den ophidsede Mængdes Brede var rettet mod Gendarmerne, og

skjønnede, at der kunde være Fare for et Sammenstød mellem Mængden, der trængte sig tæt sammen omkring Gendarmerne, og disse, uden at han dog bemærkede, at saadant Sammenstød fandt Sted. Han saa derefter Gendarmerne trække Syd paa ad Landevejen, fulgte af Mængden, der i stort Omfang kastede Sten efter dem, og Tiltalte gik selv med et Stykke af Landevejen Syd paa. Tiltalte har erkjendt, at han ikke har gjort noget Forsøg paa at stanse Optøjerne, saa Mængden til at stilles, omholde nogen af Deltagerne i Optøjerne eller konstatere deres Identitet, hvorved han har bemærket, at han ansaa det for haabløst for ham at stride ind overfor den talrige Menneskemasse og for saa vidt angaar de Tumultuanter, der kastede med Sten, ikke var nær nok ved dem til at stride ind. Tiltalte har erkjendt, at han vel indsaa, at Gendarmerne ifølge en almindelig eller speciel Ordre vare til Stede paa Markedet for i Bestillings Medfør at bidrage til Ordenens Opretholdelse. Tiltalte er under 18. December f. A. suspenderet fra sin Stilling som Sognefoged.

24) Den Tiltalte Lauritz Jensen der er født den 14. November 1860 og ikke funden forhen straffet, er det paa samme Maade godtgjort, at han, da Gendarmerne tilraaede Tilbagetoget fra Kroen Syd paa, sluttede sig til Forsølgterne og kastede 2 a 3 Sten (almindelige Landevejsskærver af ca. 1½ " Diameter) efter Gendarmerne, uden at han imidlertid tænkte paa herved at tilføje nogen af dem Skade af større Betydning. At nogen af Gendarmerne er bleven truffen af Stenene, er ikke oplyst.

Tiltalte har erkjendt, at det var ham klart, at Mængden lagde an paa ved Trusler og fysisk Magt at fordrive Gendarmerne, og at han i samme Hensigt deltog i Forsølgelsen og Stenkastningen.

Efter Forhørsprotokollens Udvisende, og de af Undersøgelsesdommeren og det øvrige Retspersonale afgivne Erklæringer har Tiltalte derhos erkjendt, at han vidste godt, at Gendarmenes Opgave var at holde Orden paa Markedet, og at de vare udkommanderede dertil efter Øvrighedens Forsanstaltning, og til de senere af ham fremsatte Anbringender om, at han ikke har forklaret saaledes, og at han ikke vidste, hvorvidt Gendarmerne vare til Stede paa Markedet i Bestillings Medfør, findes der ikke at kunne tages Hensyn.

25) Tiltalte Niels Christian Jensen, der er født 30. August 1860 og ikke funden forhen straffet ifølge Dom, har tilstaaet, at han sluttede sig til den Mængde, der forfulgte Gendarmerne, da disse trak sig tilbage ad Landevejen mod Syd og under vilde og truende Raab samt under stærkere og stærkere Stenkastning trængte ind paa dem, idet han vel forstod, at Mængden lagde an paa at forjage eller fordrive Gendarmerne fra Markedet, og gik ud fra, at Gendarmerne vare til Stede efter Øvrighedens Ordre for at holde Orden paa Markedet. Efter Forhørsprotokollens Udvisende har han derhos erkjendt, at han delte Mængdens Hensigt til ved Bold og Trusler at fordrive Gendarmerne og deltog i de mod dem opløstede truende og ophidsende Raab. Senere har han vel udsagt, at han ikke delte Mængdens oven-

ansørte Hensigt og ikke deltog i Raabene mod Gendarmerne, samt at han ikke mindes at have afgivet en saadan Tilstaaelse, hvad han dog paa anden Side ikke tør benægte; men ligesom det efter de af Undersøgelsesdommeren og det øvrige Retspersonale afgivne Erklæringer ikke kan betvivles, at Tiltalte har afgivet Tilstaaelse om de ommeldte Punkter, saaledes findes efter det Oplyste intet Hensyn at kunne tages til Tiltaltes Tilbagekaldelse af hans Tilstaaelse, og denne vil derfor være at lægge til Grund for Sagens Paadømmelse.

26) Tiltalte Søren Pedersen, der er født 28. Januar 1862 og ikke funden forhen straffet; er ved egen Tilstaaelse og det iøvrigt oplyste overbevist at have sluttet sig til den Mængde, der under Raab og Stenkast forfulgte Gendarmerne, da disse lyb for Kroen trak sig tilbage, og at have under denne Forfølgning kastet to almindelige Kompestensstjærver af ca. 1½ Tommes Diameter efter de ridende Gendarmere, og efter hvad Tiltalte har forklaret er det ikke ufødsynligt, at en af disse Sten har ramt. Tiltalte vil ikke have haft til Hensigt at tilføje nogen af Gendarmerne Skade af større Betydning; men idet han fuldstændig var paa det rene med, at Mængden havde i Sinde og var i Færd med at fordrive Gendarmerne fra Markedet ved Bold og Trusler, sluttede han sig til Mængden og deltog i Forsølgelsen i samme Hensigt. Han indsaa derhos godt, at Gendarmerne vare udkommanderede af deres Foresatte for i Bestillings Medfør at hjælpe til med Ordenens Opretholdelse paa Markedet.

27) Tiltalte Niels Christian Jen-

sen, der er født 13. December 1868 har tilstaaet, at han, da Gendarmene tiltraadte deres Tilbage tog sønder paa ad Landevejen, og da han saa, at Mængden under høje og forbitrede Raab gav sig til at forfølge og trænge ind paa dem samt kastede Sten paa dem, har sluttet sig til Høben og deltaget med den i at forfølge og trænge ind paa Gendarmene, idet han gik ud fra, at Mængdens Hensigt var at fordrive Gendarmene ved Trusler og Bøld og delte denne Hensigt. Han forstod fuldt vel, at Gendarmene vare paa Markedet efter Øvrighedens Foranstaltning til Ordenens Opretholdelse. Rigtigheden af denne Tilstaaelse er bekræftet ved Sagens øvrige Oplysninger, og idet der ikke findes at kunne tages Hensyn til et af Tiltalte senere fremsat Anbringende om, at han kun af Nysgjerrighed fulgte efter Gendarmene, vil den saaledes være at lægge til Grund for Sagens Paadømmelse.

28) Tiltalte Jens Martinus Mathiesen, der er født den 28. September 1864 og anset ifølge Borglum Herreds Egtcarets Dom af 8. Juli 1881 efter Straffelovens § 228 jfr. §§ 21, 29 og 37 med 10 Rottingsslag og ifølge samme Rets Dom af 22 Juli 1884 efter Straffelovens § 228 jfr. § 61, med Fængsel paa Vand og Brød i 5 Dage, er ved egen Tilstaaelse og det iøvrigt oplyste overbevist at have den 3. November f. A. om Aftenen i Brønderslev Gæstgivergaards Gæstestue til Korporal af Gendarmerikorpset Nr. 82, Wade, fremset en Tiltalte bitterlig falsk Anmeldelse om, at han havde været Djænvindue til og var villig til at beedige, at en navn-

givet Gaardejer under de i Sagen omhandlede Tumulter havde brækket Sten op af Chauksøen og kastet dem efter de ridende Gendarmere; han paaviste derhos Korporalen bemeldte Gaardejer, der var til Stede i Gæstgivergaarden og senere paa Aftenen henvendte han sig paany til Korporalen og anmodede ham indtrængende om ikke at glemme den stete Anmeldelse. Tiltalte har erkjendt, at han fremsatte den ommeldte Angivelse i den Hensigt, at Korporalen skulde bringe den videre enten til sine Forsatte eller direkte til Undersøgelseskommissionen, og udsagt, at han, der var bleven vred paa Gaardejeren, fordi denne samme Aften uforantlediget var kommen hen til ham og spurgt om hans Navn, havde til Hensigt ved sin Anmeldelse at paaføre Gaardejeren Ulemperne og Ubehagelighederne ved en kriminel Undersøgelse, derunder navnlig ogsaa Anholdelse eller Fængsling, hvorimod han ikke vil have tænkt nærmere over, hvor vidt Virkningen kunde blive, at Gaardejeren blev straffet. For saa vidt han til Korporalen har udtalt, at han var villig til at beedige Rigtigheden af sin Anmeldelse, har han paastaaet, at han i Virkeligheden aldrig har tænkt paa at ville aflægge Ed paa den. Den falske Anmeldelse paaførte ikke den ommeldte Gaardejer nogen Ulempe, idet Tiltalte under den af Undersøgelseskommissionen i Anledning af samme foretagne Undersøgelse strøg tilstod, at den var urigtig.

29) Tiltalte Christian Martin Christian Johannesen, der er født 13de November 1858 og ikke funden forhen straffet, er endelig ved egen Tilstaaelse og

det iøvrigt Oplyste overbevidst at have i et af Undersøgelseskommissionen i nærværende Sag den 12te November f. A. afholdt Retsmøde, i hvilket han — som det blev ham belydet af Dommeren — alene gav Møde i Egenkab af Vidne, urigtig og mod bedre Vidende nægtet at have til en nævngiven Avlsbruger fra Nørresundby udtalt, at en ham — Tiltalte — bekjendt Person havde været i Haandgemæng med en af Gendarmerne, og i det Hele at kunne give nogensomhelst Oplysning om nogen af Deltagerne i Tumulten, medens Sandheden var, at Tiltalte havde udtalt sig paa den anførte Maade til bemeldte Avlsbruger, og at han vel ikke af egen Erfaring vidste, at den ommeldte Person havde gjort sig skyldig i Delagtighed i Tumulterne, men dog ikke nærede Tvivl om, at hans Meddelelse til bemeldte Avlsbruger stemmede med Sandheden. Tiltalte, der efter hvad han har udsagt, afgav den ommeldte urigtige Vidneforklaring af Ulyst til overhovedet at meddele Oplysning i den omhandlede Henseende, og efter hvad han senere har udsagt, idet det tillige ikke stod ham ganske klart, om han var pligtig til at meddele, hvad han kun gjennem Meddelelse fra Andre havde erfaret, vil ikke have havt til Hensigt at beedige sin Forklaring.

Sluttelig bemærkes, at det med Hensyn til nogle af de Tiltalte, navnlig Nr. 2, 4, 5, 6, 8, 18, 21 og 28 vel maa antages, at de, da de gjorde sig skyldige i det for hver af dem angivne Forhold, vare mere eller mindre paavirkede af nydte Drikkevarer, men efter det Foreliggende maa de

dog anses at have været fuldstændig tilregnelige.

Som Følge af det Anførte ville de Tiltalte Nr. 1—12, 14—21 og 24—27 være at anse efter Straffelovens § 103 1ste Stykke, for Tiltalte Nr. 27 Jensen's Bedkommende jfr. § 37 —, hvorved bemærkes, at for saa vidt nogle af de nævnte Tiltalte ved Siden heraf aktioneres for Doertrædelse af Straffelovens § 99, findes der ikke Anledning til i saa Henseende at paalægge dem særligt Ansvar, — Tiltalte Mathiesen tillige for grov Forsømmelse af de ham efter Fdg. 11te November 1791 § 4 som Sognefoged paahvilende Pligter efter Straffelovens § 144, jfr. § 143, og Tiltalte Nr. 19 Frederiksen tillige efter Straffelovens § 252. Da Tiltalte Nr. 22 Andersen og Nr. 23 Jacobsen ville for grove Forsømmelser af de dem efter Fdg. 11te November 1791 § 4 som Sognefogder paahvilende Pligter være at anse efter Straffelovens § 144 jfr. § 143, Tiltalte Nr. 28 Mathiesen, vil være at anse efter Straffelovens § 225 og Tiltalte Nr. 29 Johannesen efter dens § 146 Straffene findes efter Omstændighederne at kunne bestemmes for de Tiltalte Nr. 1—12, 14—21 og 24—29 til Fængsel paa Bond og Brød, for de Tiltalte Nr. 3 Christensen, 8 Jørgensen, 12 Jensen og 19 Frederiksen i 5×5 Dage, for de Tiltalte Nr. 1 Nielsen, Nr. 2 Christensen, Nr. 9 Rosenbrødt, Nr. 11 Kjeldsen, Nr. 16 Mathiesen, Nr. 17 Olesen, Nr. 24 Jensen og Nr. 26 Pedersen i 4×5 Dage, for de Tiltalte Nr. 4 Christensen, Nr. 5 Andersen, Nr. 6 Andersen, Nr. 7 Kristiansen, Nr. 10

Hansen, Nr. 14 Mogensen, Nr. 15 Sørensen, Nr. 18 Nielsen, Nr. 20 Madsen, Nr. 21 Sørensen, Nr. 25 Jensen og Nr. 28 Mathiesen i 3×5 Dage, for Tiltalte Nr. 29 Johannesen i 2×5 Dage og for Tiltalte Nr. 27 Jensen i 8 Dage, hvorhos de Tiltalte Nr. 22 Andersen og Nr. 23 Jacobsen ville være at anse hver især med en Statskassen tilfaldende Bøde paa 50 Kr. eller i Mangel af denne Bødes fulde Betaling inden Eksekutionsfristens Udløb med simpelt Fængsel i 8 Dage.

Uktionens Omkostninger, derunder nedennævnte Salærer, ville være at udrede af de Tiltalte Nr. 1—12, 14—21 og 24—27 in solidum med $\frac{1}{5}$ samt af de Tiltalte Nr. 16, 19, 22, 23, 28 og 29 hver med $\frac{1}{30}$. 3 Salær vil der være at tillægge den befalede Aktør 500 Kr. og den for de Tiltalte Nr. 19 og 28 bestillede Defensor 100 Kr., medens der iøvrigt ikke vil være at træffe Bestemmelse om Salær for Defensionen, da de andre Tiltalte have ladet deres Forsvar besørge af en af dem hertil antagen Sagfører.

Den befalede Sagførelse har været lovlig.

Thi kjendes for Ret:

For Tiltalte Nr. 13 Tjenestekarl Anton Carlsen, kaldet Krag's, Bedkommende afvises Sagen.

De Tiltalte Nr. 1 Tjenestekarl eller Stomagerboend Andreas Nielsen, Nr. 2 Gaardejer Niels Christensen, Nr. 3 Gaardbestyrer Niels Anton Christensen, Nr. 4 Gaardejer Lars Christian Christensen, Nr. 5 Husmand Carl Andersen, Nr. 6 Gaardejer Jens Christian Andersen, Nr. 7 Gaardejer Martin Nikolai Kristiansen, Nr. 8 Gaard-

ejer Ditlev Jørgensen, Nr. 9 Gaardejer Anton Pauli Rosenbeck, Nr. 10 Fildugger Christian Hansen, Nr. 11 Stomagerlærling Anton Marinus Kjeldsen, Nr. 12 Tjenestekarl Thomas Peter Jensen, Nr. 14 Tjenestekarl Julius Mogensen, Nr. 15 Tjenestekarl Niels Sørensen, Nr. 16 forhenværende Sognefoged Anders Madsen (Houen), Nr. 17 Ungkarl Ole Jens Christian Olesen, Nr. 18 Tjenestekarl Thomas Christian Nielsen, Nr. 19 Husmand Jens Sigvart Frederiksen, Nr. 20 Gaardejer og Teglværksejer Anders Madsen, Nr. 21 Sadelmager Anders Sørensen, Nr. 24 Husmand Danrik Jensen, Nr. 25 Tjenestekarl Niels Christian Jensen, Nr. 26 Dagsejer Søren Pedersen, Nr. 27 Tjenestekarl Niels Christian Jensen, Nr. 28 Tjenestekarl Jens Martinus Mathiesen og Nr. 29 Arbejdsmand Christen Martin Christian Johannesen bør straffes med Fængsel paa Band og Brød, de Tiltalte Nr. 3 Christensen, Nr. 8 Jørgensen, Nr. 12 Jensen og Nr. 19 Frederiksen i 5×5 Dage, de Tiltalte Nr. 1 Nielsen, Nr. 2 Christensen, Nr. 9 Rosenbeck, Nr. 11 Kjeldsen, Nr. 16 Madsen, Nr. 17 Olesen, Nr. 24 Jensen og Nr. 26 Pedersen i 4×5 Dage, de Tiltalte Nr. 4 Christensen, Nr. 5 Andersen, Nr. 6 Andersen, Nr. 7 Kristiansen, Nr. 10 Hansen, Nr. 14 Mogensen, Nr. 15 Sørensen, Nr. 18 Nielsen, Nr. 20 Madsen, Nr. 21 Sørensen, Nr. 25 Jensen og Nr. 28 Mathiesen i 3×5 Dage, Tiltalte Nr. 29 Johannesen i 2×5 Dage og Tiltalte Nr. 27 Jensen i 8 Dage. De Tiltalte Nr. 22 forhenv. Sognefoged Lars Andersen (Wanggaard) og Nr. 23 suspenderet Sognefoged

Anders Christian Jacobsen bør hver især til Statskassen bøde 50 Kr. eller i Mangel af Bødens fulde Betaling hensættes i simpelt Fængsel i 8 Dage.

Aktionens Omkostninger, derunder Sa lærer til Aktor, Procurator Mundt, 500 Kr. og til den for de Tilfælde Nr. 19 og 28 bestiftede Defensor, Procurator Lehmann, 100 Kr., udredes af de Tilfælde Nr. 1—12, 14—21, 24—27. En for Alle og Alle for En med $\frac{1}{6}$ og af de Tilfælde Nr. 16, 19, 22, 23, 28 og 29 hver med $\frac{1}{80}$. De idømte Bøder at udredes inden 15 Dage efter denne Doms lovlige Forkyndelse og Dommen i det Hele at efterkommes under Adfærd efter Loven.

Vitus Ingerslev. Spisen.

Skal en dom være retfærdig i henhold til gældende lov, forudsætter det, at sagsfremstillingen er objektiv. Og det er tydeligvis ikke tilfældet i brønderslevsagen. Det fremgår helt klart af overretssagfører Svend Høgsbros defensorat, hvori han kommer med flere berigtigelser.

Med udgangspunkt i herredfogeds Gulstads ordre til gendarmerne, som alene gik ud på, at de skulle holde landevejen fri, så færdslen kunne passere, gør han det helt klart, at denne ordre blev overtrådt, da „de på egen hånd begav sig ind på det neutrale område, den egentlige markedsplads“ og dér gav sig til at optræde som politi, idet de ville anholde to markedsgæster. Defensor afviser også, at de i sagen implicerede personer „klart“, eller „fuldt vel“ vidste, at gen-

darmene havde fået en eller anden ordre til at komme på markedet. Det har de ingen anelse haft om. Tumulten opstod, da gendarmerne uden ordre begyndte at optræde som politi. Han pointerer videre, at nok blev der råbt skældsord mod gendarmerne, men ingen hindrede dem i at anholde de to markedsgæster. Videre hedder det i Svend Høgsbros indlæg:

Men så ville ulykken, at politibetjent Carlsen kom til. Havde han kommet nogle minutter før og selv søgt at tilvejebringe orden, ville alt være gået godt, for hans myndighed respekterede alle, og så havde ingen fundet på at sende bud efter gendarmerne. Ja, havde han endda nu, således som senere herredsfogeden og sergent Madsen, formanet til ro og besindighed, kunne han sandsynligvis endnu have slukket den ulmende flamme. Men i stedet for gribes han af panik, eller hvad det nu har været, og på et tidspunkt, da ingen endnu har lagt hånd på gendarmerne, end-sige at der var spor af fare for deres liv, når de ikke selv yderligere ophidsede mængden, og da der på den anden side ikke var skygge af tvivl om, at i en kamp med denne store overmagt kunne gendarmerne umuligt stå sig – på et sådant tidspunkt råber Carlsen – og det endog uden først i kongens og lovens navn at opfordre mængden til at skilles – til gendarmerne: „Træk jeres sabler og værg jert liv!“ Havde så endda de to gendarmere haft mere fornuft, men de parerede straks ordre – skønt den jo kom fra en mand, som intet havde at sige over dem – trak blank – også uden først at advare mængden ved den i grundloven fastsatte formel – og slog omkring sig med sablerne, alt hvad de kunne. Om de slog vandret

eller lodret, er jo i denne forbindelse ligeegyldigt. Nok er det, at synet af de blanke, susende våben kun kunne et: yderligere ophidse mængden, og det gjorde det. Her har vi altså – næst gendarmernes kompetanceoverskridelse – den anden årsag til de senere ulykker. Hertil kom, at slagter Hågensen fra Ålborg og så vidt vides også d’herr. slagtere Magnussen den ældre og den yngre, ligeledes fra Ålborg, gjorde alt, hvad de kunne for at ophidse gendarmerne mod mængden ved at råbe: brug sabel og bajonet, hug efter hovederne o. l., råb, der foruden at ophidse gendarmerne, naturligvis også virkede i høj grad ophidsende på befolkningen. Også den ene af gendarmerne, bidrog hertil, idet han råbte: Nu har I drillet mig længe nok, nu skal I få – et udråb, der stærkt tydede på personlig hævngherrighed.

Defensor minder videre om, at herredsfoged Gulstad i sine bestræbelser for at få bragt ro over gemytterne blev stærkt støttet af to af egnens betydelige og indflydelsesrige mænd, højskoleforstander Jørgen Terkelsen, Stenum, og gårdejer Peder Nørgård, Stavad, og siger derefter om sit syn på den almindelige befolknings optræden på markedsdagen følgende:

Den nærede på forhånd en stærk forbitrelse mod gendarminstitutionen som sådan. Hvor kunne det være andet? Den ærede forhørsdommer, herredsfoged Gulstad, og aktor er enige om at skrive denne forbitrelse på agitationens regning, og forhørsdommeren har endogså gjort sig overordentlig umage med bestemtere at kunne påpege ophavsmanden, anstifteren. Han har til den ende afhørt d’herr. højskoleforstander Terkelsen, sognepræst Pommerencke og redaktør V.

Carlsen, af hvilke ingen har været personlig mistænkt for direkte deltagelse i tumulterne. De to sidstnævnte har overhovedet ikke været med til markedet. Ja, den ærede forhørsdommer har endogså fundet det nødvendigt at gennemstudere det stedlige blad (Vendsyssel Tidende) lige fra gendarminstitutionens oprettelse. Endelig er enhver af de afhørte omhyggeligt blevet udspurgt om, hvorfor de nærede „uvilje“ mod gendarminstitutionen som sådan. – Ingen har haft noget mod de enkelte gendarmere – om det skyldes blade, møder eller samtaler.

Det turde jo imidlertid være klart og bestyrkes forøvrigt også for en stor del ved de afhørtes egne forklaringer – at det er at gå over bækken for at hente vand, når man vil søge spiren til uviljen uden for de pågældende. Nej, den lå såmænd i alt fald for alle deres vedkommende, som overhovedet nærede uvilje mod gendarmerne, godt nok gemt i dem selv. Den lå ganske simpelt i deres almindelige retsbevidsthed. Så fordummede er bønderne ikke, mindst i Vendsyssel, så ganske har de ikke forglemt, at vi har fået en grundlov med andel for folket i den lovgivende myndighed.

De tiltalte forklarer yderligere, at de anser den for en „skadelig og unyttig indretning“ og derfor som en „unødvendig byrde for statskassen“. Det behøver heller ingen lang forklaring eller undersøgelse, hvilket defensor nærmere påviser i djærve og skarpe udtryk. Derefter fortsætter han: „Når man aldrig før har følt trang til mere politi, end man alt havde, drager man snart den slutning, at gendarmerne er unyttige og overflødige, og når man har en levende følelse af, hvor trykket

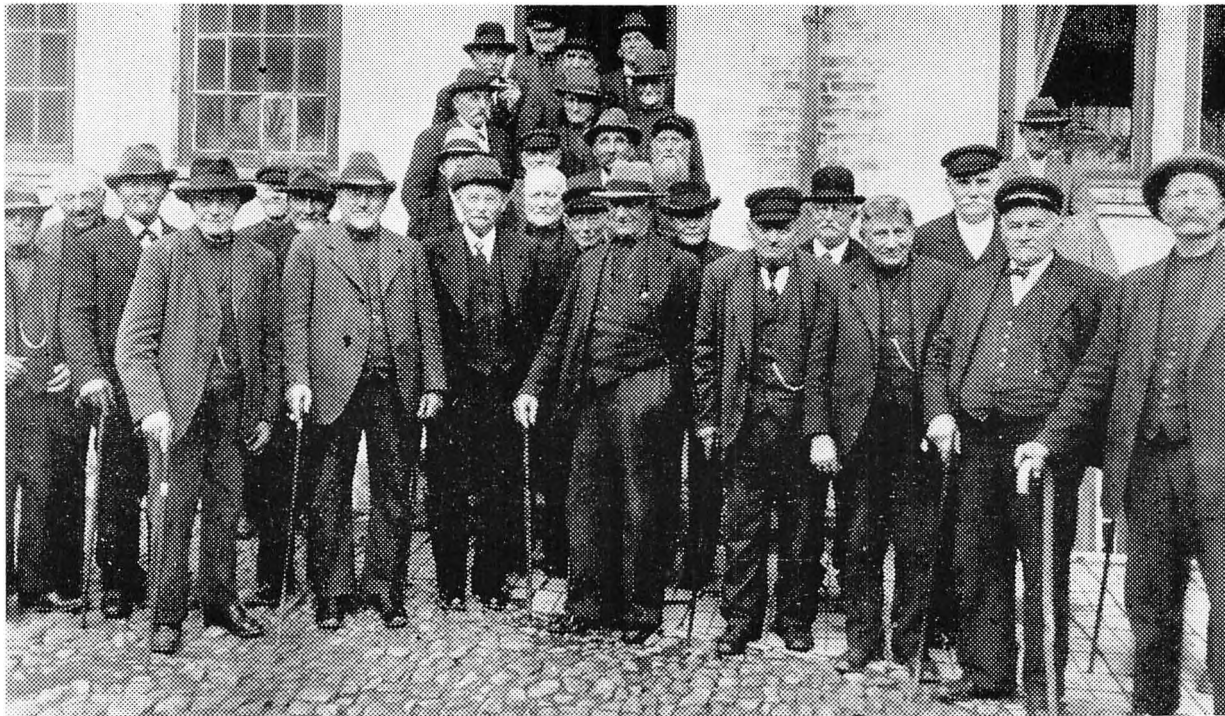
den økonomiske situation er, og hvor hårdt brug der er for statskassens midler til nyttige formål, behøver man ikke engang en jydsk beregnings-talent for at forstå, at 1 mill. kr. årligt til en institution som gendarmeriet er en urimelig byrde at pålægge statskassen. Heraf den opståede uvilje, hvis kilde defensor søger hos institutionens ophav, hvilket han nærmere udvikler!

Med denne dybe uvilje mod gendarmeriinsti-tutionen kom folk til markedet, og i kraft af den var det, de, da først lidenskabens var blevet rejst, trængte ind på gendarmene for at få dem bort fra markedet. Der var ikke spor af forudgå-ende aftale, det var rent instinktmæssigt, at rase-riet mod den forhadte institution greb selv de sindigste og roligste folk, så meget mere, da det lettere publikum, som altid findes på ethvert mar-ked, særlig når det, som her, lider ud på efter-middagen, er påvirket af spiritus. Det er karakteristisk at se befolkningens adfærd mod gendarmerne i sammenligning med dens opførsel mod det ordinære politi: herredsfoged Gulstad, politi-betjent Carlsen og de mange sognefogeder. Ingen af dem blev, selv i den vildeste tummel, forulem-pet af befolkningen. Selv en mand som politi-betjent Carlsen, der gav den første skæbnsvangre og meningsløse ordre til at hugge løs, var der ingen, der rørte med en finger. Herredsfoged Gulstad, der stadig var i gendarmernes umid-delbare nærhed, også foran kroen, hvor det gik hedest til, mødte overalt den største ærbødighed. Befolkningen veg til side for ham med udbrud som disse: „Det er vor lovlige øvrighed, ham skal

vi lystre“, ja, selv en så let del af publikum, som den sværm, i spidsen for hvilken tiltalte Kragh gik, da den kom hjem fra forfølgningen, stand-sede midt i sin sang („Vi vil værge vort land“) og råbte et vældigt hurra for herredsfoged Gulstad. De enkelte, hvem han direkte tiltalte og formanede til at afholde sig fra ulovligheder, adlød straks, således I. E. Andersen, Koldnå, og I. Marinus Kjeldsen. Ikke at tale om befolkningens egne medlemmer, sognefogederne; deres myndighed blev fuldt ud respekteret, når den blot ikke kom i strid med mængdens vilje: Bort med gendarmene.

Det er af alt dette klart, hvad jeg også har fået bekræftet ved samtale med en af de i så henseende mest kompetente dommere: herredsfoged Gulstad, at det, der foregik på Brønderslev marked, var en ren og skær politisk demonstra-tion. Det var på ingen mulig måde „den offentlige myndighed og orden“, man ville tillivs, ja end ikke de enkelte gendarmere, det var kun gen-darminstitutionen, for hvem befolkningens følelse heroppe er den samme som over for en hugorm, en rent instinktmæssig modbydelighed“.

Overretssagfører Svend Høgsbro sluttede sit indlæg med påstand om fuldstændig frifindelse for alle de ham defenderede tiltalte på en enkelt nær med den begrundelse, at „de *ikke* har for-brudt sig mod det, de tiltales for, idet gendarmeriinstitutionen ikke den 6. september forrige år var nogen lovlig bestående institution“ og at gendarmene på markedspladsen kun kunne be-tragtes som privatpersoner, og at den dem til-føjede overlast kun som almindelige legemsfor-nærmelser.

Veteraner fra „Gendarmeslaget“ samlet 50 år efter på initiativ af Anders Kjær, Mosbjerg. Blandt deltagerne var Lars Chr. Christensen, Ronnebjerg, der ses som nr. 2 fra venstre, og som ved sin voldsomme adfærd i et beværtetelt blev den indirekte årsag til optøjerne. (Vendsyssel Tidendes arkiv, foto fra 1936).

At overretssagfører Svend Høgsbros indlæg ikke har været uden virkning fremgår deraf, at han fik medhold i påstanden om frifindelse over for § 99 omhandlende vold eller trussel om vold mod skildvagter, militærpatruljer eller andre udkommanderede militærpersoner. Endvidere har man ikke kunnet betragte nogen som hovedmand, og ordene om tiltaltes kendskab til gendarmernes ordre er mildnet, og, skriver Vendsyssel Tidende i en kommentar, „de idømte straffe er selvfølgelig ikke vanærende“.

De dømte blev efter udståelsen af de idømte fængselsstraffe modtaget med hæder af befolkningen og fejret som martyrer for frihedens sag. Det var en torn i øjet på Højre, som ikke undlod at lægge pres på Vendsyssels politimestre med hensyn til regeringens attentater mod foreningsretten, der i det følgende år udfoldede sig skarpere end nogen sinde før. Samtidig udviklede det sig inden for Venstre til en slags „broderkrig“, som prægede folketingsvalget den 21. januar 1890 og resulterede i nye partiforskydninger. Under

ledelse af Fr. Bojsen og N. Neergård dannedes „Det forhandlende Venstre“, mens Berg og Hørupps grupper sluttede sig sammen i „Det rene Venstre“ som modvægt mod de moderates formentlige forligsbestræbelser. Ved valget den 20. april 1892 havde forligspartierne fået flertal i Folketinget, og i slutningen af marts 1894 opnåede forligsvennerne en overenskomst om finansloven samt en rigsdagsbeslutning om, at foreløbige love, udstedt i henhold til grundlovens § 25, skulle inden rigsdagssamlingens slutning forelægges tingene, og desuden skulle en midlertidig finanslov gives for det tilfælde, at en ordinær finanslov ikke var vedtaget inden 1. april. Uden splid kom overenskomsten ikke i stand, og karakteristisk nok kunne ingen af folketingsmændene fra Hjørring amt stemme for. Befolkningen kunne ikke uden videre medvirke til at sætte Estrup og hans provisorister på „lovlig grund“, som det blev sagt.

Ved folketingsvalget den 9. april 1895 trak S. P. Christensen sig tilbage efter 27 års medlemskab af Folketinget. Han afløstes af den senere trafikminister Thomas Larsen, der valgtes med 1125 stemmer, mens hans modkandidat A. P. Olesen, Øster Brønderslev, opnåede 766 stem-

mer. For første gang opstilledes en socialdemokratisk kandidat, skomager N. C. Christensen, der fik 50 stemmer.

De følgende års politiske dønninger blev ikke svagere, men understrømmen var en anden. De demokratiske kræfter havde sejret over de reaktionære og søgte nu at tilpasse sig systemskiftets krav og opgaver.

Kilder og henvisninger:

Schultz Danmarkshistorie bd. 5. Kristian Hvidt: Venstre og forsvarssagen 1870–1901. Den politiske magtkamp 1866–1901 (red. Per Salomonsen), Thomas Larsen: En gennembrudstid II–III. Hans Jensen: Lars Bjørnbak. Thomas Bjørnbaks erindringer (Vendsysselske årbøger 1964). Peder Jensen Kjærgaard: Slaget på Brønderslev marked. Vendsyssel Tidende, Hjørring Amtstidende, Frederikshavns Avis, Aalborg Stiftstidende, Jyllands-Posten og Politiken. Hvor citater er taget fra Thomas Larsens: En gennembrudstid, er disse i vid udstrækning kontrolleret. Endvidere er anvendt udskrifter af Børglum herreds politiprotokol 1886/87 og sagsakter fra samme periode.

By og egn gennem 100 år

Vejlokomotivet „Vendsyssel“ kørende op ad en vendsysselsk bakke i 1862.

Uagtet at krigen i 1864 lagde en dæmper på udviklingen, skete der i 1860erne ting, som varslede en ny tidsperiodes begyndelse. I efteråret 1862 havde man med undren fulgt mr. Rickets damplokomotiv „Vendsyssel“ på dets tragikomiske præsentationstur på de snart udbyggede vendsysselske veje. Et helt døgn havde den nymodens maskine gjort ophold ved Brønderslev Kro „af mangel på kul“, der måtte hentes i Hjørring med hestevogn. I 1865 indviedes den nye pontonbro mellem Ålborg og Nørresundby, og i 1869 nåede den jyske længdebane Ålborg. Samtidig gik man i gang med bygningen af en jernbane fra Nørresundby over Hjørring til Frederikshavn. Afstandene blev stadig mindre og mulighederne større.

Da Brønderslev 1859 blev anneks til Serritslev, beklædte sognepræsten i Serritslev posten som formand for sogneforstanderskabet, men sognepræstens ledende stilling i sogneforstanderskabet ophørte, da landkommunalloven af 6. juni 1867 trådte i kraft den 1. januar 1868. Brønderslev blev nu selvstændig kommune med et sogneråd på syv medlemmer, hvoraf de fire valgtes af den højstbeskattede vælgerklasse. I 1860erne overtog kommunen Østergård i Vrangdrup, som blev indrettet til fattiggård, og i 1868 oprettedes Brønderslev Højskole.

1870: – Den kørende post passerer fortsat Brønderslev tre gange om ugen, og beboerne er henvist til selv at afhente postforsendelserne i Brøn-

derslev Kro. En kreds af specielt interesserede har dog truffet aftale med en mand, „den private rytter“, om at klare udbringningen. Antallet af købmandsforretninger indskrænker sig til tre, hvortil kommer enkelte mindre håndværkere. Først på året stiftes Brønderslev Sygekasse og omtrent samtidig Vester Brønderslev Sogns Spare- og Lånekasse.

1871: – Brønderslev bliver selvstændig postekspedition, og der udgår nu kørende dagvogne og landposter til Manna, Vester Hjermitslev, Nørre Saltum, Stenum, Serritslev, Øster Brønderslev, Hallund, Jerslev og Hellum.

Jernbanen får driftige købmænd og håndværkere til at kaste blikket på byen. Bent Madsen, Hune Kro, lader opføre en købmansgård i Nygade, og A. P. Mejlsted følger efter med en købmansgård på hjørnet af Algade og Mejlstedgade. Samtidig bliver der opført en gæstgivergård over for jernbanestationen. Dyrnlæge A. Bentsen nedsætter sig som den første praktiserende dyrlæge i Brønderslev.

1872: -- Årets begivenhed er åbningen af Vendsysselbanen den 15. august, „hvilket sker i overværelse af kong Chr. d. IX og ved en festlighed, der overstråler alt, hvad vendelboerne hidtil har oplevet“. Da festtoget ankom til Brønderslev, var en stor skare af mennesker samlet ved stationen, hvor herredsfoged Lind holdt en smuk tale. Vendsysselbanens samlede anlægsudgifter beløb sig til 1.872.602 rdl., hvilket var en overskrivelse på 20.391 rdl. Til banen medgik 11,2 mil spor og 320 tdr. land. Ekspropriationsom-

kostningerne udgjorde i alt 260.000 rdl. Af regnskabet for Brønderslev station for det første år fremgår, at der blev solgt 23.034 personbilletter, afsendt 2.855 og modtaget 1.179 tons gods. Den samlede indtægt beløb sig til 21.843 rdl.

1873: – Sognevejene er i en elendig forfatning, og i de lokale blade opfordres Hjørring amtsråd til en køretur fra Løkken over Vrensted, Stenum og Brønderslev til Dronninglund. Denne vejstrækning betegnes som ufremkommelig dels som følge af mangel på sten og grus „gammel slendrian og uklog sparsommelighed“, dels fordi overfladevandet ikke kan ledes bort, og sten-kisterne er brudt sammen. Helt galt er det med vejen mellem Vrensted og Thise, hvor al kørsel betegnes som „halsbrækkende og livsfarlig“. Bladene efterlyser en vejinstruks og skriver, at „myndighederne må gøre noget mere ved bivejene end hidtil, thi ellers får vore jernbaner og hovedveje ej deres fulde betydning, så meget mindre som det er de mere frugtbare og mest befolkede egne, hvor vejene er dårligst“.

1874: – 15 unge fra Brøndersleveggen udvander til Amerika, og tallet ventes at stige til næste år. Det drejer sig fortrinsvis om unge, der er børn af jordløse husmænd, „hvilken samfundsklasse er meget uheldigt stillet her til lands“. Skal man tro udvandringsagenterne, er der yderst gode muligheder ovre i den nye verden, hvor „der kan regnes med megen velsignelse, mulighed for billig jord og en god arbejdsfortjeneste“. Købmand H. Henningsen lader opføre et ølbryggeri ved landevejen.

1875: – Tirsdag d. 2. november agtes undervisningen på Brønderslev Højskole påbegyndt. Eleverne undervises i to afdelinger. I første meddeles de almindelige højskolefag, historie, geografi, dansk, regning, skrivning og sang. I anden, som er bestemt for begavede og viderekommende, undervises tillige i naturlære, kemi, agerdyknings- og husdyrlære, landmåling, nivellering og korttegning, og der tages i sidstnævnte afdeling særligt hensyn til elevernes fremtidige stilling som landmænd. Den halvårlige betaling er følgende: for undervisning 40 kr., logi og kost ca. 100 kr. og for et værelse til to personer, som vil koste sig selv, 16 kr. Flere fattige elever kunne tilstås friundervisning og fribolig, når de inden midten af oktober til skolens bestyrelse havde indgivet ansøgning desangående, ledsaget af pålidelige vidnesbyrd om vedkommendes værdighed og trang.

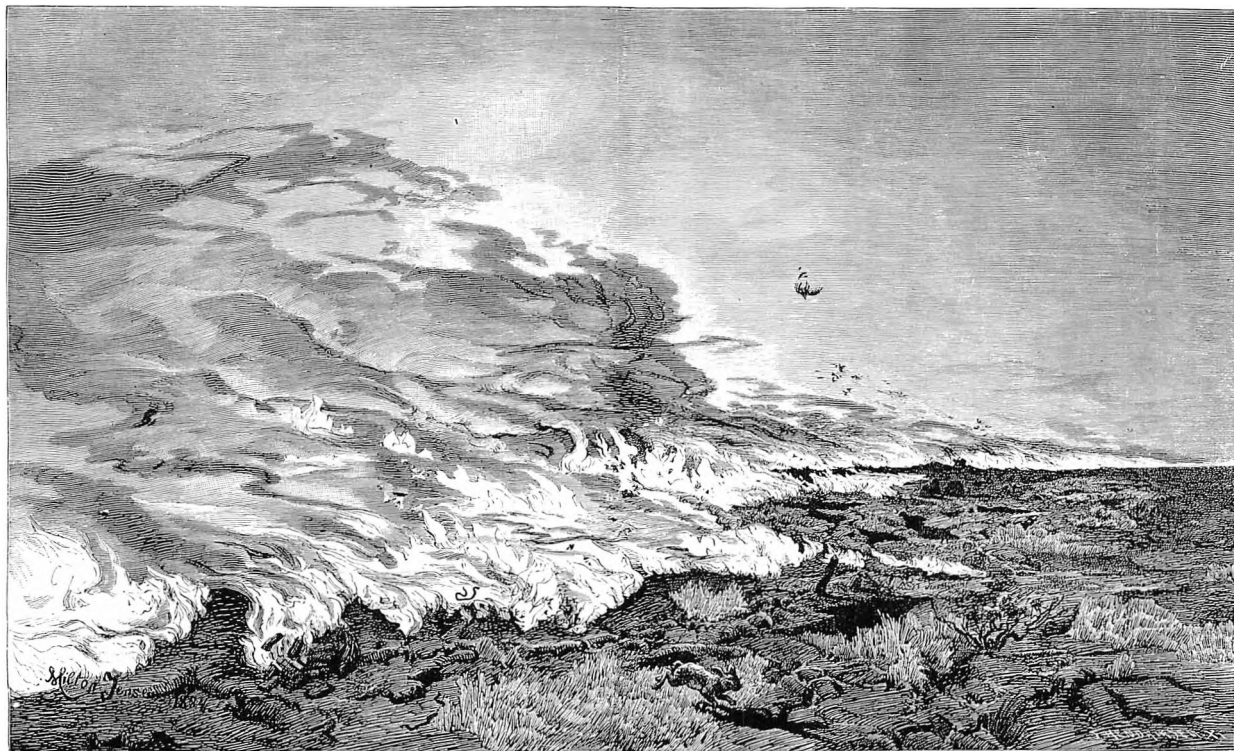
1876: – Da ingen ansøgere har meldt sig til det ledige andenlærerembede ved Vester Brønderslev skole i Vester Brønderslev sogn, Børglum herred, bekendtgøres dette atter som ledigt med forhøjet lønning. Pengelønnen er 300 kr., dertil 4 tdr. rug og 4 tdr. byg, der betales efter kapitelstaxt. Skolepenge ca. 68 kr., fri bolig for en ugift og 75 sneise tørv. Hertil vil, under forudsætning af kirke- og undervisningsministeriets approbation, blive lagt 10 tdr. byg, der betales efter kapitels-taxt. Ansøgninger om dette embede ville inden 18. marts være at indsende portofrit til provst Mynster, Serritslev ved Brønderslev station. Lægerne Neergård og Sørensen nedsætter sig som praktiserende læger. Kammerherre Sophus Fr.

Skuel, Birkelse, lader bistået af E. M. Dalgas foretage en grundig undersøgelse af Store Vildmose.

1877: – Vinteren var meget streng, og foråret kom meget sent. Det betød nød og elendighed i en grad, som vist sjældent før. I en avismeddelelse fra Brønderslev understreges det, at der virkelig må gøres noget for at hjælpe de mange, hvem nøden uforskyldt trykker. Med de dovne og dårlige kræfter har det ingen nød. Lad dem thy til fattigvæsenet eller søge til arbejdsanstalter eller fattiggårde, men på den flittige og ordentlig trængende, må der alvorligt tænkes, thi ham gælder det om at hjælpe og bevare som et ordentlig medlem i samfundet. Landinspektør Poulsen nedsætter sig som landinspektør.

1878: – Store Vildmose brænder. Vældige flammer slår mod himlen, og røg føres ind over landet, der ind imellem er helt skjult under en røgsky. Branden, der betegnes som den mest omfattende i mands minde, varede ved i mere end to måneder, og var årsag til, at mange af det store områdes dyr og fugle led flammedøden.

1879: – Jernbanebroen over Limfjorden mellem Ålborg og Nørresundby indvies den 8. juli under nærværelse af den kongelige familie. Arbejdet, der udførtes af det franske Compagnie de Fives, Lille, var ikke fuldført uden dramatiske hændelser og mange ulykker som følge af den mudrede fjordbund. Arbejderne var dels sydfranske, dels italienere, og ingen spurgte efter dem, når

„Vildmosen brænder“, efter maleri af Arhus-maleren Milton Jensen.

de blev borte. Det hed sig bare, at de var rejst hjem, men rygtet fortalte, at i hvert fald nogle af dem havde fået blivende sted nede i bro-pillerne, hvoraf nogle var på højde med Rundetårn. Da pillerne var støbt af beton, var de døde godt gemt. Broforbindelsen var projekteret til 1,6 mill. kr., men inden broen var færdig, var udgifterne steget til omkring 3 mill. kr. For Vendsyssel betød den faste forbindelse over Limfjorden på mange fordele, idet omladning af gods til og fra landsdelen nu ikke længere var nødvendig. Arbejdet med bygningen af Dalgas-

vejen i den vestlige side af Store Vildmose påbegyndes. Samtidig fremsætter E. M. Dalgas en plan til Store Vildmosens udtørring. Det drejer sig om et samlet areal på 12.460 tdr. land.

1880: – Fra Øster Brønderslev meddeles, at proprietær Winde, Gammel Burholt, den 2. januar samlede hos sig i sit hus 33 af distriktets fattigste børn og beværtede dem med et godt og kraftigt måltid mad, hvorefter hele familien på gården fulgte dem til præstegården, hvor pastor Thygesen og frue havde arrangeret et smukt

juletræ, som ikke blot frydede børnenes øjne, men af hvis rigelige udstyr de fik meget både i mund og lomme. Hvor smukt dette træk end er, så står det dog meget tilbage for det, hr. Winde har vist i de senere år, hvor han daglig har givet fri middagsmad til sognets fattigste børn, undertiden 12 til 14 børn.

1881: – Tolstrup-Stenum sogneråd får Hjørring amtsråds tilladelse til at købe Ole Nielsen Dams ejendom i Tømmerby med det formål at anvende denne som fattiggård. Prisen er 22.300 kr. Sognerådet fik endvidere tilladelse til at optage et lån på 60.000 kr., til en rente af 6 pct. p. a. og med en afdragstid på 40 år. Om fornødent vil der blive udskrevet en ekstra skat for at klare den økonomiske belastning.

1882: – Ved et møde i Brønderslev giver Hjørring amtsråd en udførlig redegørelse for en af amtsvandinspektør Birk udarbejdet plan for en regulering af Ry å. Det oplystes, at der vil blive nedsat en vandløbskommission, og at det drejer sig om betydelige arbejder med uddybning og udretning af åløbet, og at erhvervelse af Hammelse mølle kan blive fornøden. I så fald vil de samlede omkostninger beløbe sig til 100.000 kr. Gården Mellemkær næppe en kvart mil fra Brønderslev station udbydes til salg. Arealet ca. 56½ tdr. land, hvoraf ca. 16 tdr. land eng. Jorden er bekvemt beliggende og i god drift. Tilstrækkelige og velvedligeholdte bygninger. Fornødent tørveskær haves. Besætningen er for tiden tre heste, 16 gode kreaturer, hvoraf 11 malkekøer. Der kan holdes større besætning. Kre-

ditforeningslån 12.000 kr. og i det hele gode pengevilkår for en solid køber. Henvendelse enten til ejeren, Jens Chr. Sørensen, eller gårdejer Kristen Rykind i Vrensted udflytter.

Smed N. Nielsen starter smedeforretning i Mejlstedgade, som senere udviklede sig til fabrik for de landskendte Brønderslev-pløve. Højskoleforstander N. C. Nielsen, gdr. Joh. Chr. Pedersen og gdr. Anders Pedersen Mejlsted erhverver fem tdr. land af Øster Hedegård og lader disse beplante.

1883: – Agitationen for total afholdenhed og oprettelse af totalafholdsforeninger er for alvor begyndt at tage form. I et indlæg i de lokale blade skriver en mand, at der ofte klages over de store udgifter til de fattige, og at det ville være godt, om de kunne formindskes en del. Dertil tror jeg, at totalafholdssagen er et godt middel, skriver han, da det er statistisk bevist, at ¾ af de i fattiggårdene værende lemmer er kommet der på grund af druk. Men så synes jeg også, at mænd, som vil være hæderlige mænd i sognet og som tilmed er valgt til at beklæde tillidshverv, burde støtte en sådan sag. Ikke desmindre ser man mange af dem modarbejde den af al kraft. Således hændte det forleden på Brønderslev Kro, at en fattig mand, som er medlem af totalafholdsforeningen, traf sammen med to betydelige mænd fra egnen, som straks indbød ham til at drikke et glas toddy. Da han nægtede det, blev de to herrer ved at friste ham og trak ham formelig i ærmet for at få ham til at bryde sit løfte. Han modstod imidlertid tappert fristelsen, skønt det kunne have været fristende

Postdagvogn – kørende landpost – fra slutningen af forrige århundrede. Selve vognen er af den type, som kendes i det nordlige Jylland. (Udlånt fra Dansk Post- og Telegrafmuseum).

nok for en fattig mand at komme i selskab med så fine herrer, som vist næppe havde indbudt ham, hvis han ikke havde været medlem af totalafholdsföreningen. Om det råder dem til ære er så en anden sag. Apoteker I. S. Malling, Hallund, får bevilling til at oprette hjælpeapotek i Brønderslev. Gerhard Poulsen opfører et moderne teglværk på tomten af det i 1874 nedlagte Nibstrup teglværk.

1884: – Apoteket i Brønderslev har fra et større firma i udlandet modtaget en sending bruslemonade bon bon, der ved påfyldning af koldt vand giver en livlig forfriskende og mousserende drik med hindbær, jordbær, citron eller appelsinsmag, endog får en champagneefterligning, der sammen med vand og en del vin i en drik står fuldstændig ved siden af den såkaldte champagne, vi køber i dyre domme. For skovture og

andre udflugter er denne nyhed særdeles praktisk, hedder det i en annonce. Høsten på Brønderslevvegnen er meget dårlig. I en avisartikel hedder det, at høsten 1884 ikke vil gå i glemme i mange år, men om den vil huskes så længe som høsten i 1826, der endnu af gamle folk betegnes som „det lille år“ tør jeg ikke sige, skriver indsenderen. Så meget er imidlertid sikkert, at mangel på høst ikke har nær den værdi, som høsten i fjor, hvor vi heller ikke havde nogen rig høst. Græsningen har tilmed været sulteføde hele sommeren igennem, og mejeriet har derfor kun givet en ringe indtægt. En mindre ejendomsbesidder må således i år slutte sit mejeriregnskab med 18 dritler smør mod 26 dritler i fjor. Det giver en mindre indtægt på 800–1000 kr. Der oprettes telefoncentral i Brønderslev med 12 abonnenter.

1885: – Efter bemyndigelse fra kirkeministeriet bliver Serritslev præstegård bortsolgt ved en offentlig auktion, hvorefter sognepræsten får bolig i en i samme år opført præstebolig i Brønderslev. Brønderslev marked var ganske usædvanligt stort med hensyn til markedsbesøg og tilførsler. Mens kreaturhandelen sommeren igennem har været livlig og til gode priser, var handelen på markedet imidlertid meget ringe. Kun gode tidligt-kælvende køer var efterspurgt og solgtes til priser fra 180 til 200 kr. Enkelte fortrinlige køer solgtes dog til fra 220 til 240 kr. Hestehandelen var uden videre betydning.

1886: – Telefonledningen mellem Hjørring og Brønderslev er nu fuldført. I den anledning

var repræsentanter for Ålborg Telefonselskab og Hjørring Amts Telefonselskab samlet i Brønderslev for at drøfte muligheden for at samle begge selskabers linier i en centralstation i Brønderslev. Herom og om udvekslingen af telefon-samtaler mellem de to selskabers abonnenter fandt der en livlig drøftelse sted, som dog endte resultatløs, fordi de to selskabers principper ikke kunne forenes. Ålborg Telefonselskab ville gøre gældende, at det var kommet først til Brønderslev med sin ledning og betragtede Brønderslev som sin. Modsat hævdede Hjørring Amts Telefonselskab, at Brønderslev hørte under Hjørring amt, hvorfor selskabet i henhold til amtets tilladelse til selskabet ikke kunne overdrage Brønderslev til et andet selskab. Resultatet af mødet blev, at Hjørring Amts Telefonselskab nu vil anlægge en selvstændig centralstation, uden at der dog kommer forbindelse i stand med Ålborg Telefonselskab foreløbig. Smed Peder Nielsen flytter sin lille fabrik for bygningsbeslag fra Tylstrup til Brønderslev, hvor han nord for stationspladsen opfører fabrik og beboelse. Virksomheden fik navnet Pedershåb og beskæftigede foruden ham selv fire mand. Gendarmslaget på markedspladsen den 6. september. En kongeørn, der gennem lang tid har haft tilholdssted i Store Vildmose, bliver skudt af en arbejdsmand fra Ålborg. Dens vingefang var fire alen.

1887: – Folk fra Øster Hjermitzlev, Manna og Thise hævder samstemmende at have været forfulgt af en ulv, som også hævdes at have ihjelbidt får. Hen på foråret kom en af Store Vildmosens originaler vandrende til Brønderslev med

Brønderslev posthus med kørende og gående post klar til udbringning af dagens post. (Foto fra ca. 1900).

uhyret over skuldrene. Ulven viste sig at være en schæferhund, som han havde skudt nær sin ejendom. Der afsiges dom i Brønderslev-sagen den 29. juni. Sundhedsvedtægt træder i kraft.

1888: – Vidundertryllekunstneren Ferdinand Nathan giver en eneste stor forestilling onsdag d. 4. april på gæstgivergården i Brønderslev. Billetter a 50 øre for voksne og 25 øre for børn erholdes ved indgangen. Pas på svinene, at de ikke kommer på landevejene, skrev de lokale blade i begyndelsen af juni. Årsagen var, at en so trukket i et reb på en vej i Øster Brønderslev sogn, havde forårsaget en løbskkørsel og væltet en vogn i en dyb vejgrøft. Skoleforholdene i Brønderslev giver anledning til en bitter strid, som deler befolkningen i to lejre, men resulterer i opførelsen af en ny skole til afløsning af den gamle skole ved kirken. Der oprettes en kvægavlforening med 16 medlemmer.

Skolegades skole, opført 1888, set fra sydvest.

1889: – Afløbsforholdene fra ejendommene i Brønderslev er i en så elendig forfatning, at Hjørring amtsråd har måttet gribe ind. 28 lods-ejere er blevet idømt hver to kr. i mulkt for ikke at have fået bragt tingene i orden. Amtsvej-inspektøren havde været i Brønderslev for at se på sagerne, og på et møde i amtsrådet blev det oplyst, at det bedste efter dennes opfattelse ville være, om der blev anlagt kloakledninger, hvilket imidlertid er økonomisk uoverkommeligt for de fleste. Han mente derfor, at man måtte indskrænke sig til at brolægge kloakbunden og derefter lade de enkelte lodsejere sørge for oprensningen. Sognerådet vil imidlertid intet foretage sig. Anlægget vil koste ca. 400 kr., som amtsrådet vil søge at presse sognerådet til at betale. At stoppe afløbene fra de enkelte ejendomme vil være vanskeligt, og det vil sandsynligvis også omgående blive overtrådt, da lods-ejerne jo skal af med det skidne vand. Brønderslev får selvstændig postbygning, hvorefter embedet som stationsforstander og postmester

adskilles. Der startes et Teknisk Selskab med det formål at bibringe ungdommen udvidede kundskaber i almindelige skolefag samt tegning og bogføring, og oprettes en håndværkerforening.

1890: – Farver Hans Th. Carstensen etablerer et uldspinderi. En ny skole med plads til et halvt hundrede børn opføres i Grindsted for at afhjælpe presset på skolerne i Brønderslev. Et lokalt aktieselskab overtager plantagen på Øster Hedegårds mark, plantet i 1882, med det formål at skabe et anlæg. Selskabet fik navnet „Plantagen Hedelund“, og den valgte bestyrelse gik straks i gang med forskellige forskønnelser.

1891: – En kreds af byens borgere tager initiativet til oprettelse af en privat realskole med det formål at hjælpe deres børn til en bedre skoleuddannelse. Der dannes et aktieselskab med det formål at oprette og drive en sådan skole samt at opføre de dertil egnede bygninger. Skolen begynder i lejede lokaler den 1. september og med cand. phil. H. P. Nejsig som bestyrer. Den kommunale andel i alderdomsforsørgelsen beløber sig til 556,99 kr. Skibsfører Søren Jensen, Ålborg, udsender en plan til kultivering af Store Vildmose og Lundergårds mose og foreslår dannet et aktieselskab, som skal leje moserne for et tidsrum af 100 år. Kultiveringen af de 15.000 tdr. land skal ske med 300 tdr. land om året, og nettooverskuddet for Store Vildmose anslås til at blive 46 mill. kr. for hele perioden.

1892: – Den nye fattiglov træder i kraft. Dens vigtigste bestemmelser er følgende: 1. enhver,

der før 1. januar har været frarøvet sine borgerlige rettigheder på grund af nydt fattighjælp, har alle sine rettigheder igen, hvis han ikke har nydt fattighjælp i de sidste 5 år. 2. enhver ubemidlet har ret til uden betaling at tilkalde eller søge hjælp hos kommunens læger, uden at lægehjælpen beregnes som fattighjælp. 3. enhver ubemidlet kan forlange sine pårørende begravet på kommunens bekostning, uden at vedkommende derved taber sine borgerlige rettigheder. 4. ubemidlede kan uden betaling erholde jordemoderhjælp. Kommunen skal betale jordemødrenes arbejde, og „gratis“ jordemoder kan ikke henregnes til fattighjælp eller medføre tab af borgerlige rettigheder.

1893: – Midt i vinterens hjerte fortæller Vendsyssel Tidende, at de fattige i Brønderslev har en ikke ringe kapital indsat på rente. Det er Brønderslev Velgørenhedsforenings kassebeholdning paa 685 kr., „der sidder lunt inden døre i sparekassens gemmer“. Den har siddet uberørt og ubeskadiget i den hårde vinter til trøst for de trængende, da arbejdet slap op, da spareskillingerne var brugte og spisekamrene såvel som maver var tomme, da „børn græd af sult – de voksne måske med“. Bladet mener dog, at det rentetrækkende kan have været „til trøst for de fattige, da termometret stod mellem 10 og 20 minusgrader, og væggene i de fattige hjem var overtrukket med is og rim, kakkelovnen måske også, og hvor mange sad og drømte om de mange varme klæder, „der kunne købes for de 685 kr.“. Bestyrelsen kan vel ikke andet end glæde sig over, at foreningen har penge på rente,

Brønderslev Avis' bogtrykkeri beliggende lige vest for Agerbæks herreekvipering.

skriver bladet ironisk, og medlemmerne kan glæde sig over, at bestyrelsen forstår at holde sammen på pengene.

1894: – I henhold til landkommunalloven af 1867 blev Brønderslev kommune styret af et sogneråd på syv medlemmer, der blev valgt efter personlige kvalifikationer og uden brug af lister. Sålænge landboerne var i klart flertal, var der almindelig praksis for, at den højstbeskattede gruppe valgte gårdmænd og den almindelige vælgergruppe husmænd. Da byboerne stillede krav om en forholdsmæssig repræsentation, men fik afslag, blev der ved den almindelige vælgerklasses valg 1894 opstillet en byliste mod husmændenes. Bylisten fik dog kun 219 stemmer mod husmandslistens 506 stemmer. Efter lange og besværlige forhandlinger oprettes et andelsmejeri i Agdrup, som skal aftage mælken fra 400 køer. Boghandler P. Christensen erhverver sig en bogtrykkerbevilling og starter samtidig

Den gamle vindmølle ved cementstøber Nielsen. Møllen blev senere flyttet til Agdrup og på grunden opførtes Brønderslev Andelsslakteri. (Foto fra årene efter århundredskiftet).

Brønderslev Avis, hvis første nummer udkom den 20. september. Bladets formål skulle være at tale byens og egnens sag.

1895: – Hjørring Amts Sygehus og Epidemihus tages i brug. Sygehuset har plads til 20 patienter på den almindelige afdeling og 16 senge på epidemifdelingen. Det første år var der på sygehuset indlagt 92 patienter med 2118 sygedage, og der foretoges 24 operationer. Personalet bestod foruden overlæge N. E. Tuxen af to sygeplejersker. Det overlades til landskabsgartner Glæsel, København, at udarbejde plan og overslag til et parkanlæg i Plantagen Hedelund, som samtidig udvides med tre tdr. land. Brønderslev Sygekasse

bliver statsanerkendt. Medlemstallet var 67 mænd og seks kvinder, og kassen modtog et kommune-tilskud på 50 kr. pr. år.

1896: – Under finanslovdebatten i Folketinget fremfører folketingsmand Thomas Larsen en klage fra beboerne i Brønderslev over, at lotterikollektionen i Brønderslev er flyttet bort fra byen. Brønderslev er i hurtig vækst, sagde Thomas Larsen. Den er nu en by på 2500 indbyggere, og det må derfor forekomme disse meget mærkeligt, at lotterikollektionen er flyttet til Nørresundby, som er en mindre by, og hvor der i forvejen er en kollektion. Taleren havde talt med finansministeren om sagen, men han havde blot svaret, at når kollektionen var flyttet, var der ikke noget at gøre ved det. Han udtrykte dog håb om, at ministeren ville forandre sin opfattelse til spørgsmålet, så Brønderslev på ny kunne få sin kollektion. Med aktiekapital på 50.000 kr. vedtages det at stifte en diskontobank for Brønderslev, den senere Brønderslev Bank. Fabrikant Jens Christensen opfører et savskæreri.

1897: – Byboernes ønske om at blive repræsenteret i sognerådet var ikke blevet mindre efter nederlaget i 1894, og da der om efteråret 1897 skulle vælges repræsentanter for den højstbeskattede vælgerklasse, var der lagt op til en afgørende dyst. Bylisten opnåede 157 stemmer, mens landbolisten kun fik 68 stemmer. Det betød valg af fire repræsentanter for byen og ingen for landdistrikterne, og byen havde hermed flertal i sognerådet. Hartkornsskatten andrager 8892,45 kr.,

erhvervsskatten 1904,60 kr. og den personlige skat 12.832,00 kr. Til gengæld beløb bestyrelsesudgifterne sig kun til 360,36 kr., skoleudgifterne 9026,72 kr. og vejudgifterne 3464,91 kr. Sognerådet beslutter at nedlægge fattiggården i Vrangdrup og lade et nyt fattighus opføre i Brønderslev. Der indføres månedsmarked i Brønderslev. Brønderslev Idrætsforening og Brønderslev Tennisklub stiftes.

1898: – Hjørring amtsråd lader brolægge dele af Bredgade, Jernbanegade og Vestergade. Et forsøg på at starte en ugentlig torvedag mislykkes. Indre Mission opfører egen bygning. Lærer Bertel Madsen tager initiativet til oprettelse af en folkebogsamling. Brandvæsenets udgifter for året 1898 opgøres til 5,32 kr. Brønderslev gamle kirke bliver for lille i forhold til det stigende befolkningstal, ligesom beliggenheden betegnes som uheldig for byen. Kirkesynet foreslår derfor ombygning og udvidelse, men det vil kirkeejeren, stamhuset Birkelse, ikke gå med til. Man henviser til, at kirketiendet ikke er steget i forhold til befolkningstallet, hvorfor det heller ikke kan kræves, at stamhuset skal betale en udvidelse.

1899: – Sognerådet lader udarbejde et bygningsregulativ og nedsætter en bygningskommission, som skal føre kontrol med byggeriet. Pedershåbs store virksomhed brænder. Der oprettes en sygeplejeforening. Der nedsættes et udvalg med henblik på at anlægge en jernbane mellem Brønderslev og Løkken, hvorom der bl. a. føres forhandlinger med vendsysselske folketingsmænd. Sognerådet sender fabrikant Peder Nielsen, post-

mester O. C. Holm og Niels Johansen til Ålborg for at se på brugte brandsprøjter, der kan købes for 250 til 400 kr. Fabrikant Peder Nielsen køber Dyrlægsgården af gårdejer Chr. Jørgensen for 32.000 kr.

1900: – Ved et møde oplystes, at der nu årligt leveredes 15.000 svin på Brønderslev station, og at tidspunktet snart må være inde til, at der opføres et mindre slagteri i Brønderslev. Sognerådet lader opføre et fattighus med plads til tre familier.

Trods den hårde vinter kommer storsten allerede til Brønderslev den 3. april. 55 lodsejere ansøger sognerådet om at få Skolegade optaget på vejregulativet, da den benyttes af et stigende antal børn. Sognerådet kan ikke imødekomme ansøgningen, medmindre gaden bliver reguleret og sat i en forsvarlig stand. Sognerådet træffer beslutning om opførelse af et arrestlokale i forbindelse med sprøjtehuset ved skolen, og imødekommer dermed et længe næret ønske fra befolkningen.

1901: – Brolægningen af Algade påbegyndes og kommer i alt til at koste 6.532 kr. Et stigende behov for gadebelysning søges klaret ved, at sognerådet lader opstille en del petroleumslamper i de mest befærdede gader. Brønderslev får en ny brandvedtægt, hvorefter ledelsen af brandvæsenet bliver overdraget en brandkommission. Alle mand mellem 18 og 50 år inden for byområdet er pligtige til at gøre tjeneste. Brønderslev Avis er i økonomiske vanskeligheder og bliver af boghandler P. Christensen overdraget et

Algade set fra vest. Fra venstre Winther & Andersen, Karner og derefter farvehandler Bertelsen. (Foto fra ca. 1900).

aktieselskab, der fra 1. oktober udsender bladet under navnet Vendsyssel Folkeblad med en journalistisk redaktør og P. Christensen som hovedaktionær.

1902: – På initiativ fra højskoleforstander N. C. Nielsen holdes et møde, hvor man drøfter bygningen af en 8000 alen vej fra Brønderslev til Store Vildmose. Det blev oplyst, at når tørvene i Brønderslev er meget dyre, så hænger det sammen med vejforholdene og stærkt understreget, at det måtte være en kommunal opgave, da Brønderslevs bedste område i løbet af nogle år vil være Store Vildmose. Mødet resulterede i, at der blev indsendt et andragende til sognerådet. Brønderslev sygehus viser sig at være for lille, hvorfor en mindre udvidelse gennemføres.

Sognerådet orienteres om et af Hjørring amtsråd vedtaget regulativ for automobilkørsel. Det fremgår af regulativet, at automobiler kun må

køre på amtets landeveje samt på biveje, der har en bredde på mere end otte alen. Køretøjets højde må ikke være over fire alen, dets bredde højst tre alen og dets totalvægt med læs ikke over 5000 pund. Den største hastighed er tre mil i timen, når vognstyrreren har mindst 100 alen fri udsigt. Gennem landsbyer og andre tættere pladser og over broer samt ved natkørsel må kørehastigheden ikke overstige en mil i timen.

For første gang har folk i Brønderslev lejlighed til at se „de nok så bekendte levende billeder“, men foreviseren, hr. Jamas Hansen, gøres af de lokale aviser opmærksom på, at „han må holde sit apparat lidt mere stille“ og tale noget højere.

1903: – Byens udvikling nødvendiggør en udbygning af skolevæsenet. Det sker i form af en ny fløj ved kommuneskolen og et gymnastikhus. Byggeomkostningerne bliver på 22.400 kr. Ved sognerådsvalet bliver der indgået en overenskomst vedrørende de højstbeskattedes repræsen-

Ledet ved jernbaneoverskæringen. Til venstre et hjørne af posthusets have. (Foto fra ca. 1900).

tation, hvorefter der skal vælges tre repræsentanter for byen og to for landdistrikterne. Gård-ejer Morten Dam lader opføre et teglværk på stedet, hvor det nedlagte Døvling teglværk lå. Der oprettes et andelsmejeri i Brønderslev, hvilket i praksis betyder en halvering af leverandørkredsen omkring Agdrup andelsmejeri.

1904: – Sognerådet udvides fra syv til ni medlemmer. Der indføres sundhedskontrol, og sundhedsvedtægten revideres. Brønderslev Højskole indstiller undervisningen. Førstelærer Sv. Rasmussen opretter et forskolelærerindeseminarium. Ved den første vurdering til ejendomsskyld ansættes værdien af jorderne i den bymæssige del af kommunen til 2.280.000 kr. og i landdistrikterne til 1.880.000 kr. Sognerådet forhøjer tilskuddet til folkebogsamlingen fra 40 til 75 kr. pr. år. Kommunens brandvæsen viser sig utilfredsstillende, hvorfor der oprettes et fast brand-

Banegårdspladsen en markedsdag efter 1906. Hestevognen stod klar til at transportere markedsgæsterne ud på pladsen ved Brønderslev Kro.

Nygade og Rådhusgade omkring 1910.

korps på 16 mand, ligesom der anskaffes en ny sprøjte og etableres en ringeanordning til de faste brandmænds boliger. Mødepligten for de 18–50-årige bliver dog ikke ophævet. Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund opretter afdeling i Brønderslev.

1905: – Efter et borgermøde træffer sognerådet beslutning om at opføre et gasværk, som tages i brug sidst på året. De samlede anlægsudgifter, herunder også installation af husledninger, beløb sig til 128.868,02 kr. De gamle petroleumslamper i gaderne erstattes med gaslyslamper. Brønderslev og Omegns Mergelselskab begynder sin virksomhed. Efter indstilling fra bestyrelsen giver Hjørring amtsråd tilladelse til, at der installeres en telefon på sygehuset. Der oprettes en handelsstandsforening samt en afdeling af Dansk Arbejdsmandsforbund.

1906: – Teknisk Selskab opfører Teknisk Skole i Torvegade, hvorefter undervisningen flyttes fra

Hjørnet af Nygade og Algade. P. Christensen – nu Dyr-lægegården.

kommuneskolen til de nye lokaler. Skolen kostede 40.800 kr., hvoraf staten ydede 12.000 kr., Håndværkerforeningen 3.000 kr. og private 9.500 kr., mens resten blev skaffet til veje ved lån. Brønderslev Handelsstandsforening opretter en handelsskole. Hotel Phoenix opføres. En lønkonflikt resulterer i, at det kommunale brandkorps bliver ophævet. Ved den almindelige vælgerklasses valg af repræsentanter til sognerådet vælges to husmænd og to byboere.

1907: – Sognerådet overlader det til stadsingeniør Knudsen, Hjørring, at udarbejde en kloakeringsplan for den stærkt voksende del af kommunen. Omkostningerne, herunder bygning af en samlerkloak, beløb sig til ca. 30.000 kr. Højesteret afsiger dom i en sag anlagt mod stamhuset Birkelse vedrørende en udvidelse af Brønderslev kirke. Dommen giver stamhuset medhold i, at det ikke kan være forpligtet til at bekoste udvidelsen.

Menighedsrådet iværksætter derefter en indsamling af frivillige bidrag til en ny kirke, og der indkommer ca. 16.000 kr. Der blev købt grund og udarbejdet tegninger og overslag, men meningsforskelle mellem menighedsrådet og sognepræst, provst H. C. M. Krarup, der ønskede den gamle kirke udvidet, medførte, at kirkesagen gik i stå.

1908: – Sognerådsformand, blikkenslager N. Pedersen, overrumpler sognerådets øvrige medlemmer og skolekommissionen med et forslag om overgang til købstadsordnet skolevæsen, herunder mellemklasser ved kommuneskolen. Forslaget gav anledning til en bitter strid, der delte kommunens beboere i to grupper, men blev desuagtet vedtaget med seks stemmer mod tre. Samtidig indførtes en ordning, hvorefter alle skolebøger og alt skolemateriale udleveres gratis fra skolen. Brønderslev Husmandskreds stiftes.

1909: – Efter tre år uden et fast organiseret brandværn beslutter sognerådet at oprette et fast brandkorps bestående af en brandinspektør, to brandmestre og 14 menige brandmænd. Brandredskaberne får plads i et sprøjtehus.

Det første sognerådsvalg under loven om almindelig valgret og forholdstalsvalg fandt sted den 4. marts 1909. Der mødte socialdemokraterne med en partipolitisk liste, ligesom der opstilledes en liste for skoleordningens modstandere og en liste for skoleordningens tilhængere samt en husmandsliste og en håndværkerliste. Ved valget opnåede de tre førstnævnte lister at få valgt henholdsvis fire, tre og to repræsentanter i sognerådet. De to sidstnævnte lister fik ingen valgt.

1910: – Sognerådet forelægger spørgsmålet om oprettelse af et kommunalt vandværk samt elektricitetsværk ved et borgermøde. Tilslutningen var så stor, at man allerede otte dage efter mødet havde tegnet så mange forbrugere, at man kunne gå i gang med udarbejdelse af projektet.

1911: – Brønderslev Andelsslagteri begynder driften med en årlig anslået slagtekapacitet på 20.000 svin. Det ny vandværk og elektricitetsværk bliver taget i brug 1. oktober. Anlægsudgifterne beløb sig til 346.676,63 kr. Brønderslev private realskole, der gennem flere år har arbejdet under vanskelige økonomiske forhold, overtages af kommunen. Brønderslev kommuneskole får realafdeling.

1912: – Uagtet at sygehuset siden starten i 1895 var udvidet fra 36 til 50 senge, kunne det ikke tilfredsstillende det stigende behov. Det nære naboskab med Pedershåb viste sig også at have uheldige virkninger, hvorfor Hjørring amtsråd besluttede at flytte sygehuset til en grund på Øster Hedegårds mark nord for Hedelund.

Et engelsk selskab „The International Carbonising Co Lmt“ lejer 2.200 ha af Store Vildmose for en 10-årig periode og en årlig leje af 12.000 kr. Hensigten er at udnytte tørvejorden. Der stiftes en Landboforening for Brønderslev og Omegn med det formål „at virke for landbrugets fremme i alle dets enkelte grene og med de midler, der står til rådighed“. Medlemstallet var fra starten 385. Brønderslev kirke overgår til selveje.

Nygade omkring 1908.

1913: – Fabrikanterne Barslund og Bredvig etablerer et jernstøberi i Brønderslev. Brønderslev og Omegns Landboforening arrangerer det første dyrskue og starter landboauktionerne, der holdes under åben himmel.

1914: – Hjørring amts nye sygehus i Brønderslev tages i brug. Det er tegnet af arkitekt H. Vejby Christensen, Hjørring, og består af en hovedbygning med 40 senge og en epidemiafdeling med 12 senge foruden et vaskeri og andre nødvendige lokaliteter. Brønderslev kommune skænkede grunden, og udgifterne pr. seng andrager ca. 2.900 kr. Handels- og kontorfunktionærernes forbund får egen afdeling.

1915: – Mund- og klovsygen hærger omkring Brønderslev. Samtlige købmænd og ølhandlere i kommunen forpligter sig til fremtidig ikke at sælge eller udlevere spirituøse drikke til vagebønderende personer, der er hjemmehørende i

Rådhusgade omkring århundredskiftet. Til venstre smed Nielsen, nu Vendelbobanken. (Foto omkring 1900).

kommunen, men som på grund af drikfældighed falder det offentlige til byrde. Samtidig har de forpligtet sig til ikke at udlevere spiritus til unge mennesker og børn, medmindre der er fuld sikkerhed for, at det købte ikke kommer i sådanne personers besiddelse. Fattige i Brønderslev opfordres til at samle aks på markerne efter høst, for at sikre føden under den truende situation. Et automobil fra Ålborg henstillet i hotel Brønderslevs gård bliver stjålet. På vej mod Ålborg mistede tyvene herredømmet over vognen op påkørte en telefonpæl. Motivet betegnes som „en gåde for folk, da man som regel ikke kommer ret langt med så stor en tyvekost“, hedder det i bladenes reportage af begivenheden, der har „vakt stor opmærksomhed i byen“.

1916: – Sognerådet lader opføre et alderdomshjem med plads til 14 „gamle, veltjente, men dårligt økonomisk stillede medborgere, der her kan henleve deres sidste dage“. Uagtet at der var

tale om en åbenbar trang for et sådant hjem, var der det første år kun seks personer, som meldte sig. Udgifterne ved opførelsen af hjemmet beløb sig til 55.934 kr.

1917: – Antallet af sognerådsmedlemmer udvides til 13, og ved valget den 7. marts kom det til at bestå af fem socialdemokrater, tre borgerlige, tre radikale, en husmand og en repræsentant for en speciel pedershåbliste. Savnet af et større kirkerum medfører, at man iværksætter en ny indsamling, og i løbet af kort tid indsamledes 70.000 kr., hvorefter staten bevilgede 100.000 kr. fordelt på tre år, og sognerådet tiltrådte garanti for et lån på 50.000 kr. I februar måned iværksætter tyskerne blokade og uindskrænket u-bådskrig, hvorved Danmarks forsyning med fast udenlandsk brændsel trues. Da kul- og kokspriserne samtidig steg til uanede højder, blev spørgsmålet om Store Vildmoses udnyttelse til fremskaffelse af brændsel aktuelt. Et memorandum udarbejdet af professor Th. Westermann blev den 5. november overdraget til landbrugsministeriet. Heri påpeges den rådende brændselsnød, arbejdsløsheden og trangen til indvinding af jord, og der stilles forslag om, at staten erhverver og udnytter den store mose.

1918: – Folketinget vedtager den 4. marts at erhverve 5.000 ha af Store Vildmose og stiller umiddelbart efter 40.000 kr. til rådighed til en forundersøgelse af mosens afvandingsforhold. I løbet af sommeren lader Statens Grundforbedringsudvalg under ledelse af geologen, dr. phil. Knud Jessen foretage en bundundersøgelse med 200 borer. Birkelse gods mente imidlertid, at

det var bundet af en kontrakt med et engelsk selskab, hvorfor sagen trak ud. I midten af juli måned konstateredes de første tilfælde af den spanske syge i Vendsyssel, og i de følgende uger og måneder hærgede den landsdelen. I Brønderslev var det Pedershåbs store virksomhed, det først gik ud over, idet en halv snes mand på en enkelt dag blev syge. Mange bukkede under for sygdommen, og endnu flere blev mærket for livstid. Ingen vidste sig sikker, og alle frygtede, at næste gang kirkeklokkerne ringede, var det måske dem, der blev ringet for. På Brønderslevvegnen kulminerede sygdommen i ugen fra 10.–16. november, hvor der konstateredes 238 tilfælde mod 207 ugen før.

1919: – De gamle gadelyslamper til gas udskiftes med elektriske glødelamper. Arkitekt Valdemar Schmidt udarbejder tegning og overslag til en ny kirke. Omkostningerne anslås til 250.000 kr., men prisstigningen på materialer og stigningen i arbejdslønnen gør, at man forudser, at overslaget ikke kan holde. Frelsens hær opfører egen bygning.

1920: – Efter at årelange bestræbelser for en flytning af Herredskontoret fra Hjørring til Brønderslev var endt uden resultat, da „flertallet af herredets samlede befolkning var imod flytningen“, oprettedes et bitingssted i Brønderslev, hvor der holdes fast retsdag den første og tredje mandag i hver måned og de andre mandage efter behov. Det vedtages at dele kirkebyggeriet i to afsnit, således at det projekterede fritstående tårn først opføres senere. Grundstenen til den nye

*Brønderslev realskole (nu forskolen) set fra vest.
(Foto fra omkring 1908).*

kirkebygning nedlægges derefter den 20. august. Det nye rådhus tages i brug. I stueetagen er kommunens administrationslokaler, på 1. sal rådsal, udvalgsværelser og desuden retssal og andre lokaler. Endvidere tager sognerådet initiativet til opførelse af en markedspavillon, hvis restauration udlejes. Vildmosekommissionen nedsættes med forpagter Chr. Sonne som formand og begynder straks arbejdet. Fra anden side fremsættes vidtgående forslag om mosens udnyttelse. Et af disse går ud på, at 3.000 ha beliggende mod nord og vest og opdelt i syv parceller skulle danne grundlaget for et elektricitetsværk, der skulle forsyne hele Vendsyssel med elektricitet – med et forbrug beregnet på 450.000 tørv om året.

1921: – Efter mange og lange forhandlinger oprinder den 1. april, den dag, som befolkningens store flertal havde set hen til med forventning: byen bliver købstad. Ved midnatstid mellem den

31. marts og 1. april samledes et stort antal af byens borgere foran rådhuset, og da klokken slog 12, trådte Brønderslevs sidste sognerådsformand, købmand Andreas Tolstrup, frem og meddelte, at Brønderslev nu var blevet købstad. Dagen blev i øvrigt indledt med en festgudstjeneste i kirken, hvor sognepræst F. L. F. Dahl prædikede og sluttede med at sige: „Og så beder vi for købstaden Brønderslev, at Gud vil gøre dens fremtid lys og lykkelig. Gid staden aldrig må vokse fra sin vugge, fra det Fadervor, den tog i arv efter landsbyen“. Ved en festmiddag paa hotel Brønderslev blev der holdt en række taler bl. a. af indenrigsministeriets repræsentant, fuldmægtig L. Borbjerg, der oplyste, at loven om at gøre Brønderslev til købstad kun havde været 19 dage om at passere Rigsdagen. Ligeledes blev der talt af den nyvalgte borgmester, overlærer Markus Hansen, inden festdeltagerne begav sig til pladsen foran rådhuset, hvor købmand Andreas Tolstrup, den mand, der havde trukket det store læs, rundede festen af med at udtrykke håbet om, at det nye, som nu kommer, må blive, og at det, der svandt, arbejdsomhed og nøjsomhed, må følge befolkningen ind i det nye. Til festen havde forfatteren Jens Thise skrevet en sang, hvis sidste vers lød således:

Så stig da frem, du nye tid,
i forårmorgenrøde
på vagt og gør dig flid
de nye krav at møde.
Ved ærlig vilje, mandemod
der skabes kan en fremtid god
til byens gavn og ære.

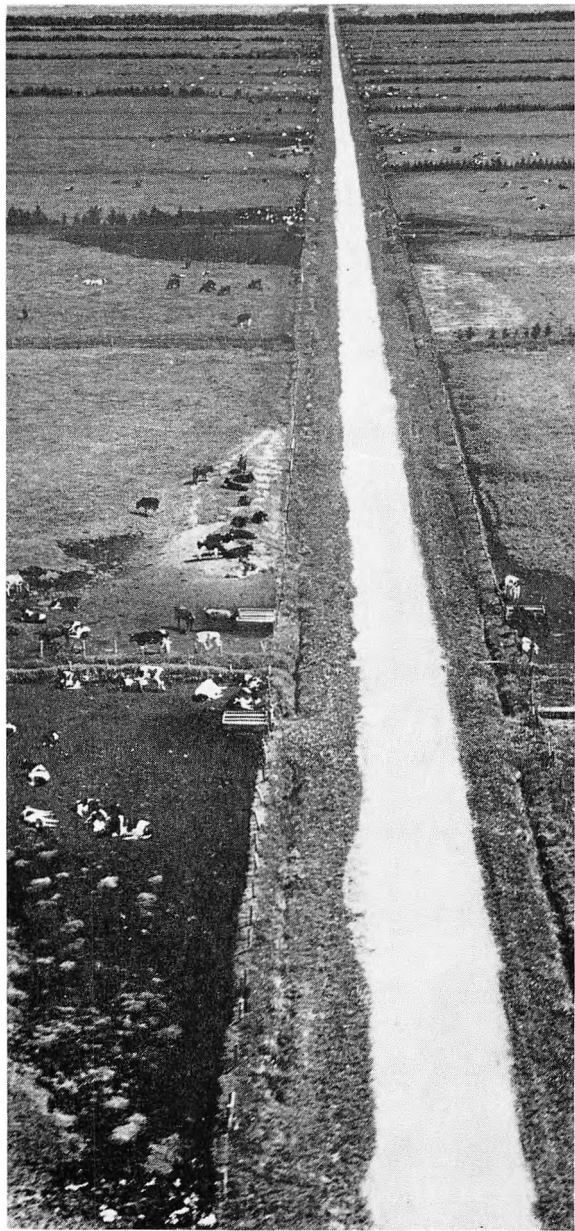
1922: – Brønderslev nye kirke indvies den 26. marts. Den har 540 siddepladser, og byggeomkostningerne beløb sig til ca. 400.000 kr., heri dog indbefattet tårnet, der først blev opført i 1927. Et konsortium repræsenteret ved dyrlæge Th. P. Therkildsen køber Agdrup mejeris bygninger og inventar for 17.500 kr. Tanken er at indrette et dampvaskeri i bygningen. F. D. F. får tilladelse til at overrisle fabrikant P. Niensens eng og benytte den til skøjtebane. Byrådet fører en længere debat om en nedsættelse af brændevinsafgiften, der årligt indbringer 7.000 kr. Forslaget møder modstand fra enkelte medlemmer, der peger på, at beløbet ikke er tilstrækkeligt til at dække omkostningerne, blot en enkelt familie odelægges ved overdreven spiritusnydelse. Der er, blev der under debatten sagt, en forretning i byen, som sælger portvin for en krone pr. flaske, og politiet er ked af det. Byrådets flertal gik dog ind for en mindre nedsættelse, idet man gjorde gældende, at afgiften var større i Brønderslev end i andre byer. Ændringer af brandpolitivedtægten medfører, at det fremover er forbudt at opføre ejendomme med stråtag i selve byen, og at bestående stråtage skal fjernes i løbet af to år.

1923: – Arbejdsløsheden tager til på en sådan måde, at byen ikke er i stand til uden bistand fra staten at klare problemerne. Byrådet beslutter derfor at sende en deputation til indenrigsministeren for om muligt at opnå den fornødne støtte. Byens økonomiske situation afspejler sig i den skattepligtige indtægt, der beløber sig til 4.472.730 kr. mod 4.287.190 kr. det foregående år. En følge bliver, at skatteprocenten må for-

højes fra 11 til 16 og ligningsprocenten fra 6,9 til 10,75. I fuldt alvor diskuterer man, om det vil være muligt for byens 1845 skatteydere at betale den pålignede skat. Grænsen er ikke blot nået, den er overskredet.

1924: – Byrådet forsøger uden held at få Børglum herreds tingsted flyttet til Brønderslev. Med henblik på en udvidelse af højspændingsværket udbyder Brønderslev byråd til tegning et lån på 200.000 kr. Tolstrupvejen er ved den nye viadukt i en sådan forfatning, at den ikke kan befærdes, hvilket giver anledning til klager til kommunens vejvæsen, som opfordres til at få forholdene bragt i orden, så oplandets beboere atter kan komme til byen. Byrådet går ind for oprettelse af et offentligt slagtehus. Postruten Brønderslev-Hellum indskrænkes til Brønderslev-Jerslev. Årsagen er Vodskov-Østervrå-banens åbning.

1925: – Arbejdet med kultiveringen af Store Vildmose er nu så langt fremme, at udlejningen af græsfenner kan tage sin begyndelse. Brønderslev bibliotek får nye lokaler i Bredgade. Brønderslev kirke får en ny klokke, som bærer påskriften: „Jeg varer ved morgen, jeg varer ved kvæld og bed og tænk på din sjæl“. I midten af juli måned påbegyndes arbejdet på det nye kirketårn, og allerede i begyndelsen af oktober holdes rejsegilde. En voldsom brand hærger i midten af august Store Vildmose, hvor store arealer af højmosen ødelægges. Der gives tilladelse til udstykning af Griishøjgård, der af Statens Jordlovsudvalg er købt af Birkelse gods. Fabrikant P. Nielsen

Blokhus-Vildmosevejen med fenerne i Store Vildmose.
(Luftfoto: T. Balslev 1969).

stiller forslag om, at der i Brønderslev stiftes en „Præcis-forening“. Som forholdene nu ligger, tales der for meget for sløjheden, siger han. Derfor bør folk, der kommer mere end 10 minutter for sent til et møde, erlægge en bøde. Store Brønderslev marked havde 15–20.000 gæster. Alene med statsbanerne ankom 2.300 rejsende til byen. Den 1. oktober åbnes en ny bilrute mellem Brønderslev og Dybvad. Køreplanen bliver dog ikke modtaget med lutter ros, idet f. eks. aftenuren fra Brønderslev til Dybvad tager 9 timer og 50 minutter. Det skyldes, at der 8 timer og 10 minutter gøres ophold i Hellum. I årets sidste måneder konstateres der flere tilfælde af paratyfus. Mund- og klovsygen raser. Socialdemokraterne mister flertallet i ligningskommissionen. De forskellige arbejdsorganisationer samles i Arbejdernes Fællesorganisation.

1926: – Der aabnes en kur- og lysbadeanstalt i byen. Byrådet giver forsørgelsesudvalget tilladelse til at udbetale 20 kr. i brændselshjælp til de aldersrentenydere, der modtog hjælp i 1925. Trods store økonomiske vanskeligheder kan pengeinstitutterne oplyse, at terminerne er forløbet fuldt ud tilfredsstillende. Margarinefabrikant G. Bowin, Hillerød, der ejer nogle grunde ved Vestergade, kaldet Klintøs have, påbegynder opførelsen af fem to-families ejendomme.

1927: – Tårnet på den nye kirke indvies. Der konstateres et tilfælde af sovesyge. Den angrebne er en ung mand, der sov uafbrudt i fem døgn. Beskæftigelsen volder stadig store besværligheder. Byrådet nedsætter derfor et udvalg, der skal un-

dersøge mulighederne for beskæftigelse af de langvarigt arbejdsløse. Der satses på grøftegravning og ordning af vejrabatter. Større vejarbejder tillader økonomien dog ikke. Omegnens transformatorforeninger og Brønderslev el-værk enes om en rabatordning for elektricitet anvendt til forskellige arbejder inden for landbruget. Prisen bliver ikke højere end 20–25 øre pr. kw. Ry å skal reguleres, og det betyder beskæftigelse for 35–40 mand. Politimesteren giver tilladelse til dans mellem bordene paa hotel Phønix, hvilket får Brønderslev Afholdsforening, Blå Kors samt baptisternes og metodisternes kirkesamfund til at indkalde til et protestmøde. En flyvemaskine passerer den 18. oktober i betydelig højde Brønderslev for sydgående. Den store udvidelse af el-værket er nu gennemført. Udvidelsen har kostet 293.000 kr. og betyder, at el-værket nu råder over fire motorer på tilsammen 1100 hk. Med udvidelsen skulle el-værket være i stand til at klare forsyningen et godt stykke frem i tiden. Byrådet vedtager samtidig at nedsætte el-prisen med 5 øre pr. kw.

1928: – Indenrigsministeriet godkender Brønderslevs byvåben. Det er tegnet af heraldikeren Poul Bredo Grandjean, og motivet to tandhjul og en plov hentyder til byens industri og egnens landbrug. Pavillonon Hedelund bliver udvidet for 3.000 kr. Byrådet beslutter at nedlægge den kommunale installationsforretning. Politimesteren meddeler, at det gamle torv efter istandsættelsen må anses for velegnet som parkeringsplads for biler. Direktør Svend Vedels skoleteater besøger Brønderslev, hvor børnene for 50 øre kunne overvære opførelsen af „Elverhøj“. Overlægestillingen

ved Brønderslev sygehus opslaa ledigt, men blokeres af Almindelig dansk Lægeforening, der finder årslønnen paa 11.000 kr. for lille. Først efter en række forhandlinger bliver stillingen besat. Der installeres radio på sygehusets patientstuer.

1929: – Dyr læge Axel Richard Møller afløser overlærer Markus Hansen som borgmester. Dansk Arbejdes lokale afdeling arrangerer sammen med Brønderslev håndværkerforening en stor erhvervsudstilling. Statsminister Th. Stauning er udstillingens protektor og holder åbningstalen, hvori han hylder initiativet i et område, der er så stærkt præget af landbrugets indstilling. Bruger man dansk arbejde, øger man beskæftigelsen, og det vil være i alles interesse, sagde Th. Stauning. Udstillingen blev en stor succes, idet den blev besøgt af mere end 10.000 mennesker.

1930: – Der træffes beslutning om, at Brønderslev kommune indtræder som parthaver i sygehuset, og ejerforholdet fastsættes til 60 pct. for amtet og 40 pct. for byen. Det nyoprettede embede som kapellan ved Brønderslev og Serritslev menigheder besættes med cand. theol. Johs. Juhl Nielsen. Pengeinstitutterne nedsætter indlånsrenten med en halv pct. til 4,5 pct. Bygningsvedtægten ændres således, at der ved opførelse af nye bygninger skal anlægges fortøve, inden bygningen må tages i brug. Sammen med Tolstrup-Stenum og Vrensted-These kommuner gennemfører Brønderslev kommune en omfattende istandsættelse af Brønderslev-Løkken-vejen, som længe har været i en elendig forfatning. Aflæggelse af svendep prøve overdra-

ges Fællesorganisationen for Industri og Håndværk. Beskæftigelsen er nu så stor, at det kniber med at skaffe den nødvendige arbejdskraft.

1931: – Den nye holdeplads for droschebiler mellem posthuset og banegården tages i brug. Den betegnes som særdeles velegnet, men for lille og uden muligheder for udvidelse. Tone- og talefilmen holder sit indtog i Brønderslev. Det er biografteatret „Bien“, der har ladet installere et B & O anlæg. Premierefilmen er operettefilmen „Drømmenes vals“. Boligbyggeriet slår alle rekorder, idet der opføres 42 nye lejligheder mod kun en snes stykker i de nærmest foregående år. Desuden er opført adskillige virksomheder, bl. a. har Pedershåb gennemført en betydelig udvidelse. Folkebiblioteket udvides. Der indrettes en læsesal, hvor folk i ro og mag kan fordybe sig i det læsestof, som biblioteket byder på, og al tænkelig vejledning. Byens mølle, tilhørende Søren Chr. Nielsen, nedbrænder til grunden. Brandårsagen er en aksel, som løb varm, hvilket kostede mølleren en bøde på 100 kr. Et indbrud hos isenkræmmer Jens Stagsted, hvor der stjæles to revolvere og 25 patroner, medfører, at der over for myndighederne rejses krav om ansættelse af statspoliti i Brønderslev.

1932: – Udvidelsen af Brønderslev sygehus påbegyndes på grundlag af tegninger udarbejdet af arkitekterne H. Carl Andreasen og Asger Jepsen, København. Udvidelsen betyder, at antallet af sengepladser kommer op på 81. En ny kirkeklokke hænges op den 3. februar. Brønderslev andelsmejeri går over til salg af mælk i fla-

Brønderslev sygehus. (Luftfoto: T. Balslev 1969).

sker og indfører samtidig langtidspasteuriseret mælk. Den 13. februar brænder udlængerne til Kornumgård. Ejeren deltog i landboforeningens generalforsamling, da meddelelsen om branden blev givet. Det fik til følge, at generalforsamlingen gik i opløsning, idet alle ville til brand. Ved et møde arrangeret af menighedsrådet drøftede man indførelse af særkalk ved altergang. 33 stemte for brugen af særkalk og fælleskalk, mens 23 stemte imod. Et forslag fremsat af socialminister K. K. Steincke om, at de handlende skal give rabat til arbejdsløse, drøftedes ved et møde arrangeret af Brønderslev Handelsstandsforening og Brønderslev Købmandsforening. Forslaget blev dog enstemmigt afvist og betegnet som en ekstraskat, hvilket man meddelte byrådet.

1933: – Der fremsættes planer om i Store Vildmose at oprette en opdrætningscentral for tuberkulosefrie kvier. Hjælpekasseeinstitutionen ophører den 1. april, men i begyndelsen af februar viser

det sig, at kassens midler er opbrugte. Det drejer sig om 35.000 kr. bevilget af kommunen samt et statstilskud på 2400 kr. Hjælpekasseeinstitutionen må således fungere uden midler den sidste måned. Brønderslev andelsslagteri efterbetaler for året 1932 10,43 øre pr. kg. En voldsom influenzaepidemi raser i februar måned i Brønderslev, hvor indtil to-trediedele af skolernes elever er sygemeldte og sygehuset overfyldt. Spørgsmålet om oprettelse af et fjerkræslagteri diskuteres livligt, men tanken må opgives, da det tilstrækkelige antal slagtedyrløse ikke kan tegnes. En landvæsenskommission afsiger kendelse gående ud på, at Nørreå skal reguleres og uddybes og Sønder mølle nedlægges.

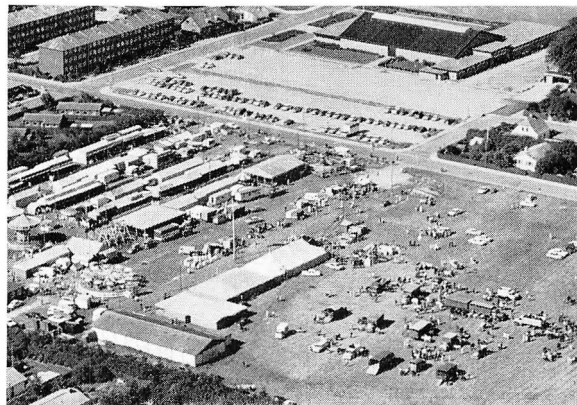
1934: – I Store Vildmose gøres et værdifuldt oldtidsfund i form af et tyrehoved i bronze. Fundet viser, at tyredyrkelsen i de sidste århundreder før Kristi fødsel havde udløbere til det nordlige Jylland. Brønderslev sygekasse indfører obligatorisk begravelseskasse for alle medlemmer.

Brønderslevs første borgmester, overlærer Markus Hansen, afgår ved døden den 5. oktober. Statsbanerne meddeler byrådet, at parkering af biler på stationspladsen må ophøre fra årets udgang. Der opføres et nyt andelsmejeri i Store Vildmose, som skal fungere som forsøgsmejeri. Proprietær Ludvig Christiansen sælger Smalbygård til hjemvendt dansk-amerikaner Jakob Jensen, Stenum, for 109.000 kr.

1935: – Brønderslev og Omegns Landboforening opfører en landbrugsfaglig ungdomsskole med

det formål at forbedre mulighederne for en god faglig uddannelse. Omkostningerne ved byggeriet indbefattet inventar beløb sig til 37.000 kr. En kreds af byens borgere går i gang med en aktietegning med det formål at opføre et friluftsbad i Brønderslev. Aktierne var på 10 kr. pr. stk., og aktietegningen nåede op på 21.000 kr. Der opføres en centralgård og 19 avlsgårde i Store Vildmose. Landboauktionerne, der hidtil har været holdt under åben himmel, flytter ind i lejede lokaler i Gravensgade. En hestehaletyv huserer på Brøndersleveggen, hvor halen er skåret af 16 heste på Gammel Burholt. Efter at sagen er kommet frem, melder tyven sig til politiet og forklarer, at de 16 hestehaler er solgt for 9 kr. Til kronprinsparrets bryllupsgave indsamles på Brøndersleveggen 695 kr.

1936: – Brønderslev friluftsbad indvies med et tre dages svømmestævne. Ved indvielsen talte bl. a. statsminister Th. Stauning. Friluftsbadet kostede i alt 80.000 kr., hvoraf de 59.000 kr. blev lånt med kommunegaranti. Folkebogsamlingen overgår til Biblioteket for Brønderslev og Omegn. På 50 årsdagen for gendarmslaget i 1886 samledes omkring 100 „veteraner“ til en festlig sammenkomst på markedspladsen, hvor der blev fortalt historier fra den minderige dag såvel som fra provisorietiden i øvrigt. Initiativtageren til sammenkomsten var Anders Kjær, Mosbjerg, og blandt deltagerne var Lars Chr. Christensen, Rønnebjerg, hvis optræden på markedspladsen i 1886 blev den indirekte årsag til optøjerne.

Brønderslev marked 1969. I baggrunden Brønderslevhallen. (Luftfoto: T. Balslev 1969).

1937: – Socialdemokratiet opnår flertal i byrådet og vælger redaktør Jacob Sørensen som borgmester. Brønderslev andelsslakteri meddeler, at der gives andelshaverne forskud på svinekort ved henvendelse til slagteriets kontor. Jysk Klokkestøberi og Maskinfabrik lader foretage en boring efter naturgas på støberiets grund. Der nedsættes et udvalg, hvis opgave skal være at forberede og tilrettelægge et skoleidrætsstævne for Hjørring amt i 1938. Barbermestrene i Brønderslev omgås for tiden med tanken om en stor fællessalon med tip-top moderne indretning. Byens 10 barberer har holdt møde om sagen, der har fået tilslutning fra flere mestre, bl. a. under henvisning til de betydelige besparelser, der vil kunne opnås på huslejen.

1938: – Det jyske ungskeue er i dagene 14. til 17. juni henlagt til Brønderslev. Skuet blev åbnet i strålende sol af landstingsmand H. Hauch, der

udtrykte håbet om, at det måtte medvirke til at styrke bondens tro på erhvervets fremtid. Ungskuets fjerde dag druknede i regn, hvorfor besøget kun nåede op på knap 43.000 mennesker. Men Brønderslev havde vist, at den kunne klare et så stort arrangement, hvorfor byen også bejlede til ungskuet i 1939 og i stærk konkurrence med fire andre købstæder fik ja fra Foreningen af jyske Landboforeninger. Kommunen påbegynder opførelsen af aldersrenteboligerne i Søndergade, der rummer 12 boliger for enlige og seks for ægtepar.

1939: – Det jyske ungsku åbnes i silende regn og tegnede sig gråt i gråt. Landstingsmand H. Hauch sagde i sin åbningstale, at ungskuet viser, at trods alle vanskeligheder og uro ude som inde fra står landbruget med et bedre produktionsapparat og en større konkurrenceevne end nogen sinde før. Besøget nåede op på 41.000. Regnvejret havde i øvrigt til følge, at byens forretninger i løbet af få timer måtte melde udsolgt for regnfrakker og gummistøvler. Statens Jordlovsudvalg køber Gammel Burholt med udstykning for øje. I løbet af august begynder den truende udenrigspolitiske situation at præge stemningen. Den 27. august ser gasværket sig nødsaget til at standse salget af gasværkskoks, fordi folk er begyndt at hamstre. Markedet den 4. september var stærkt præget af krigens udbrud to dage tidligere og bombenedkastninger over Esbjerg. Nedrivningen af telte og boder gik ikke stille af, men skete med bulder og brag og på en sådan måde, at der var folk i byen, der ved midnatstid sprang op af deres senge og løb ud på gaden iført nattøj, fordi

de troede, at de befandt sig midt i krigens tummel. 50 unge fra byen og egnen indkaldtes til ekstra soldatertjeneste. Røde Kors opfordrer alle sunde kvinder samt militærfrie mænd i alderen fra 18 til 60 år om snarest at lade sig blodtypebestemme, ligesom der arrangeres samaritterkursus. Politiet gør opmærksom på, at det vil være klogt at forberede sig på mørklægning.

1940: – De tyske tropper holder deres indtog i Brønderslev den 10. april. Der indføres total mørklægning. Unge pigers fraternisering med besættelsestropperne får politiet til at gribe ind allerede den 16. april. Der gennemføres en optælling af kartoffellagrenes størrelse, og forhandlere af petroleum skal hver onsdag indsende opgørelse over beholdning og salg til brændselsudvalget. Få dage efter de tyske troppers ankomst gik en ung mand rundt i byen, hvor han falbød et skilt, hvorpå der med iøjnefaldende bogstaver var trykt: „Ti stille med, hvad De ikke ved“. Der oprettes en ny retskreds bestående af dele af Børglum og Dronninglund herreder, for hvilket tingstedet bliver i Brønderslev. Retskredsen får kontorer og dommerbolig i Bredgade, men tingstedet bliver som hidtil i den kommunale administrationsbygning. Til dommer udnævnes Johannes Jensen, Roskilde. 2700 kvier og 200–300 heste skal opdrættes i Store Vildmose, hvor der i løbet af sommeren også anlægges 13 store tørveværker. Der indføres legitimationskort.

1941: – Brønderslev begynder nu for alvor at mærke besættelsen. Betydelige troppestykker får kvarter i byen, og der noteres en alvorlig stigning

af kønssygdomme. Den af krigssituationen skabte nye organisation, Danske Kvinders Samfundstjeneste, lader indsamle nedfaldsfrugt til fremstilling af marmelade, som uddeles til trængende familier med børn. Marmeladen uddeles gratis i Rådhuskælderen, men interesserede skal selv medbringe emballage. I slutningen af februar arrangeres der en alsangsaften på hotel Phønix. Gasprisen forhøjes med 5 øre pr. kubikmeter til 33 øre. Byrådet beslutter at producere mindst 5 millioner tørv, og befolkningen opfordres til at bistå med, at sygehuset kan få den nødvendige mængde. Der stiftes en boligforening, som får navnet Fredensbo.

1942: – Borgmester Jacob Sørensen afgår ved døden og efterfølges af bogtrykker Thorvald Jensen. Der gennemføres en udvidelse af alderdomshjemmet, som herefter får plads til 30 beboere. Husvagterne i Brønderslev skal inden 1. november være forsynet med gasmasker, der kan købes hos Falck for 21,60 kr. pr. stk. PM-boligforening stiftes og får igangsættelsestilladelse til opførelse af 24 små lejligheder i Søndergade. DKS gennemfører en indsamling af tøj til små børn.

1943: – Gestapo holder sit indtog i Brønderslev med fire feldgendarmer. Den 29. august bliver borgmester Th. Jensen og politiassistent M. Bendtson anholdt af tyske soldater, der førte dem til den tyske kommandant. Denne meddelte, at der var erklæret undtagelsestilstand i byen.

Det betød, at embedsmænd og funktionærer ved offentlige institutioner fortsat skulle

udfylde deres tjenestepligt og efterkomme anvisninger fra besættelsesmagten, at sammenstimling af flere end fem personer var forbudt, at der indførtes spærretid fra mørkets frembrud til kl. 6 den næste morgen, at strejker var forbudt, at der kunne oprettes tyske standretter, og at der i forbindelse med voldshandlinger, sammenstimlinger og lignende „hensynsløst ville blive gjort brug af skydevåben“. For Brønderslevs vedkommende blev udgangsforbudet håndhævet med megen strengthed. Der oprettes en samlestad i Brønderslev med det formål at lempe vanskelighederne ved handel med kreaturer. Markedspladsen gennemgaves af besættelsesmagten, som indretter et net af skyttegrave.

1944: – Brønderslev byråd henleder opmærksomheden på et areal på Grindstedgårds jorder, som man finder velegnet ved placeringen af et nordjysk sindssygehospital. Der oprettes forskellige modstandsgrupper i Brønderslev og omegn, som hurtigt bliver meget aktive i forbindelse med våbenedkastninger og våbentransporter. En undersøgelse foretaget af cand. polit. Helge Hinz vedrørende forholdet mellem købstæderne og deres opland viser, at Brønderslev har 9.600 oplandskunder. Byrådet ændrer den gældende ligningskala således, at „nulpunktet“ flyttes fra 4.300 til 4.800 kr. Pedershåb maskinfabrik er den 23. januar udsat for en sabotagehandling, hvorved en fræse- og høvlemaskine blev ødelagt. Sabotagen betød dog ikke væsentlige forstyrrelser i den daglige drift. Indretningen af underjordiske beskyttelsesrum tager sin begyndelse. Brønderslev ret behandler et stigende antal krisesager.

Brønderslev vartegn - vandtårnet ved hovedvej A 14. (Luftfoto: T. Balslev 1969).

1945: – Den 12. januar bliver dyrlæge Axel R. Møller telefonisk kaldt ud til et sygt dyr. Han havde samme aften besøg af sin assistent, og sammen tog de af sted. Ved jernbaneoverskæringen i Vestergade blev de standset af lederen fra „Peter-gruppen“ og tre andre mænd, som tvang dem ind i en bil, der kørte i retning af Ålborg. Lidt syd for Vestbjerg Bakke blev begge dyrlæger dræbt ved nakkeskud. Den 5. maj kl. 14 etableres et møde på Teknisk Skole, hvori deltog repræsentanter for modstandsbevægelsen og general von Boer. Generalen og hans stab erklærede sig rede til øjeblikkelig at indstille kampen. Flytningestrømmen i månederne før befrielsen havde været i mærkbar stigning, og efter den 5. maj meldte sig spørgsmålet om deres videre placering, indtil en hjemsendelse kunne finde sted.

For Brønderslevs vedkommende blev der truffet beslutning om oprettelse af en lejr i den af værne-magten opførte baraklejr på markedspladsen, og her holdt de første 92 flygtninge deres indtog den 16. maj. De kom fra Øster Brønderslev og blev den 31. maj efterfulgt af 219 flygtninge, der havde været indkvarteret paa Højskolehjemmet i Vrå. Bevogtningen var i begyndelsen overdraget til et civilt vagtværn, som omkring midten af juni blev afløst af mandskab fra CB-korpset. Brønderslev og Omegns Landboforening vedtager at opføre egen auktionshal. Der gennemføres en pengeombytning. Administrationsbygningen på Pedershåb hærages af en voldsom brand.

1946: – Indenrigsminister Ejner Kjær fremsætter lovforslag om opførelse af et nyt sindssygehospital

ved Brønderslev. Hospitalet skal have plads til 600 patienter og indrettes med eneværelser til patienterne og en behandlingsafdeling. Byggekostningerne anslås til 15 mill. kr. Uagtet at der var tale om bred uenighed om placeringen, blev loven vedtaget ikke mindst takket være en forbilledlig indsats fra indenrigsminister Ejner Kjær og L. Quist Hansen, begge valgt i Vråkredsen. Avlsbygningerne på Kornumgård ødelægges ved en voldsom brand. Under slukningsarbejdet anvendte brandvæsenet vand fra nogle grøfter, som viste sig at være inficeret med tyfusbaciller fra den nærliggende flygtningelejr „Gotenlager“, og flere af gårdens folk blev angrebet af sygdommen.

1947: – Flygtningelejren i Brønderslev bliver i marts måned rømmet. 450 flygtninge overføres til „Ålborg Vest“, mens resten rejser hjem. I de to år, lejren har bestået, havde i alt 1454 personer ophold her. Allerede i juli måned går man i gang med nedbrydningen af lejrens barakker. Brændselsituationen er stadig meget alvorlig. Undervisningen på den gamle realskole er indstillet, og om mandagen møder børnene først ved middagstid, da det efter søndagen ikke er muligt at få opvarmet skoleklasserne. Byrådet giver Brønderslev sygehus tilladelse til at installere oliefyur, hvilket betyder en besparelse på indtil 55 pct. Der indføres en sundhedsplejerskeordning, og der ansættes en sundhedsplejerske.

1948: – En funktionærbolig med plads til 33 funktionærer opføres i tilknytning til Brønderslev sygehus. Den midlertidige rutebilstation tages i

brug. Retten behandler en sag mod en halv snes borgere i byen, som har overtrådt de gældende bestemmelser vedrørende byggeri gående ud på, at der ikke må installeres centralvarme. For at afhjælpe bolignøden drøfter byrådet spørgsmålet om opførelse af husvildeboliger. Der henvises bl. a. til, at der på skolens loft bor syv familier, hvoraf nogle har flere børn, og som lever under yderst dårlige forhold. Resultatet bliver, at man køber „Brogården“ på Bryggerivej for 47.000 kr. Her kan indrettes syv lejligheder foruden fire lejligheder i ladebygningen. Retsopgøret er nu ved at være overstået.

1949: – Folketingsmand V. Fibiger anmelder i Folketinget forslag til beslutning gående ud på, at den vedtagne lov om et sindssygehospital i Brønderslev tages op til revision, og at det nye hospital placeres enten i Ålborg eller Hjørring. En nyoprettet stilling som skolelæge besættes med læge, fru Signe Engbæk Jensen. På Teknisk Skole indrettes et elektroteknisk laboratorium. 14 amerikanske journalister gæster Brønderslev for at bese Brønderslev maskinstation. Senere er Marshallplanens administrative leder i Europa, mr. Marshall, i byen i samme ærinde. Ligningsprocenten fastsættes uforandret til 9, mens „nulpunktet“ forhøjes fra 6000 til 7000 kr. Kommuneskolens elever opretter elevråd. Brønderslev Tennisklub indvier nyt klubhus. Trafikministeren har på ny set paa spørgsmålet om flytningen af banegården, men da udgifterne bliver på ca. 6 mill. kr., kan der ikke siges noget om, når arbejdet for alvor kommer i gang. Der nedsættes et udvalg, der skal søge at skaffe midler til køb af Den jyske Udstil-

*Statshospitalet ved Brønderslev.
(Luftfoto: T. Balslev 1969).*

lings klokkespil, der er støbt i Brønderslev, og som man ønsker at skænke byen.

1950: – Brønderslev og omegns landboforening indvier institutionen „Landbrugsgården“. De ugentlige auktioner overgår til at være kastningsfrie, hvilket betyder, at der kun må tilføres dyr, der er optaget i registret. Trods det, at der er kostet omkring 3 mill. kr. på en regulering og uddybning af Ry å, har åen under det kraftige regnskyl i september ikke været i stand til at tage imod vandmasserne. Engene langs åen fra Øster Brønderslev til dens udløb i Limfjorden står under vand, og der meldes om huse langs med åen, hvor vandet står højt i stuerne. Ved en festlighed den 19. oktober indviede Indre Missions formand, pastor Chr. Bartholdy, det nye missionshus beliggende i Bredgade. Der konstateres flere tilfælde af børnelammelse. Byrådet bevilger 91.000 kr. til istandsættelse af Smalbyvej. Grundejerne skal udrede 95 kr. pr. løbende meter.

1951: – Kongeparret aflægger besøg i Brønderslev. Tøjomsyningscentralen, der startede under krigen, og som har modtaget betydelige tilskud fra starten, ophører med at fungere, idet man mener, at forholdene nu er ved at være normale. Falcks redningskorps opfører en ny redningsstation. Ved en sammenkomst på 10-årsdagen for oprettelse af en lokal afdeling af LAB oplystes det, at der i løbet af de 10 år er indsamlet 2 mill. kg spild, hvilket svarer til opfodning af 4000–5000 svin. Skoleinspektør Johannes Sørensen udnævnes til stadsskoleinspektør. Spørgsmålet om et rensningsanlæg drøftes i byrådet i forbindelse med planerne om en række kloakeringsarbejder. Udgifterne anslås til ca. 700.000 kr., hvoraf 300.000 kr. kan beregnes som beredskabsarbejde. Men det er jo ingen sag, der er aktuel i øjeblikket, hedder det i et byrådsreferat.

1952: – Firmsport stiftes. Efter indstilling fra mælkeudvalget giver byrådet tilladelse til at forhøje prisen for sødmælk med en øre pr. liter til 49 øre. Ved rejsegildet på aldersrenteboligerne på markedspladsen oplystes det, at byggeriet kommer til at koste ca. 800.000 kr. Med støtte fra byrådet har idrætsforeningen ladet opsætte projektører på stadion. Befolkningstallet er nu oppe på 8.272. Civilforsvaret lader uddanne 14 ledere, som skal lede karréværnet, hvortil er anmeldt 224 frivillige.

1953: – I Folketinget fremsættes forslag om en ændring af den vedtagne lov om et sindssygehospital ved Brønderslev, således at hospitalet får plads til 300 patienter mod oprindelig vedtaget

600, mens der i Ålborg til gengæld opføres et hospital med plads til 250 patienter. Ændringen vedtages, og den 1. september bevilgedes forskudsvis 428.000 kr., og den 8. september foretoges det første spadestik af indenrigsminister Axel Møller.

1954: – Arbejdet på en ny skole ved Søndergade påbegyndes. Frelsens Hær indvier nye lokaler. Arbejdet med en udbygning af Markedsvej påbegyndes. Der er foreløbig planlagt opførelse af 24 parcelhuse. Byrådsmødet den 22. januar blev det korteste i byens historie; det varede kun 30 sekunder. De gule spejderes hytte i Søndergade nedbrænder til grunden. Brandårsagen var en overophedet kakkellovn. Spørgsmålet om opførelse af en Brønderslev-hal diskuteres ivrigt, og et udvalg besøger Kolding og Vejen for at se på forholdene og få et overblik over udgifterne. Der forhandles med de kommuner, som kan komme på tale i forbindelse med en udvidelse af Brønderslev retskreds. Som skoleinspektør ved Søndergades skole udnævnes viceskoleinspektør Willy Kløve. Hedelund-pavillonen er nu ved at være genopført og indvies i begyndelsen af maj.

1955: – Mælkeprisen stiger med 4 øre til 68 øre pr. liter. Byrådet giver boligforeningen PM tilladelse til at forhøje boligafgiften med 4–5 kr. pr. måned. Der indføres selvekspedition på Brønderslev central, hvilket fremmer opkaldet. Indenrigsministeriet tillader kommunen at optage et lån paa en mill. kr. til forskellige anlægsarbejder. En ny beværtervedtægt gældende for syv år vedtages. Ændringerne betyder, at der højst kan gives otte bevillinger til udskænkning af stærke

Hovedvejskrydset i Brønderslev set fra øst og med Bredgade direkte i midten. (Luftfoto: T. Balslev 1969).

drikke inden for kommunen. Den ny CF-kommandocentral under Hedelund indvies og tages i brug. I forbindelse med indvielsen udtrykkes ønsket om, at centralen må betyde øget tilgang til CF. Hjemmeværnsgården på markedspladsen overtages af hjemmeværnskompaniet, som længe har arbejdet under vanskelige forhold. Søndergades skole tages i brug, endnu inden byggeriet er færdigt. Den ene af de to gymnastiksale bliver først færdig omkring 1. sept., og den anden vil først blive påbegyndt i løbet af et par år.

1956: – Bredgade får kviksølvlamper. Det drejer sig om 24 lamper på strækningen fra stationen til Skolegade. Byrådet bevilger kommunegaranti for et vandværk på Enggårdens mark, som vil koste ca. 40.000 kr. Hotel Phønix udvides og moderniseres for 300.000 kr. Ligningsprocenten stiger fra 9,5 til 10,5. Retskredsen udvides, idet dele af Nørresundby retskreds lægges ind under Brønderslev.

1957: – Den 7. oktober indvies det nye sindssyge-hospital. Hospitalet har 12 patientafdelinger, heraf fire vagtafdelinger med plads til 18 patienter og otte plejeafdelinger med plads til 28–30 patienter. Hospitalet tænkes fortrinsvis anvendt som hospital for ældre sindslidende. Statens Jordlovsudvalg køber med udstykning for øje 500 ha af Rebsengene. Suez-krisen medfører, at olietilførslerne til Brønderslev el-værk nedskæres med 20 pct., men vanskelighederne klares uden rationering. Finansudvalget bevilger 100.000 kr. til sænkningen af Vestergade og andre 100.000 kr. til arbejder i forbindelse med flytningen af jernbanestationen. Ved en løsøre- og hittegodsauktion paa hotel Phønix var tilstrømningen så voldsom, at folk faldt besvimele om, og en enkelt i ambulance måtte bringes til sygehuset.

1958: – Brønderslev bibliotek flytter ind i moderne og tidssvarende lokaler i hjørnebygningen Rådhusgade-Grønnegade. Røde Kors åbner børnehave i Hedelundsgade. Der indføres færdselsstriber på alle sidegader til Bredgade. Stadsskoleinspektør Johs. Sørensen tager sin afsked. Som hans efterfølger udnævnes skoleinspektør Willy Kløve og som ny skoleinspektør Elis E. Frederiksen, Skanderborg. Overgangen fra vekselstrøm til jævnstrøm nærmer sig nu sin afslutning. Byrådet køber et audiometer til anvendelse ved undervisningen af tunghøre børn og yder tilskud til uddannelse af en tunghørelærer. Biblioteket tilbyder at fungere som mødecentral. Der meldte sig imidlertid ikke en eneste forening, hvorfor tilbudet blev gemt væk. Den tunge jord under sportspladsen på Søndergades skole gav ikke nogen god

græsvækst. Så fik man den idé at opfordre børnene til at indsamle regnorme. Resultatet var mellem 300.000 og 400.000 regnorme, som formåede at få liv i græsset.

1959: – Der oprettes et specielt skattekontor til afhjælpning af ligningskommissionens stigende arbejdsbyrde. Landboforeningen får tilladelse til at opføre en udstillingshal på markedspladsen. Kommunens indbyggertal er steget til 9.235. BOEFA overtager Brønderslev el-værk for 4.302.554 kr. Heraf bliver transformatorforeningernes andel 2.504.000 kr. Brønderslev andelslagteri tager nyt kølehus i brug. Skattebogen er udkommet for sidste gang, idet byrådet ikke kan godkende formen. Teknisk Skole får handelsministeriets tilladelse til at oprette forskole for maskinlærlinge. Danmarks Teltholderforening forespørger byrådet om mulighed for opstilling af en statue af professor Labri på markedspladsen. Meningen er delte, men man erklærer sig dog rede til at stille en plads til rådighed. Og så hørte man for øvrigt ikke mere til sagen. Byrådet drøfter muligheden for placering af et gymnasium i Brønderslev. Alderdomshjemmet udvides med en sygeafdeling med plads til ni personer.

1960: – Brønderslev ny kirke gennemgår en omfattende restaurering. Der etableres fodgængerovergange i det farlige Bredgade-kryds, og der indrettes parkeringsplads til 22 biler og 90 cykler ved sygehuset. Byrådet meddeler beroligende, at 98,6 pct. af byens ejendomme nu er rottefrie. Pedershåb maskinfabrik opfører en ny afdeling ved Saltumvej. Menighedsrådet behandler første

Banegården med banegårdspladsen set fra vest. (Luftfoto: T. Balslev 1969).

del af detailprojektet for den nye kirkegård, som betyder en udvidelse paa 1,5 ha svarende til 1000 gravpladser.

1961: – Brønderslev sygehus udvides og moderniseres. Fra 1. april indføres samlet skoletid ved Brønderslev kommunale skolevæsen. Forud for beslutningen foretoges en afstemning blandt hjemmene, som gav til resultat, at 57,4 pct. stemte for samlet skoletid og 42,6 pct. for delt skoletid. Kommunen køber Risagergård for 500.000 kr. Gårdens areal er på 34 tdr. land beliggende ved gården og 52 tdr. land eng i Store Vildmose. Den samlede skattepligtige indtægt i 1960 beløb sig til 34.923.000 kr. mod 32.042.000

kr. året før. I kommuneskat skal der i 1961/62 udskrives 3.872.000 kr., hvorefter beskatningsprocenten bliver 18 mod 20,5 i 1960/61 og skatteprocenten 10,22 mod 10,92.

1962: – Ved kommunevalget opnås borgerligt flertal i byrådet, hvorefter købmand Anton Tolstrup afløser bogtrykker Thorvald Jensen som borgmester. Firmasport indvier eget klubhus. Byrådet indfører fartbegrænsning i de fleste gader. Mælkesalget fra vogne indstilles om søndagen i vinterhalvåret. Kommunen overtager Vester Hedegård med et jordtilliggende på 34 tdr. land for 350.000 kr. 107 elever fra skolernes ottende klasser går op til cyklistprøve, men kun 12 består.

Pedershåb-koncernen havde i 1962 en omsætning på 51 mill. kr. og beskæftigede næsten 1200 arbejdere og funktionærer.

1963: – En indsamling til fordel for Algeriet arrangeret af Røde Kors indbragte 10 læs tøj og fodtøj. Ved en generalforsamling i KFUM og K vedtoges efter en længere debat at sammenlægge de to foreninger og at godkende idrætsforeningens automatiske medlemskab af KFUMs hovedafdeling. Ligeledes vedtoges det at nedlægge pensionatet og ændre vedtægterne. Med henblik på en aktivisering af byens erhvervsliv og udnyttelse af mulighederne for at få nye industrivirksomheder placeret i kommunen oprettes et erhvervsråd, der straks trækker i arbejdstøjet.

1964: – Hjørring amt udsender „Udkast til en kommunesammenlægning i Hjørring amt“, som for Brønderslevs vedkommende kun fordrer en mindre regulering af grænsen mod Øster Brønderslev. Gennem mange år har der været tradition for, at menighedsrådet i forbindelse med den årlige nytårsfest henvendte sig til en kreds af byens damer, som man bad bage en lagkage. Denne tradition, mener menighedsrådet, nu har overlevet sig selv. Byrådet vil imidlertid ikke risikere at skuffe byens gamle, hvorfor man generøst bevilger 1.000 kr. til indkøb af lagkager og andet godt. Få dage før jul er der rejsegilde på den nye tilskuertribune og omklædningsrum på stadion. Byggeaktiviteten i Brønderslev var meget stor i 1964. Ved årets udgang meldes 90 enfamiliehuse færdige, mens 70 andre er under opførelse. Desuden er der en del industribyggeri

i gang. Endvidere er boligforeningen Fredensbo i gang med opførelsen af 66 etagelejligheder, hvoraf de 36 ventes færdige i løbet af få måneder. Det er et af de bedste byggeår i byens historie.

1965: – Tolstrup-Stenum og Serritslev kommune anmoder Brønderslev om en drøftelse vedrørende en eventuel kommunesammenlægning, men byrådet er af den opfattelse, at man ikke kan afslutte forhandlingerne med et konkret forslag af hensyn til den herskende usikkerhed vedrørende købstædernes fremtidige tilhørsforhold til amtskommunen. Brønderslev central automatiseres. Det nye stadion med overdækket tilskuertribune indvies.

1966: – Brønderslevs indbyggertal runder den 8. juli de 10.000. Borger nr. 10.000 er en lille pige på 4½ pund. Hun er datter af Bente og Jørgen Philipsen, Solvangsvej 10, og fik dagen efter fødslen overrakt en check på 1000 kr. af borgmester Anton Tolstrup. Hendes mor fik en buket blomster. Brønderslev friluftsbad indleder en omfattende restaurering og udvidelse, bl. a. installeres et anlæg, som kan opvarme vandet til 18 grader celcius. Røde Kors åbner børnehaven i Jyllandsgade. Falcks redningskorps overtager brandslukningstjenesten. Byrådet vedtager at bygge 200 grunde på arealet nord for Tolstrupvej. Brønderslev nye banegård indvies og samtidig flytter såvel postkontoret som toldstedet og rutebilstationen ind i stationsbygningen. Den kommunale forbrændingsanstalt tages i brug. Forbrændingsovnen er leveret af et norsk firma, og anlægget har kostet ca. 400.000 kr.

1967: – Brønderslevhallen indvies den 9. september. Forud for indvielsen er gået lange og svære forhandlinger om det økonomiske grundlag, byggetilladelse og lignende. På indvielsesdagen blev det oplyst, at der fra forskellig side var ydet et tilskud på i alt 770.000 kr., hvoraf kommunen tegnede sig for 500.000 kr. Byrådet vedtager, at Brønderslev skal tilsluttes den nye fjerngasledning fra Ålborg til Hjørring. Tilslutningsafgiften bliver 250.000 kr., og de samlede udgifter anslås til 405.000 kr. Den 26. januar holdes et orienterende møde vedrørende kommunesammenlægningen med deltagelse fra kommunalreformkommissionens sekretariat og omegnskommunerne. Til at forberede sammenlægningen af de i alt syv kommuner nedsattes et fællesudvalg samt en række underudvalg. Andelsmejeriet siger farvel til flaskerne og går over til éngangsemballage i form af karton. Røde Kors indvier en børnehave på Rømersvej.

1968: – Alderdomshjemmet udvides og får plads til i alt 78 beboere, heraf 26 på sygeafdelingen. Røde Kors åbner vuggestue i Rømersgade. Boligforeningen PM får tilladelse til påbegyndelse af et byggeri til 6,4 mill. kr. Det drejer sig om i alt 99 lejligheder. Sanglokalet i Søndergades skole raseres af en brand. Grindsted gamle skole, der i en årrække har været husvildebolig, nedrives. 300 skoleelever i Brønderslev danner en bioklub. Byrådet undersøger behovet for ansættelse af en erhvervschef. Med stor succes arrangeres en såkaldt „Hjerteuge“. Borgmester Anton Tolstrup afdør ved døden efter længere tids svagelighed.

Brønderslevs industrikvarter 1969. (Luftfoto: T. Balslev).

1969: – Købmand Villy K. Madsen vælges som borgmester i stedet for afdøde købmand Anton Tolstrup. 23 narkotikasager skal behandles ved retten i Brønderslev. Brønderslevs befolkningstal er opgjort til 10.140. Sankt Georgsgildet i Brønderslev iværksætter en skitseprojektering til ungdomsgård og fritidshjem. Hedelund omdannes til åbent parklandskab. Hjerteugen i Brønderslev blev en uge i storkommunens tegn kædet sammen med sommerens dyrskue.

1970: – Brønderslev er fra 1. april hovedsæde for en ny storkommune med en arealudstrækning på ca. 30.000 hektar og et befolkningsgrundlag på omkring 20.000. Af befolkningstallet tegner Brønderslev sig for godt og vel halvdelen af indbyggerantallet, og er eneste bysamfund på over 10.000 indbyggere. Storkommunen er sammensat af følgende områder: Brønderslev med godt 10.000 indbyggere, Serritslev med 940, Jerslev 2800, Øster Brønderslev-Hallund 2600, Hellum 550, Tolstrup-Stenum 1600 og Thise sogn med 1600 indbyggere.

Kilder: Carl Klitgaard: Vester Brønderslev sogns og Brønderslev købstads historie. C. Jungersen: Vester Brønderslev Sogns Spare- og Lånekasse. Kr. Værnfeltdt: Store Vildmose. Th. Larsen: En gennembrudstid II & III. Bjørn Christensen: Brønderslev og Omegns Landboforening 1912–62. Aksel Blåbjerg og John Nørkjær: Orientering om Brønderslev. Endvidere Vendsyssel Tidende 1873–1969 samt enkelte årgange af Brønderslev Avis og Vendsyssel Venstreblad.

Brønderslev Sparekasse 1870-1970

Interiør fra sparekassen – efter moderniseringen 1968.

Ud fra en historisk vurdering kan man opstille tre hovedtyper af sparekasser: købstadsparekasser, landbosparekasser i købstaden samt herredsparekasser og sognesparekasser. De første sparekasser blev oprettet som understøttelses- og hjælpeinstitutioner med det formål at hjælpe de „tjenende og arbejdende klasser“ til af deres lønindtægter at opspare en lille kapital, der med tillæg af renter kunne være en støtte, når der skulle sættes bo, en hjælp i sygdoms- og ulykkestilfælde og i alderdommen basis for at friste en mere menneskeværdig tilværelse, end der blev dem til del, der henfaldt til fattigforsørgelse.

Tanken om at tilvejebringe den rente, der skulle yde indskyderne gennem egentlige aktivforretninger, var på enkelte undtagelser nær stifterne fremmed. En forudsætning for oprettelsen af en sparekasse blev derfor navnlig, at der forelå et forhåndstilsagn fra statskassen om at ville mod-

tage et nærmere angivet beløb til forrentning fra sparekassen. Med en sådan baggrund måtte sparekassernes hjemsted blive købstaden. Her fandtes klientellet modsat i landdistrikterne, hvor naturalieøkonomien dominerede, og hvor de „tjenende klasser“ ikke havde samme behov for et pengeinstitut af denne type.

Omkring 1850erne ændredes opfattelsen af sparekasserne som sociale institutioner. Det skyldtes måske i særlig grad, at staten ikke længere var så interesseret i at låne penge, men også at nye finansieringsformer meldte sig. I byerne gjaldt det opførelsen af etageejendomme og på landet overgangen til selveje. Endelig begyndte bondealmuens politiske opvågningen også at blive mærkbar og skellet mellem land og by at tone frem. Sparekasserne udviklede sig i disse år fra at være sociale institutioner til at blive et ofte politisk stemt kreditinstitut. Allerede i årene 1854

til 1856 understreger Lars Bjørnbak gang på gang i Nørrejysk Tidende, at bondestanden må lægge vægt på at have sine egne sparekasser, da det „må anses for aldeles vist, at mænd, der udvikler nogen som helst politisk virksomhed i retning af at hæve bondestanden, ikke kan erholde lån hos de i købstadsbestyreres hænder værende sparekasser. Men lad der komme en aristokrat af en bondemand, der med iver arbejder mod sin egen stands interesser, han skal nok få lån“.

Vi skal dog frem til årene efter 1864, før tanken om sognesparekasser slog igennem. Først da var de økonomiske forudsætninger tilstede. Og ligesom det blev landbrugets økonomiske stilling, der betingede sognesparekassernes fremkomst, blev det den politisk vakte bonde og den for sognets ve og vel interesserede lærer, der blev bestemmende for de enkelte sparekassers hjemsted.

For Vendsyssels vedkommende var det en artikel i Dansk Landbotidende for 24. marts 1866 af lærer N. C. Rom om „De små spare- og lånekasser for landboere“, som fik Hjørring Amts landøkonomiske Selskab til at tage sagen op ved møder i foråret 1867, som i første omgang resulterede i oprettelse af Hvetbo Herreds Spare- og Lånekasse. Det var dog pastor J. P. Bekker, Horsens-Hammer, der blev den virkelige igangsætter. Ved møder og gennem avisartikler slog han et slag for oprettelse af små sognesparekasser som et middel til at „lette den overhåndtagende fat-

tigbyrde“. I løbet af 1869 oprettedes fem sognesparekasser i Vendsyssel og flere var på vej.

Beslutningen om at oprette en spare- og lånekasse i Vester Brønderslev blev således truffet ved et møde den 18. december, hvor man også drøftede sparekassens love, traf beslutningen om, at sparekassen skulle åbne den 2. april 1870 og valgte en bestyrelse bestående af: farver Emil Struntze, proprietær C. J. Møller, gårdejer S. Gildsig, sognefoged Søren Jungersen, gårdejer Martin Jakobsen, smed Christen Nielsen, lærer P. Christensen.

Der foreligger intet eksemplar af de vedtagne love, da en forhandlingsprotokol først blev anskaffet i forbindelse med generalforsamlingen den 29. april 1871. Noget tyder dog på, de var „hjemmelavede“, idet bestyrelsen ved generalforsamlingen den 30. april 1877 får tilladelse til „at lade love og gældsbeviser for spare- og lånekassen gennemgå af en jurist for, at de mangler, som de frembyder ved sagsanlæg mod uefterrettelige skyldnere, kunne blive hævede. Som vederlag for et sådant gennemsyn må bestyrelsen af sparekassens midler yde ca. 40 kr.“

1870–1880: – Fra starten af var mindste indskud 25 øre, og sparekassebogen skulle betales med 15 øre. Spare- og lånekassen havde kontordage den 1. og den 15. i hver måned. Alle bekendtgørelser vedrørende sparekassen skulle ske ved kirkestævne. Af sparekassens første regnskab fremgår, at der var åbnet 77 konti med et indestående på 5485 rigsdaler. 600 rigsdaler var udlånt med pant i fast ejendom og 4810 rigsdaler mod selvskyldnerkaution. Den kontante behold-

ning var ved regnskabsårets slutning 128 rigsdaler og 47 skilling, og det højeste indestående på en konto 1650 rigsdaler. I 1875 vedtoges det at udelukke medlemmer af bestyrelsen fra at være kautionister. I samme forbindelse præciseres, at spare- og lånekassens formål er „dels at fremkalde lysten til at spare og opsamle små kapitaler hos sognets beboere og at give dem let adgang til at frugtbargøre disse, dels ved udlån at fremme sognebeboernes materielle velvære“. I 1878 vedtog bestyrelsen at tilslutte sig Centralforeningen af jyske Sparekasser.

1880–1890: – De vanskelige økonomiske forhold for landbruget i 1880'erne aftegner sig i sparekassens regnskaber og forhandlingsprotokol. Det kniber med at få renterne ind til tiden, og i 1882 pålægges der lånere, som udebliver med renterne mere end tre måneder efter forfaldsdagen, en bøde fra 50 øre op til 2 kr. efter lånets størrelse. Det i årets løb indkomne beløb „bliver at anvende efter generalforsamlingens bestemmelse“. Samme år vedtages det at lade et menigt bestyrelsesmedlem møde hver sparekassedag og deltage i arbejdet mod en årlig betaling af 25 kr. Formandens løn fastsættes til 200 kr. om året hvilket beløb dog i de følgende år bliver gradvist sat op. I 1885 ændres renteterminerne til 31. marts og 30. september, og i 1887 besluttet det at leje kontorlokale „i nærheden af jernbanestationen“, hvor sparekassen i en ejendom, tilhørende Jens Jensen, bortset fra en kort periode, hvor kontoret var hos landinspektør C. Jungersen, holdt til, indtil den nye sparekassebygning blev taget i brug.

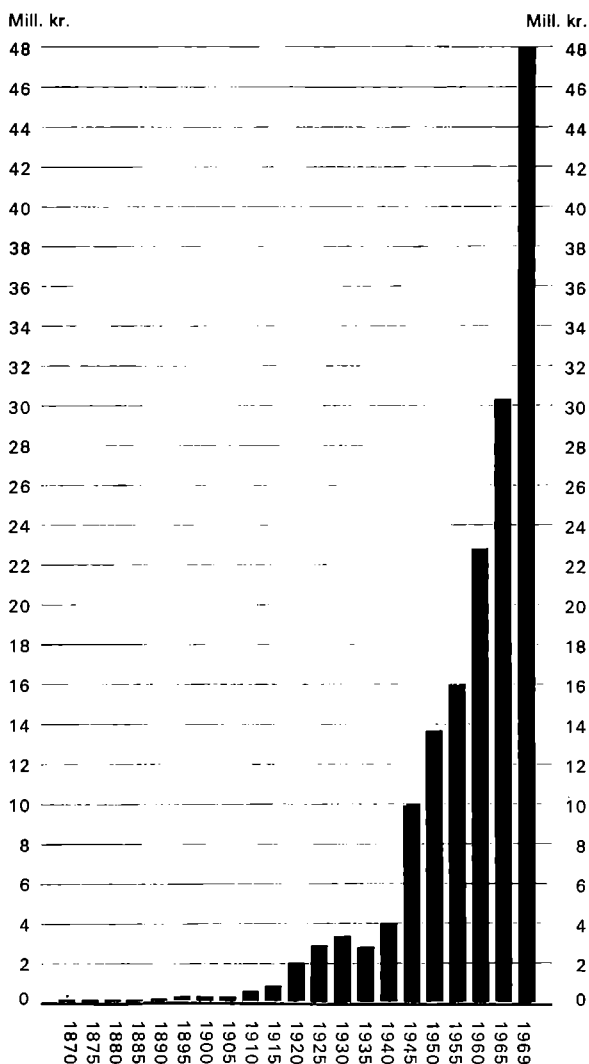

Brønderslev Sparekasse.

1890–1900: – I forbindelse med sparekassens 25-års jubilæum i 1895 vedtager bestyrelsen på jubilæumsdagen at indskyde 50 kr. på en sparekassesebog til fremtidig anvendelse til skolebørnenes bespisning. I 1896 ydes 25 kr. til bespisningen, 30 kr. til den fri fattigkasse, 20 kr. til Teknisk Skole og 5 kr. til henholdsvis afholdsforeningen og husflidsforeningen. I 1897 bevilgedes ligeledes forskellige tilskud bl. a. „20 kr. til hver af landboforeningerne i Hjørring amt, hvilket beløb ønskes anvendt til præmier til husmandskøer“. I 1899 er man nået til, at bekendtgørelse ved kirkestævne har overlevet sig selv. Man vedtager derfor, at sådanne bekendtgørelser fremtidig skal indrykkes „i et lokalt blad samt ved brevkort til aktionærene“.

1900–1910: – Ved generalforsamlingen i 1902 vedtages at holde kontordag hver mandag fra kl. 9–12 og 2–5. I 1905 bemyndiges bestyrelsen til at fremskaffe tegninger og tilbud på byg-

*Brønderslev Sparekasses indlånskapital
gennem 100 år.*

gegrund til opførelse af en sparekassebygning „indeholdende brandfrit rum, to kontorer samt en lejlighed til evt. udleje til sparekassens for-

mand“. Resultatet af bemyndigelsen blev et forslag fra bestyrelsen om opførelse af en trestages bygning. Af Jens Zakarias, Vrå, købte man en grund, som kostede 16.000 kr. Tegningerne til den nye sparekassebygning blev udarbejdet af arkitekt Iversen, Ålborg, og arbejdet påbegyndt i foråret 1906. Byggeomkostningerne beløb sig til godt 70.000 kr., hvilket var noget mere end anslået og havde tilfølge, at man i nogle år undlod at betale tilskud til velgørende formål.

1910–1920: – Årene før, under og efter den første verdenskrig prægede sparekassens virke på godt og ondt. Indlånskapitalen blev mere end tredoblet samtidig med, at mange af sparekassens kunder kom i økonomiske vanskeligheder. Det stigende pres på sparekassen medførte, at man fra 1. september 1918 gik over til daglig kontortid, og at behandling af lånesager fortrinsvis sker mandage og onsdage. Samtidig skete der en forhøjelse af bestyrelsens løn med 3000 kr. om året. Til Brønderslev ny kirke bevilgedes 1000 kr. at fordele over 5 år. I anledning af 50 års jubilæet 1920 tilbød sparekassen menighedsrådet et lån på 25.000 kr. til 1 pct. over indlånsrenten, men dette tilbud ønskedes ikke offentliggjort. Endvidere udsendtes et jubilæumsskrift udarbejdet af C. Jungersen.

1920–1930: – I henhold til den nye sparekasselov af 1919 ændres sparekassens vedtægter. Aktiebrevne ombyttes med garantibeviser. I 1921 træffes beslutning om, at der skal betales provision ved lån over 2000 kr. I 1925 kniber det

med indskuddene, hvilket har tilføje, at sparekassen må oprette en kassekredit i et andet pengeinstitut. Samme år vedtages at oprette „Brønderslev Sparekasses Pensionsfond“, hvis vedtægter blev godkendt i 1928. Ideen slog dog ikke rigtig an, og allerede i 1933 blev fonden ophævet.

1930–1940: – Sparekassens bogholder siden 1891, landinspektør C. Jungersen afgår ved døden i august 1930. Da ingen af bestyrelsen kan overtage stillingen, ansættes sparekasseassistent L. Østergård, Løkken, som ny bogholder. Den økonomiske udvikling medfører, at der skal træffes flere dispositioner i de følgende år. I 1930 vedtager bestyrelsen således at sælge beholdningen af industrielle obligationer til kurs 91½ uden at binde pengene i nye papirer. Sparekasseloven af 1937 medfører flere ændringer i sparekassens organisatoriske og administrative opbygning. Bestyrelsen afløses af et tilsynsråd med en repræsentant for Handelsministeriet. Udpeget til denne post blev dyrlæge A. R. Møller. Da formanden ikke efter den nye lov kunne fungere som administrativ leder, udnævntes købmand H. P. Hansen den 21. september 1938 til administrerende direktør og bogholder L. Østergård til meddirektør. Samtidig valgtes dyrlæge A. R. Møller til formand for tilsynsrådet.

1940–1950: – Krigsårene 1940 til 1945 var præget af de forskelligeartede økonomiske restriktioner, varierende rentesatser og binding af store beløb i Danmarks Nationalbank. Fra 1940 til 1945 steg indlånskapitalen fra godt 3,9 til godt

9,7 mill., hvilket beløb i 1950 nåede op på 13,9 mill. kr. Men krigen førte også andre ting med sig. Den 12. januar 1945 blev tilsynsrådets formand, dyrlæge A. R. Møller, bortført fra sit hjem og syd for Vestbjerg Bakke dræbt ved et nakkeskud. Situationens alvor fremgår af forhandlingsprotokollen, der indskrænker sig til at meddele, at „Chr. Hansen mindedes dyrlæge Møller“. Der menes formentlig Hans Hansen, der var tilsynsrådets næstformand. Som ny formand valgtes derefter Chr. Jakobsen. I anledning af sparekassens 75 års jubilæum bevilges et ekstra bidrag til forskellige institutioner, ligesom der finder kransenedlægninger sted. Ved generalforsamlingen i 1946 bemyndiges direktionen til at bevilge lån på indtil 5000 kr. uden forelæggelse for tilsynsrådet. Den hidtidige grænse var 1000 kr. Den 31. marts 1949 trak direktør Chr. Hansen sig tilbage efter at have virket i sparekassen siden 1916. Som ny administrerende direktør udnævnes L. Østergård.

1950–1960: – Mod almindelig forventning fortsatte krigsårenes økonomiske udvikling også i 10-året 1950–1960. Generationsskifteproblemerne inden for landbruget, den industrielle udvikling og ikke mindst boligbyggeriet stillede store krav til sparekassen som byens og egnens pengeinstitut. En følge var, at lokalerne snart blev for trange, og at en modernisering og udvidelse måtte gennemføres i 1956.

1960–1970: – Den økonomiske ekspansion kædet sammen med en ændret arbejdsgang, flere kortfristede lån og en lang række nye tilbud skulle

dog snart vise, at rammerne stod foran en nysprængning. Det var derfor en lettelse for personale såvel som det stigende kundetal, da man i 1968 kunne præsentere en „helt ny“ sparekasse i den gamle sparekassebygning fra 1906. Den 1. juni 1968 trak direktør L. Østergård sig tilbage efter at have virket i sparekassen siden 1930 først som bogholder og siden 1938 som medlem af direktionen. Han afløstes af sparekassedirektør Carlo Severinsen, Saltum Spare- og Lånekasse, og som meddirektør ansattes bogholder E. Nielsen. I 1968 overtog sparekassen Tolstrup-Stenum Sogns Spare- og lånekasse, som et led i den almindelige udvikling og dannelsen af en storkommune. Ved årsskiftet 1969–70 i hundredåret efter sparekassens stiftelse bestod tilsynsrådet af:

Bestyrelsens formænd: Farver Emil Struntze (1870), sognefoged Søren Jungersen (1870–

1876), lærer P. Christensen (1876–1877), højskoleforstander N. C. Nielsen (1877–1891), landinspektør C. Jungersen (1891–1911), købmand H. P. Hansen (1911–1916), købmand Chr. Hansen (1916–1938).

Tilsynsrådets formænd: Dyrlæge A. R. Møller (1938–1945), husmand Chr. Jacobsen (1945–1959) og fhv. gårdejer Peder Kjær (1959–).

Direktion: Chr. Hansen (1938–1949), L. Østergaard (1938–1968), Carlo Severinsen (1968–), E. Nielsen (1968–).

Det nuværende tilsynsråd: Fhv. gårdejer Peder Kjær (formand), husejer Marinus Pedersen (næstformand), skoleinspektør Elis Frederiksen (statens repræsentant), fabrikant Carl Uggerby Uggerly, købmand Peter Poulsen, gårdejer Robert Larsen, gårdejer Knud Spejlborg.

Litteratur om Brønderslev

Brønderslev i alm.

- Brønderslev (i: Illustreret Tidende 1920, s. 179–84).
- Brønderslev (i: Trap Danmark. 5. udg. 1961. Hjørring Amt).
- Brønderslev i dag. 1946. Tillæg til Aalborg Amtstidende, 1. april 1946.
- Brønderslev 1921–1946. 1946. Tillæg til Ny Tid 1946.
- Brønderslev og omegn. Ca. 1939.
- Brønderslev-Serritslev (i: Nedergård, Paul: Personalhist., søgnehist. og statistiske bidrag til en dansk præste- og søgnehistorie 1849–1949, bd. 5, 1959, s. 492–500).
- Hindsted, Jørgen: Brønderslev (i: Hver 8. dag, 1914–15, s. 1348–49).
- Jungersen, C.: V. Brønderslev by indtil 1920 og V. Brønderslev Sogns Spare- og Lånekasse 1870 – 2. april – 1920. 1920.
- Klitgaard, C.: En rejse i Vendsyssel 1763 (i: Vendsysselske Årb. 1926, s. 323).
- Klitgaard, C.: V. Brønderslev Sogns og Brønderslev Købstads historie. 1942.
- Knudsen, Viktor: Jyske byer og deres mænd, bd. 6, 1917.
- Larsen, Niels Chr.: Brønderslev-Minder. Ved Niels Pedersen (i: Sprog og Kultur, bd. 19, 1954, s. 26–32).
- Orientering om Brønderslev. Af John Nørkjær og Aksel Blaabjerg. 1966.
- Pedersen, Niels P.: Fra Brønderslevvegnen. Ved August F. Schmidt. (i: Vendsysselske Arb. 1935–36, s. 281–94).
- Røjkjær, L.: Noget om tilstanden i Jerslev Herred kort efter kejserkrigen. (i: Samlinger til jysk historie og topografi, 1882–83, s. 29–39).
- Ved Brønderslevs jubilæum 1946. Tillæg til Aalborg Stiftstidende 31. marts 1946.
- V. Brønderslevs grandebrev (i: Danske vider og vedtægter, bd. 2, 1908–10, s. 26–35).
- Vestergaard, A.: Postadressebog for Hjørring og Brønderslev postdistrikter. 1917.

Kirke. Skolevæsen

- Christensen, Chr. P.: Vendsysselske visitatsindberetninger 1738–64 (i: Vendsysselske Årb. 1925, s. 30–31).
- Horskjær, Erik: Vendsysselske kirkeklokker (i: Vendsysselske Årb. 1936, s. 347).
- Kirkerne i Vendsyssel 1735 (i: Vendsysselske Årb. 1924, s. 259).
- Uldall, F.: Danmarks middelalderlige kirkeklokker. 1906. s. 79 og 197.
- Jepsen, H.: Af en gammel skolemands erindringer (i: Silkeborg Seminariums Årsskrift, 1960).
- Jerslev-V. Brønderslev (i: Rørsig, P. M.: Skoler og degne i Vendsyssel indtil 1814, 1933–44, s. 516–50).
- Klitgaard, C.: Skoleforholdene i Vester Brønderslev før skoleloven 1814 (i: Vendsysselske Årb. 1931, s. 75–89).
- V. Brønderslev kommuneskole (i: Danmarks kommunale Efterretninger 1909–10, s. 342).
- V. Brønderslev ny kommuneskole (i: Folkeskolen 1910, s. 38).

Forskellige offentlige institutioner og virksomheder

- Aktieselskabet Brønderslev Bank, Brønderslev. Mindeskrift 1896 – 28. aug. – 1926. 1926.
- Brønderslev Gasværk (i: Danske gasværkers historie. Gasværkerne og deres mænd. Samlet og bearbejdet af J. O. Lang. 1922, s. 99–100).
- Brønderslev og omegns landboforening 1912–37. Udg. af foreningen i anledning af 25 års jubilæet ved konsulent Oluf Nielsen. 1937.
- Christensen, Bjørn: Brønderslev og omegns landboforening 1912–1962.
- Erhvervsudstillingen i Brønderslev. Dagene 4.–7. okt. 1929. Forord af Carl Klitgaard. 1929.
- Fogtman, Svend I.: Torv og parkeringsplads i Brønderslev (i: Stads- og Haveingeniøren. 1929, s. 17–18).
- Jungersen, C.: V. Brønderslev by indtil 1920 og V. Brønderslev Sogns Spare- og Lånekasse 1870 – 2. april – 1920. 1920.

Det nye sygehus i Brønderslev (i: Danmarks kommunale efterretninger 1909–10, s. 735).

Sagen om Børglum herreds dommerkontors flytning til Brønderslev. 1924.

Thorning-Lund, Louis: Aktieselskabet Brønderslev Bank. 1896 – 28. aug. – 1946. 1946.

Markeder. Slaget på Brønderslev marked

Jakobsen, Anton: Brønderslev markeder. Amtsrådets anbefaling for deres afholdelse 1858 (i: Vendsysselske Årb. 1917, s. 146–48).

Et marked i Vester Brønderslev (i: Illustreret Tidende. 1862–63, s. 232).

Jensen Kjærgaard, Peder: Slaget på Brønderslev marked. Et minde fra provisorietiden (i: Brugsforeningsbladet, 1936, s. 438–39).

Klitgaard, C.: Vester Brønderslev sogns og Brønderslev købstads historie. Brønderslev, 1942. (s. 56–58: Slaget ved Brønderslev).

Larsen, Thomas: En gennembrudstid, bd. 2, 1922 (s. 481 ff: Slaget ved Brønderslev).

Slaget på Brønderslev marked. (i: Vendsyssel Tidende 3/9 1936).

Pedershåb

Christiansen, Kaj: Fra drøm til mål. Udsendt i anledning af fabrikant Peder Nielsens 100-årsdag. Ålborg 1954.

Fogtman, Sv.: A/S Pedershåb Maskinfabriks snerydningsmaskine (i: Stads- og Havneingeniøren, 1940, s. 2–13. Bemærkning af Knud T. Dam, s. 21–22).

Jensen, Hans O.: Snerydning med Pedershåb snerydningsmaskine (i: Stads- og Havneingeniøren, 1940, s. 52–54).

Nielsen, P.: „Pedershåb“ gennem 60 år. Erindringer fra et langt liv. 1934.

Pedersen, Martin: Manden, der skabte industri i Vendsyssel (i: Dansk Arbejde, 1940, nr. 2, s. 13–17).

Thomsen, Johs. Werner: Et lille 75 års tilbageblik. Udg. af A/S Peder Nielsen, Pedershåb, Brønderslev, 1952. (Digte).

Større gårde

Enggården (i: Hansen, J. J.: Større danske landbrug, bd. 7, 1935, s. 293).

Grindsted (i: Hansen, J. J.: Større danske landbrug, bd. 7, 1935, s. 294).

Kornumgård (i: Danmarks større gårde, bd. 1, 1961, s. 866–67).

Kornumgård (i: Hansen, J. J.: Større danske landbrug, bd. 7, 1935, s. 295–97).

Klitgaard, C: Kjærulfske studier, 1914–18, s. 33 ff (Kornumgård).

Klitgaard, C.: Kornumgårds historie (i: Samlinger til jysk historie og topografi, 4. rk., bd. 1, 1911–14, s. 466–519).

Nibstrup (i: Danmarks større gårde, bd. 1, 1961, s. 865–66).

Nibstrup (i: Danske slotte og herregårde. Ny samling, bd. 2, 1945, s. 230–33).

Gaardboe, A. Peter: Svenskerne som fjender i Vendsyssel i 1857–58 (i: Samlinger til jysk historie og topografi 1882–83, s. 143–45. (Nibstrup)).

Nibstrup (i: Hansen, J. J.: Større danske landbrug, bd. 7, 1935, s. 297–99).

Risagergård (i: Danmarks større gårde, bd. 1, 1961, s. 867–68).

Thorsmark (i: Danmarks større gårde, bd. 1, 1961, s. 868–69).

Overtro

Klitgaard, C.: Hexen fra V. Brønderslev (i: Vendsysselske Årb. 1915, s. 31–35).

Mærkværdigt gejstligt forhør over soldaten Søren Larsen Galtrup (på Nibstrup), som i året 1752 foregav at have forsvoret sig til Fanden. Et bidrag til overtroens historie. Efter gammelt manuskript. Udg. af Carl Johansen. 1828.

Secher, V. A.: En forskrivelse til Fanden i det 18. årh. (i: Samlinger til jysk historie og topografi, 1872–73, s. 92–98).

Personalhistorie

Bjørner, Signe: Markus Hansen (i: Det frie blad, 1934, s. 318–19).

Jerslev-V. Brønderslev (i: Klitgaard, C.: Optegnelser om vendsysselske præstefamilier før ca. år 1700. 1945, s. 176–87).

Møller, J. K.: Overlærer Markus Hansen, Brønderslev, (i: Grundskyld. 1934, s. 147).

Pedersen, Thøger: En soldaterdagbog fra 1850–52. I uddrag ved Th. Grønborg (i: Vendsysselske Årb. 1959, s. 70–96).

Røjkjær, L.: Tre almuelærere i forrige århundrede (Hans Vium, lærer i Brønderslev 1723–67) (i: Samlinger til jysk historie og topografi, 1880–81, s. 283–84).

